

Előretölt

helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

3 Mirnics Zsuzsa
novellája12 Szenteleky Kornél
1893-199316 Barbie -
Oroszi Armand
filmkritikája

2023. november 18. VI. évfolyam 11. szám

vezérvess

Verebes Ernő Szelíden

Szelíden, az elvaduló kertben
Gazzá silányuló virágokat nézve
Hallgatózunk ledöntött kerítések felett:
Egyszer a mi időnk is eljön itt
Festetlen, őszi vásznakon
Megörökítve órát, napot, éveket
Pacsirta-győzelmet, keselyű-vereségeket

(Mint kivágott fa, mely saját árnyékába dőlve
Halálos szélcsendben, végül megpihenhet
Valami átkos-áldott csehovi rendben)

Nincsenek már virágos katonák,
Emberekkel díszített vonatok
Reményillatú diadal-varázslat
Csak elcsitult dalokban honvágy és bánat,
Szellemharcosok (mint gyermekek, olyanok)
Kik szobor-talapatokról kiáltva
Szeretnének újraszületni a világra
Fátylat dobva a felismerésre
Hogy az egyszarvúak is kihaltak
Akármennyire is élni akartak

De nehéz földdé válni sok akarat alatt
Mintha sínek alatt futhatna a vonat

Szelíden, a vadonná lett kertből
Eltűnt virágokon lépve
Nem vesszük észre, hogy
(Egy fehér süni rámozdul a légyre
Elvakítja, majd bekapja
Ezzel szegénynek
Gyásznak és reménynek)
Vége

tárca

CSOKOLÁDÉPAPÍR, SÁRGA ELEFÁNTTAL

– Ide nézz, Klári, meglepés! – mondta Misi bácsi, akit senkit sem hívott bácsinak, csak Misinek. Ő tesztelte meg a szabadságot 1983-ban, hogyan is lett volna ő bácsi. Anya unokatestvére volt, és apa kedvenc ivócimborája.

– Na, nyisd ki a markomat! – mondta nekem Misi. Kisiskolás voltam, barna copfjaim a hátam közepét verdesték. Szerettem a meglepetéseket. Óvatosan kinyitottam Misi tenyerét. Két Túró Rudi volt benne, a kedvencem, egy diós és egy moygorós.

– Köszönöm, Misi! – mondtam neki.

– Ugyan, Klárikám, ne köszöngesd, ez a legtermészetesebb, ha jöttök apáddal, lesz itt nálam mindig valami finomság neked. – Misi kihúzta magát. Szőke haja és kék szeme volt, ott bujkált a mosolyában mindig valami huncutság. Piros nadrágot és szép kék inget viselt, megszűröl kitént az utca szürkeségéből. Maszek tévészerelőként dolgozott, ami rit-

kaságnak számított akkoriban, amikor a többség állami alkalmazott volt, nehezen lehetett önállósodni. Ő alapította és vezette egyszemélyes műhelyét, és mindig sokan vásároltak, javították nála a készüléküket. Ugyanis akkoriban a Videoton tévékkel még az is előfordult, hogy felrobbantak, alkatrészt pedig a maszekoktól lehetett a legkönnyebben venni.

Épp a Semmelweis utcában, a műhelye előtt álltunk. Misi nagy élvezettel cigarettára gyújtott. A cigaretta doboza is rendkívülinek számított, élénkborító színű, rajta egy rokokó parókás férfi.

– Misi, ez milyen cigaretta? – kérdeztem tőle.

– Astor – válaszolta. – Nyugati cigi. Mi más is lenne, Klárikám.

Nagyon örültem, ha apa elvitt magával, amikor Misihhez ment. Megittak egy-két sört, és megváltották a világot. De ezek nem olyan búsongós beszélgetések voltak, mert Misi maga volt a megtestesült optimizmus. Még a szomorú történeteket is úgy

adta elő, mintha főnyereményt nyert volna.

Bementünk a kis műhelybe. Tele volt nyugati cuccokkal: magnókkal, televíziókkal.

Misi dobozos söröket vett elő. Sosem ivott Kőbányait. Ahogy kipattintotta a dobozt, már bugyborékol is felfelé a sör habja.

– Azt meséltem, Gyurikám – fordult apához –, mi történt aznap, amikor elvették a cukrászdánkat?

– Azt még nem, Misikém – mondta apa.

– Hogyhogy elvették? – szoltam közbe.

– Az olyan világ volt, tudod, Klárikám, a Rákosi, ő csinálta ezt velünk – válaszolta Misi. – Itt volt egyébként a cukrászda, pont a műhelyem szomszédságában. Szóval államosították apám cukrászdáját. Aznap mentem haza az iskolából, ott volt apám és a bátyám a konyhában. Épp készülődtek valahova.

– Hova mentek? – kérdeztem őket.

– Jössz te is, Misi – mondta apám. – Ma elvették a cukrászdánkat, de nem baj: megyünk a vidámparkba. Úgyhogy ilyen ember volt az én apám – folytatta Misi. – Még akkor is vidámságot vitt az életbe, amikor épp tragédia történt.

– Úgy, mint te is – jegyezte meg apa. – Az örömet hozod az emberek életébe.

– Ne túlozz, Gyurikám – szabadkozott Misi. – Ez a legtermészetesebb. Fogjuk meg az élet szebbik oldalát, jó cigi, jó pia, szép nők, mi kell még?

– Képzeljétek – folytatta Misi –, aznap felültünk mindenre a vidámparkban, hullámvasút, óriáskerék, nem maradt ki semmi.

– És utána mi lett? – kérdezte apa.

– Az apám otthon sütötte tovább a süteményeket – mondta Misi. – Talpraesett

Tóth Eszter Zsófia

ember volt. Ugye, Hollandiában tanulta ki a cukrászmesterséget, nagyon értett hozzá. Szóval megkeresték őt a törzsvevői, és folytatt mindent otthon ugyanúgy. Persze titokban kellett mindezt csinálnunk, nehogy feljelenítsen bennünket valaki.

– Misikém, úgy, mint te is, feltalálsz magad mindig – mondta apa. – Nálad a legjobb nyugati dolgok is megvannak, hát hogy csinálod?

Misi hunyorított: – Gyurikám, mindent neked sem mondhatok el. De ha szeretnél valamit, a kérésed parancs, csak mondd, és megszerzem.

– Hát jó – mondta apa. – Meg szeretném lepni a feleségem egy új lemezjátszóval. Tudod, egyfolytában Karády Katalint hallgat. A régi lemezjátszó meg már akadozik.

– Kezet rá – mondta Misi. – Olyat hozok nektek, hogy elképzelnél sem tudod. Sztereó hangfalakkal.

Kezet ráztak, apa és Misi. – És mennyibe fog kerülni?

– Nem lesz drága, Gyurikám, rokonai alapon számítom neked.

– De a hivatali telefonomon hívj, amikor meglesz – mondta apa. Nehogy gyanút fogjon Kati, azért ne az otthonin hívj.

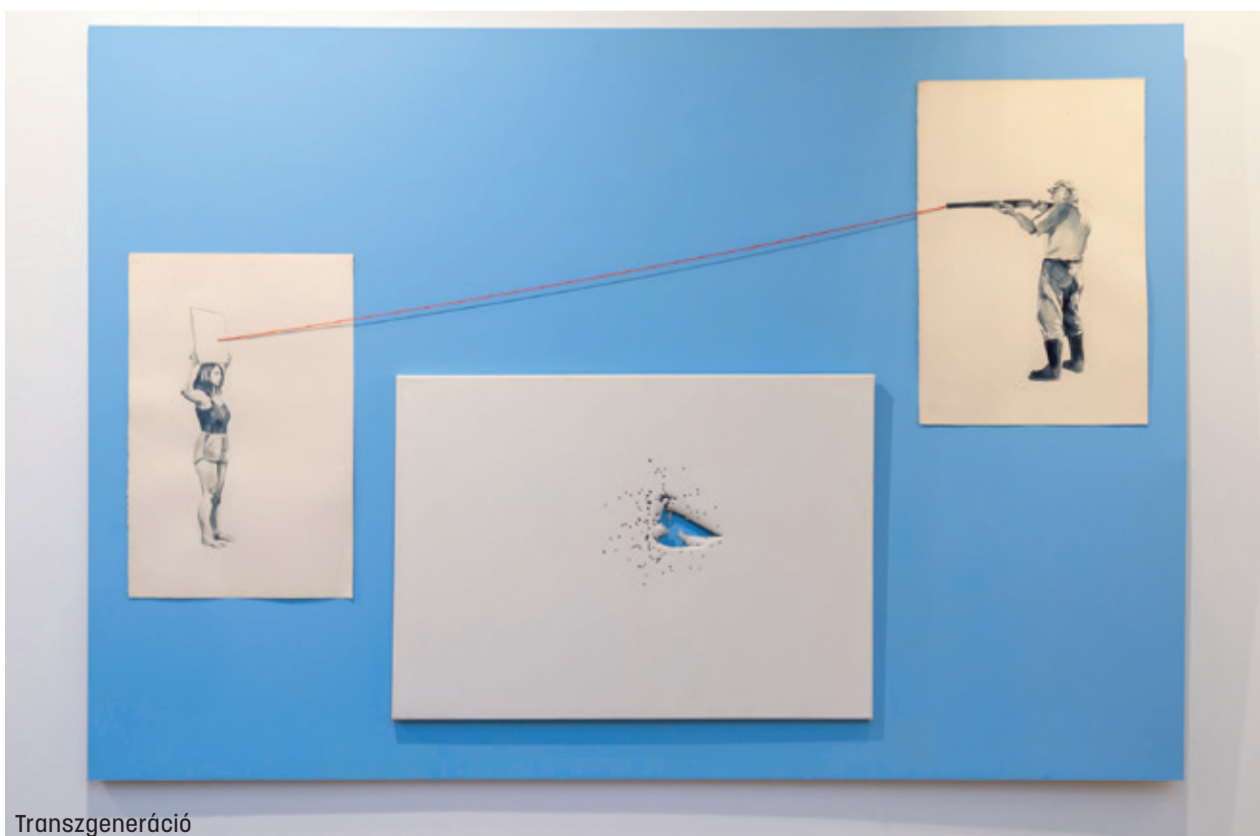
– Mi is a hivatali számod?

– 311-500, és a 103-as melléket kérd.

Misi felírta a számot. Szavatartó ember volt. Egy héttel később már mehattunk is apával a lemezjátszóért.

Ott állt a műhely ajtajában, cigarettázott, mint mindig.

– Klári – mosolygott rám. – Na, milyen meglepetés van most neked? – nyújtotta ismét ökölbe szorított kezét.

A SZABÓMESTER

Bordás Győző

O. G. emlékének

Valami értelmetlen háború folyt. Ki ki ellen és miért? A telefonvonalak pedig szinte égtek. Menekülj mihamarabb, amíg tudsz, hogy gyereket vagy akár téged be ne hívjanak! Nappal csak az asszonyok tartózkodtak a házban, lakásban, mert a hadkötelesek padlásokon vagy éppen a rokonságnál bujkáltak. Szabály lett, csak ne legyél a bejegyzett címeden. Mert ha jönnek azok a bakancsos, gumibotos, kigyúrt fiúk... A politikusok, vállalati igazgatók, vezető beosztású orvosok, mérnökök, neves ügyvédek és egyetemi tanárok gyerekei már régén nem tartózkodtak az országban, s ezeket hiába keresték személyesen vagy telefonon.

Igen, a telefonok, a telefonok... A postai központ annyira le volt terhelve, hogy a hívott számok átugráltak, s néha a szülőotthon helyett a városi adóhivatal jelentkezett, vagy a temetkezési vállalat helyett a kéményseprők irodája.

Az én fiam is már néhány hónapja egy északibb országban tartózkodott, ahonnan sürgöny érkezett, hogy elfogyott a pénze. „Šaljite kako znate i ume, inače se moram vratiti kući.”¹ A feleségemmel azon tanakodtunk, hogyan s miképpen juttathatnánk el még némit a megtakarított pénzünkéből, mert – ne adj’ isten – még majd lopásra kényszer-

rül a gyerek. S míg tanácstalanságunkban így töprengtünk, az éppen csak nagykorúvá vált lányunk szólalt meg, hogy majd ő fölkeresi a bátyját. „Sutra ujutru ću da sednem na voz, pa se uveče vraćam kući”² – javasolta.

Egy lányt elengedni a nagyvilágba, még hozzá kellő nyelvismeret nélkül? Viszont jobb megoldás híján mégis elfogadtuk a tanácsát, de csak két nap múlva induljon, addig viszont forgassa ezt a kézisztóárt.

Mivel a vonatok sem jártak menetrendszerűen, gondoltam, föl hívom a vasúti tudakozót, hogy megtudjuk a hajnali indulás feltételezett időpontját. Hívom a számot, de foglalt és foglalt és foglalt... Na végre becsöng.

– Molim vas ujutru brzi za Budimpeštu–Bratislavu–Berlin, u koliko sati?

– Samo da vidim... da... za... za... Budimpeštu? Sa... sačekajte... U 6.45. A ne – brzi? – u 7.15. Da, u sedam i petnaest.

– A oprostite, što ste tako nesigurni, kao da niste železničar?

– Pa gospodine, da znate i nisam.

– A šta ste zaboga, ako već radite na železnici?

– Ja sam krojač Pera iz Kupusinske ulice.

– Ne razumem.

– Teško je to objasniti, gospodine.

Već treći dan, kako se pomešala stanična informacija sa mojim privatnim te-

lefonom, pa sam sinoć odlučio da lično ispišem sve predviđene polaske i dolaske i dam informaciju. Jer zamislite, ako kažem, dobili ste pogrešan broj, jer ja nisam stanična informacija, vi ćete ponovo zvati taj broj i opet će kod mene da zazvoni. I tako u nedogled. Zar onda nije jednostavnije, vi pitajte, ja odgovaram, i završena stvar.

– Hvala, puno vam hvala, majstore!³

A lányunk néhány nap után fölült a vonatra, s még aznap találkozott is a bátyjával. Megörültek egymásnak, s mondja, nagyon lefogyott, de kilátás van arra, hogy alkalmi munkát kap majd betonkeverőként. De alig várja,

hogy vége legyen a háborúnak, s jönne haza folytatni tanulmányait a technológiai karon.

Háború volt, a boltok polcai istentelenül üresek. Már nadrágot sem kapni, az enyém meg a térdén kikopott. Mondja a feleségem, hogy a szekrényünk mélyén már régóta hever – egy méter tíz centi – nadrágnak való zugehörestül.⁴ Azzal még kezdeni lehetne valamit.

Ezen elgondolkoztam, s mondom a páromnak, jó, hogy eszedbe jutott. Majd néhány perc múlva nyúltam is a telefonhoz, hogy föl hívjam a vasúti tudakozót, mert feltételeztem, hogy az a Pero jó szabómester is.

¹ „Küldjetez pénzt bármi áron, különben haza kell mennem!”

² „Holnap reggel felülök a vonatra, estére pedig már itthon leszek.”

³ – Kérem, a Budapest–Pozsony–Berlin reggeli gyors hány órákor indul? // – Csak megnézem... Igen... Budapestre? Csak egy pillanatot... várjon... 6.45-kor. Dehogy... A gyors – 7.15-kor. Igen, hét óra tizenöt perckor. // – Bocsanat, de miért ilyen bizonytalan, mintha nem is vasutas lenne? // – Hát, uram, csak hogy tudja, nem is vagyok az. // – De hát akkor mi a foglalkozása, ha már a vasútnál dolgozik? // Én a Bácskertes utcai Pera szabó vagyok. // – Nem értem. // – Nehéz ezt megmagyarázni, uram. Már három napja, hogy a vasúti utastájékoztató és az én magántelefonom száma felcserélődött, és az éjjel elhatároztam, hogy személyesen kijegyzetelem a várható indulásokat és érkezéseket a tájékoztatás végett. Mert képzelje el, ha azt mondom, hogy téves számot kapott, ez itt nem az utastájékoztató, akkor Ön ismét felhívja ugyanezt a számot, és nálam fog ismét csörögni a telefon. És így menne ez a végtelenségig. Akkor már egyszerűbb, ha Ön kérdez és én válaszolok, és a dolog megoldva. // – Köszönöm, nagyon köszönöm, mester úr!

⁴ „Hozzávalóval”.

Vers

Lackfi János

Legyedem-begyedem

Hej, legyedem, hej begyedem,
tengertáncot jársz-e velem?

Csókoltatom kiskegyedet,
a hálóból kiszedjelek?

Kivegyelek, megegyelek?
Egy falattal mire megyek?

Mire megyek? Eszegetek,
egykedtőre kövér leszek!

Kövér leszek, fát nevelek,
ágak közé terpeszkedek.

Jaj, ti legyek, hej, titeket
éppen nekem természetnek.

Légyfarmokon legeltetett
fényes hátú, zsíros legyek.

Gyertek, ha mertek, gyerekek,
sosem ehettek eleget.

Hálószálat eregetek,
arra ragadnak a legyek.

Biza legyek, zizi legyek,
jó vacsorám ti legyetek.

Hozzátok én közel megyek,
kiszívom életeteket.

Petpalackok a kis legyek,
kiürítem, továbbmegyek.

Nyolc lábamon elbillegek,
behálózom a nagy eget.

A hálóban kéklő egék,
abba ragadnak a legyek.

Kérdés: legyek vagy ne legyek,
leszek, csak legyének legyek.

Nincs légy? Azzal mire megyek?
Állatvédők kíméljenek!

Kíméletlen mért ne legyek?
Legyek híján meggededek.

Én leszek a sírkövetek,
hátamon a keresztetek.

Szorult belém, lám, kegyelet:
koporsótok gyomrom lehet.

Első találkozás, 2021 - installáció (részlet)

Ez a mi játékunk volt csak. Ki nyitottam a tenyerét, és egy számmomra ismeretlen papírpénzt találtam benne, rajta szintén egy parókás alakkal, úgy, mint az Aszor cigarettán.

– Milyen pénz ez, Misi? – kérdeztem.

– Dollár, Klárikám. A tied. Menjtek el apával a dolláros boltba, vegyetek valami finom csokit.

– És hol fizetnek dollárral? – kíváncsiskodtam.

– Amerikában. Tudod, az szabad ország, ott mindent lehet kapni a boltokban. Ott nem a szocializmust „épitjük” – tette hozzá ironikusan. – Itthon meg

a dolláros bolt az a sziget, ahol meg tudod venni a nyugati termékeket. Menjtek a Kígyó utcába.

– Misikém, hogy sikerült dollárhoz jutnod? – kérdezte apa. – Mindenkire érvényes a korlátozott valutakeret, még az olyan életművészekre is, mint te vagy. Nehogy bajod legyen...

– Jaj, Gyurikám, ne aggódj – mondta apának Misi. – De tudod, mindent nem mondhatok el. Na, kerüljtek beljebb, próbáljuk ki a lemezjátszót!

Bementünk a műhelybe, és Misi elővett egy csodás lemezjátszót. Toshiba – betűztem a feliratát.

– Igen, Klári, jól olvasod, ez nem Videoton.

Még egy piros szalaggal is át volt kötve a lemezjátszó, azt is varázsolt valahonnan Misi.

– Legyen anyukádnak sok öröme benne, és neked is. Hallgassatok ám rajta Creamet is, ne csak Karádyt – fordult felém Misi. – Ajánlom az *I feel freet*, a kedvencemet.

Pár hónappal később hajnalban szólalt meg a telefon. Már akkor is tudtam, az sosem jelent jót.

– Halló – mondta anya, aztán csak a vigasztalhatatlan sírását lehetett hallani, majd apa sietős lépteit és a hangját:

– Mi történt? – kérdezte anyát. – Meghalt Misi – mondta anya. – Micsoda? – hüledezett apa. Anya addigra letette a telefont.

– Ez képtelenség – mondta apa. – Mi történt?

– Azt mondta a bátyja, hajnalban tartott hazafelé a törzshelyéről, a Forum Hotel bárjából. És elütötte egy autó a zebrán. Pedig a gyalogosoknak volt zöld. Misi nem lehetett hibás.

– Ez nem lehet igaz – hallottam apa hangját. – Nem tudom elhinni.

– Elment az apja után ő is. Ilyen fiatalon. Ez annyira igazságtalan – folytatta anya. Aztán már csak a sírást hallottam. Nem mertem

kimenni a gyerekszobából. Levettem az éjjeliszekrényről a sárga elefántos csoki papírját, amit abból a dollárból vettünk apával, amit Misitől kaptam. És a számban éreztem újra a csokoládé ízét, amely olyan volt, amelyet még nem ettem korábban sosem. Azután is még hetekig úgy aludtam el, hogy a csokipapírt szorongattam. Most, negyven év távlatából is fel tudom idézni a csokipapír színeit és a bárátságos kis elefántfigurát rajta. És emlékszem, hogy akkor arra gondoltam, képtelenség lesz megbarátkozni azzal a világgal, amelyben Misi már nincs jelen. Ezt elfogadnom valójában mind a mai napig nem sikerült.

novella

HOLDFOGYATKOZÁS

A nő befejezte a fésülködést. Jobbra, majd balra fordította a fejét. Elégedett volt a látvánnyal: dús haja, amire oly büszke volt, gazdag kontya tökéletesen állt, mint mindig.

– Rendben vagyok? – fordult kis kacér mosollyal a férfi felé. Az már a nyakkendőjét igazgatta az állótükör előtt. Kritikusan végignézt az asszonyán.

– Nem egészen – válaszolta. – Húzz egy tincset a homlokodba. Tudod, kis huncutkát!

– Hogy neked mik nem jutnak eszedbe! Még emlékszel rá?

– Mindig is szerettem. Csak ahogy öregedtél, elhagytad.

– Ilyet ne mondj! A korunkra találj ki valami szebbet!

– Nem mondom többet. Soha többet.

Mindketten elkomolyodtak. A nő megigazította a tincset, a férfi a nyakkendőjével bajmóldott, nem feküdt meg hátul, az inggallér alatt.

– Mindjárt segíték, csak betűzőm a kontyosatot.

Csinosították magukat, egymást.

– Biztos, hogy velem jössz? – kérdezte a férfi.

– Tudod, hogy átgondoltam. Döntöttem. Nincs mit beszélni róla. Jogom van hozzá. Inkább gondold át még egyszer, hogy elintéztünk-e mindent, amit akartunk. Például telefonáltál Gabinak?

– No, mire tippelsz? – Kis hatásszünetet tartott. – Persze hogy telefonáltam.

– Na látod, ez veled a baj: elfelejtés nekem szólni. Átjön indulásunk előtt?

– Nem akartalak szomorítani. Nem jön.

– Mondtad, hogy fontos? Hogy ez az utolsó alkalom?

– Igen. Nem hitte. Még hogy utolsó! Azt felelte, holnap reggel is jó lesz.

A nő ellépett a tükör elől, leült a fotelbe, szeme teleszaladt könnyel. A férfi átölelte a vállát.

– No, ne, virágom! Elrontod a sminked, pedig sokat bíbelődte velem! És én az alatt szemrehányás nélkül, egy szál törülköző-

ben, türelemmel vártam a tiszta gatyámra.

– De reggel már késő lesz! – kiáltott az asszony. – Mert ugye nem várjuk reggelig? Megbeszél-tük: nincs halogatás!

– Nincs – simogatta meg a férfi a nő kezét. – Engem is lehangel, és majd bántani fogja a lelkiismeret.

– Mindegy. Mi megpróbáltuk.

A férfi leguggolt háttal az aszszony elé. A nő a gallér alá igazította a nyakkendőt, elsimította az ing ráncait, majd egy hirtelen mozdulattal átölelte a férfi nyakát.

– No, kis butusom – mondta a férfi gyengéden. – A világ legerősebb asszonya így elérékenyűl?! Helyesbíték, nehogy fennhord az a pisze orrod: csak a város... de hogy a város, csak az utca legerősebb...

– Hagyd a kategóriáid! Egész életünkben tiltakoztam a skatulyáid ellen.

A nő felállt, a férfi végignézt rajta.

– Csak nem ebben a ruhádban? Szép ez a flitteres, nagyon jól áll, de csak a Pillangóaszszony hangulatát hozná vissza. Vegyél fel valami mást... Tudom, hogy neveltséges, de – s megjelent egy kis mosoly a szája szegletében – legszívesebben olyasmit látnék rajtad, ami felidézné diákkorunkat, a makarskai homokstrandot, az éjszakai fürdéseket, a nappali hullámharcokat, a pötyös bikinidet, amit mindig úgy kellett lefejtennem rólad, és a piros törülközőt, ami alatt összebújtunk... – Söhajtott.

– Botorság. A bikinim megvan még, és megvan a röhejes, zöld fürdőgatyád is, aminek rejtett zsebében mindig ott lapult egy óvszer. De kiábrándítalak: lehet, hogy a bikini rám sem jönne.

– Nem hiszem! Olyan vagy, kedvesem, mint húszéves kordban.

– Na persze! Mindig imádtam a tréfás kedvedet, meg a csak szépet látó, vastag szemüvedet. Van valami elfogadható, kevésbé képtelen kívánságod?

– Vedd fel a kis párizsi ruhád...

A francia–angol diploma megszerzése után a lány Angliában vagy Párizsban szeretett volna ünnepelni. Egész évben takarékoskodtak, de még így is vékony pénztárcával szálltak vonatra. Párizsban minden leleményüket latba vetették, hogy minél többet lássanak, hogy minél több helyre jussanak el, s lehetőleg ingyen vagy legalábbis olcsón. Hosszú gyaloglásaik során a lány egyszer megállt egy Chanel szalon kirakata előtt; nézte, nézte, s valószínűleg megigézte őt egy selyemruha-költemény. Attól kezdve mindig útba ejtették, s ácsorogtak a kirakat előtt. Aztán egy alkalommal az örültségekre is fogékony fiú bevonzolta a lányt a szalonba. A szolgálatra kész és talán tréfára is hajlamos mademoiselle hozta a ruhát, biztatta, próbálja fel. Annán úgy állt, olyan jól mutatott, olyan elegáns volt, mintha ráterveztek volna; a fiú is, a kisasszony is őszintén gyönyörködött benne. S a lelkes és szerelmes fiú úgy szólván az utolsó pénzüket kiadta érte. A rá következő napokban ugyan már csak kiflire futotta, de megvolt az esküvői ruha!

A nő belebújt a kis párizsiba, kicsit szorította. A férj felhúzta a villámzárat, szemügyre vette asszonyát; végigsimította a selymen, örült.

– Szép vagy – mondta komolyan. – Mint mindig. Köszönöm. – És hosszan megsókolta.

A nő megköszörülte a torkát, ám a szó benne ragadt. A férfin már rajta volt az öltöny; egymás mellé tolt a két fotelt, karfaik összeértek. Amikor leültek, közelebb húzta az asztalon álló üvegkancsót és a két karsú poharat.

– Kérlek, ne ezeket! Hozz a nagy öblösök közül. Ne kockáztassunk.

– És mit tölthetek az én hölgyemnek? Whiskyt, barackot, gint, vodkát?..

– Üristen, ez az ember az egész nyugdíjunkat elköltötte! – gondolta az asszony riadtan, de rosszállás helyett azt felelte:

– Amit a legjobban szeretek, tudod: whiskyt. Tisztán. Sokat.

– Jó. Akkor én is.

Whisky csorgatott a poharakba, majd a kancsó tartalmából töltötte őket csurig. A nő a faliórára nézett.

– Micsoda véletlen! Negyed nyolc. Most csengetnek első az Operában. Ma a *Rómeó és Júliát* adják.

Mirrics Zsuzsa

A fiú másnap reggel sem jött. Délben jutott eszébe, hogy telefonálnia kellene. Délután nem érte el őket, de ez máskor is előfordult, lemerült a mobil, vagy nem hallották. Így csak a következő nap reggelén jutott el a toronyházban lévő kis lakásba. Az egymáshoz tolt fotelokban ott ültek mereven, elegánsan, az apja feje félrecsúszott, szemüvege az ölébe esett, az anyja haja kibomlott, rúzsos ajkai ijesztően szétnyíltak. Fogták egymás kezét.

– Jézusom! Milyen groteszk, milyen ijesztő! – volt a fiú első gondolata.

Az asztalon üresen állt a kancsó, és üresek voltak az öblös poharak. Az ajtónyitásra nagy, fekete dongók riadtak fel. A kiérkező mentők szerint az asszonyt már nem lehetett visszahozni. A férfin még mutatkozott némi életjel, kórházba szállították.

A fiú a rendőrségnek megerősítette, ami a hátrahagyott levélben is állt. A hatodik emeleten lakó nyolcvanhat éves apja az életmentő lábamputációt és az azt követő nyomorék, másokra utalt életét kilátástalannak látta; egészséges, nyolcvanéves felesége vele ment.

Puzzle, 2021

HOMÁLYBAN

Kárvallotta sincs már az időnek,
a bozótok lassan mindent benőnek.

(Sinkovics Péter: Fénytornászok)

Jelesül nem a balladai félhomályra gondoltam, hanem arra, hogy az idő múlása felülír dolgokat, így a feledés sok mindent kirotál. Egyre többször kell eloszlatni magunk körül a ködöt, no meg a táji emlékezetet benövő bozótok között rendet vágni. Szomorú aktualitást ad a megállapításnak, hogy az elburjánzó, elvaduló vidéket árván hagyva, nemrég a mottóul választott idézet szerzője is elköltözött az égi hazába.

Közhelyesen: megint szegényebbek letünk egy homályoslatóval.

A homályt, emlékezetünk ködét feloszlatni tudásra van szükség, nehogy még sűrűbbé keverjük azt, amit megszüntetni igyekszünk. A tudást gyarapítandó pedig, némi mozgás szükségeltetik, méghozzá céltudatos, megtervezett. Aztán az eredmények mindenért kárpótolják az embert, vagy nem! De legalább a lelkiismeretünket megnyugtatják.

Szóval, mozgás! Azt vettem észre, hogy sokszor a kelletténél is kényelmesebb vagyok. Nehezebben mozdulok, sokkal inkább azt keresem, hogy mivel tudom igazolni gubbasztásomat a kartali remeteségben. Pedig mennyi minden hat ösztönzőleg, mennyi inger ér, ha kimozdulok. Főként, ha Magyarokizsán portyázom.

Ottani lakásunkról egyik barátunk egy rövid tartózkodás után állapította meg: Olyan, mintha tegnapi mentetek volna el! Titkon azt remélték, hogy a megállapítás úgy szól majd: Olyan, mintha el sem mentetek volna! Mert mi úgy érezzük. Az évtizedek óta készenlétben álló hajlék még mindig az otthon melegét árasztja: tele közhasznú, általam gyűjtött limlommal. Kacatjaim időtlen idők óta tanúi a létnek, az egykorvolt mindennapoknak, no meg a jelennek, és ha megvagyok őket, akkor egyszer talán, valakinek, a jövőben is jelentenek majd valamit.

Bevallom – noha már a kartali házban is szépen gyűlnek, dobozokban, mappákban lapulva –, egy idő után mégis inkább a kanizsaiak hiányoznak, és hazaérkezve szinte azonnal keresgélnek kezdtek közöttük. Vagy azért, mert már eleve úgy megyek, hogy kell valami, vagy azért, mert az otthoni dolgokra kiéheztelve indultam útnak. A keresgélés veszélyekkel jár, hiszen a felfedezések többnyire eltértenek eredeti szándékától. Valahogy a legutóbbi otthoni portyán is úgy jártam a januári hideg lakásban. Addig matattam, szöszmötöltem, amíg rá nem találtam Kafka Ernő két képeslapjára. A néhány üdvözlő sort igazán szép és olvasható kézírással írta, zöld tintával...

Azonnal bevillant Kosztolányi óhaja: „És akarok még sok másszínű tintát, / bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat...”

Hát igen, valaha akartam én is, de nem volt! A hatvanas években örült anyám, hogy töltőtollra meg két tintára futotta. Akkoriban a dolgozatokat kötelezően *penkalával* írtuk, és a javítások ott értekenkedtek egymásért kiáltó ákombakomb betűim között: pirossal! Ennyit a színes tintákról.

De máris jobb, ha visszakanyarodom az eredeti gondolatmenethez, mert különben parttalanná váló, vénemberes fecsegésnek azelőtt elveszik a gondolati esszenciája, mielőtt elkezdeném kibontani ezt a mostani történetet.

Kapcsolatok

Kanizsai évtizedeink során köztudottá vált, hogy nagy becsben tartom a mások ál-

tal ócskaságnak, kidobandó lomnak minősített tárgyakat. Megesik, hogy számomra ismeretlen emberek is megállítanak azzal, hogy mutatnának valamit... Nem is olyan régen, talán néhány éve csupán, egy újabb zacskónyi „lomot” kaptam a baráti körből, azzal a felkiáltással, hogy nem dobtuk ki, hátha te – mármint én – tudsz velük kezdeni valamit. Fotók, képeslapok és némi iratanyag került hozzám, amit akkor melegebben elkezdtem rendezni, de aztán valamiért abbamaradt a dolog. Most, hogy újra a kezembe került a sokféle apróság, rájöttem: kincs az a javából!

A 19. század közepén a városba származott postamaster-dinasztia történetének mozaikjai lapultak a zacskóban. Érdekes képet rajzolva a családi hagyományok fontosságáról. A nagypapa, apa és unoka életpályájának íve nem kevés tanulságot hordoz, és talán fontos, hogy példájuk újra a közösség elé kerüljön, része legyen a közösségi emlékezetnek akár.

Ilyen gondolatoktól vezérelve kezdtem magam egyre jobban beleásni a családtörténetbe, erényt kovácsolva tudományos kapcsolatokból és barátságokból. Mert azok nélkül elég nehéz felfedezőutakat tenni a levéltárak anyagában, főleg nyáridőben.

De talán érdekesebb az én történetemnél az Ókanizsára kerülő, majd Magyarokizsánra kerülő és már Sztára Kanyizsáról elkerülő Kafgák kapcsolathálója, rokoni szálai, életpéldái.

Nappá nőtt délelőttök

Vannak haszontalan napok, és vannak olyanok, amelyek később lesznek azzá. Utóbbi volt az az augusztusi szerda, amelyet a Kafga család sírjának megkeresésére szántam. A történet még tavasszal kezdődött, amikor kutatni kezdtem az egykori magyarokizsai postamaster, 48-as honvéd élettörténetét. Felmenők és leszármazottak, szövevényes, ágas-bogas rokoni vonalak...

Mindezek között egy kősa nyom az optálásra utalt, ami alapján világossá vált, hogy az 1920-as években a Tisza-parti városból Budapestre költöztek.

Aztán a gyászjelentésekből megtudtam, hogy az új köztemetőben kell keresni a sírt. A temetői nyilvántartásból pedig kiderült, hogy a család nyughelye a 30-as parcellában van.

No de jobb, ha visszatérek ahhoz a szerdai naphoz, amelyről később tudatosult bennem, hogy már a felütése is rossz volt. Aszód pályaudvarán a hangosbemondó közölte: a vonat 12 percet késik. Álltunk az egyre füledtebb levegőjű peronon, álltunk, és megettünk a magunkkal vitt napi vízadagunkat, mire – egy óra múltán – az ígért vonat begördült. Így aztán, teli izgalommal meg a korán kelés hiábavalóságába való beletörődéssel, 11 óra után értünk a temetőkapuba, hogy szándékunk szerint felkutassuk a sírt.

A térkép alapján gyorsan megtaláltuk a parcellát, no de a sorok, szekciók?! Mi tagadás, kóvályogtunk rendszeren. A kisebb falusi temető nagyságú, háromszög alakú terület utakkal határolt belső részében buja növényzet takarta a síremlékek többségét. Hogy módszeres és célravezető legyen a keresés, az átfogó két sarkáról indultunk Klárikával, egymás felé közelítve.

A messziről tétova bóklászásnak tűnő mozgásunk felkeltette a látogatók és a dolgozók kíváncsiságát. Nemsokára a „segítsünkre siettek”. – Hányadik sor? Hányadik szekció? Hányadik sír? – kérdezte igen hozzáértő módon a temető egyik kőszobrásza. Elkérte a jegyzeteimet, és hamarosan arra is megkért bennünket, hogy várakozzunk

az úton. Ő meg számolt, lépegetett, majd megállt, és elkiáltotta magát: Megvan!

Nyomban odasiettem. Néztem a követ, a feliratot, és a fejem ráztam: ez nem az! – Aha – mondta ő –, tudom már, a 60-as években átszámították a parcellát.

Megint lépdelt, számolt, de most a másik oldalon kezdte. Újabb kiáltás, újabb vizit, újabb kudarc... A végén azért természetesen járt a borraival.

Ekkorra már a délelőtt jócskán délutánba hajlott. Nem volt mit tenni, irány a kartali remeteség.

Másnap újabb expedíció, de már egyedül.

A reggeli órában senki ember fia nem volt a parcellában, így segítség nélkül fogtam a keresésbe. Fél órába sem telt, és megtaláltam a borostyánnal jócskán benőtt követ.

Sírok, emlékek, emlékezet

A történetet többeknek elmeséltem, vehemenssen, akár az obsitos katonák a frontélményeiket. Jobbára visszakérdeztek: Kik azok a Kafgák? Megdöbbenőnek találtam a reakciókat, hiszen évtizedek óta koszorúzzák a sírt a kisváros sírkertjében.

Hát igen: idő és emlékezet – egymás ellen dolgozó, egymással ellentétes fogalom. Pedig a kettő együtt identitásunk alapja. Ahogy az is – bármilyen furcsának tűnik a megállapítás –, amit elfelejtünk. Mert másra tesz bennünket. Juhász Erzsébet sorai kívánkoznak ide: „...másnap vajon ugyanazok leszünk-e még, mint akiknek előző nap hitük és vallottuk magunkat, illetőleg: akiként számom tartottak bennünket.”

No igen, a számontartás. Úgy tűnik, hogy a Pestre szakadt Kafgák nem feledték Ókanizsán maradt ismerőseiket, barátait. Bizonyosság minderre a zöld tintával megírt képeslap, Nagys. Solti Mátyás úrnak címezve... Mindössze egy üdvözlő mondat: „Számítlan kézsőköket és üdvözlőt küld Kafga Ernő fhgy”.

A lapokat Máramaroszigetről és Rónaszékről küldte a módos kanizsai gazdának az akkor negyvenhat éves ember.

Az fhgy-re kaptam fel a fejem, mert ugye ez azt jelenti, hogy Ernő képzett katona volt. A tiszt nyilvántartásban 1898/1072 számon szerepel, és 1918-ban avatták. Nyilván nagypapa, az 1848-as honvéd százados példáját követte, amikor a katonai pályát választotta. Úgy vélem, hogy a hegyesi csata hőse része volt a családi legendáriumnak, hiszen helytállásán is múltott az ütközet kimenetele: „Nem tellett egyik pillanatba, megtámadott balszárnyunk már talpon volt s Kafga Gyula és Gálán századosok jelt adnak a tüzelésre. A kisded csapat hősileg állja az ellenség gyilkoló sortüzét. Gálán százados elölök, Kafgát megebesítik, de ők nem hátrálnak” – írta Zomborcsebits György, díjnnyertes emlékiratában. Az öreg honvéd meg ott volt az emlékműavatáson és a városi ünnepségen, utóbbiakon egészen haláláig.

Aztán a megváltozott körülmények között másként alakult a család élete. Az impériumváltással bekövetkezett egzisztenciavesztés kimozdította a sztárakanyizsai fészkekből a postamaster-dinasztiát. Egy más közelében maradtak. Kafga Andor Kispesztén vett házat, és nyugdíjas postatisztként a huszadik század derekán hunyt el. Fia, Ernő gyári tisztviselőként kereste kenyerét. Húsz évvel a második világháború után halt meg.

Mi maradt a Kafgák után? Egyre fukuló emlékek és két sírkő. Egyik, fehér márvány, a Tisza-parti városka vasúton túli nagytemetőjében. A másik, szürke műkő, Budapest legnagyobb köztemetőjében.

Klamár Zoltán

Előbbi felújításakor sajnos az eredeti feliratot lecsiszolták, de szerencsére van róla fotó, amely alapján kibogarászhatóvá, átmenthetővé lettek az adatok:

ITT NYUGSZIK
KAFGA GYULÁNÉ
1837 JAN. 2
+1899 MÁJ. 13
BOLDOG HÁZASSÁGÁNAK
44. ÉVÉBEN
EMLÉKÉT ŐRZIK
TESTVÉREI GYERMEKEI
UNOKÁI SZÁAMOS ROKONAI
ÉS ÖSMEKŐSEI
BÉKE LENGJEN PORAI FELETT!
KAFGA GYULA
1830–1912

Az 1997-es módosításkor már egyértelműen és kizárólagosan az egykori honvédnek állítottak emléket, pedig a tábla hátoldalán lett volna hely az adatok felvételére. Napjainkban az alábbi szöveg olvasható a sírkövön:

ITT
NYUGSZIK
KAFGA
GYULA
1830–1912
1848–49es
SZABASÁGHARC
HONVÉD SZÁZADOSA
BÉKE
PORAIRA
EMELTETTE A HÁLÁS
UTÓKOR 1997-BEN!

Erre a példára mondhatjuk, hogy néha a merő jó szándék vezérelte emberek is hibáznak!

A Magyarországra optált Kafga család síremléke a Rákoskeresztúri új köztemetőben áll, és még dacol az enyészettel. A mindent elborító borostyántól megszabadított kövön az alábbiak olvashatók:

DRÁGA JÓ FÉRJEM
EGRI KÁLMÁN
1892–1964
EGRI KÁLMÁNNÉ
+1968
SZÜLEINK
KAFGA ANDOR
1861–1952
NEJE
MÁHR IDA
1861–1927
NYUGODJANAK BÉKÉBEN
KAFGA ERNŐ 1898–1965

A titokzatos Egri Kálmánné nem más, mint Kafga Irén Mária, aki az öreg honvéd második házasságából 1901-ben született Ókanizsán. Ami a békében való nyugodást illeti, nos, a kérdés az, hogy meddig tehetik. A borostyán szívós, ráadásul gyorsan nő, és hamar elhatalmasodik. Mindent elfed, akár a feledés homálya, míg a sír helyétől eladható...

Ha fellapozzuk Márai Sándor *Füves könyvét*, a hazáról és az államról szóló írásában az emberi lét, az önazonosság esszenciális lényegével szembesülhetünk, ami így szól: „A haza nemcsak föld és hegy, halott hősök, anyanyelv, őseink csontjai a temetőkből, kenyér és táj, nem. A haza te vagy, szőröstül-bőröstül, testi és lelki mitovoltodban; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotja. S életed a haza életének egy pillanata is.”

Éppen ezért mások életpillanatainak megismerésére is törekedni kell, s néha ez a törekvés egyet jelent a homályoszlással.

Bence Lajos

Ez is velem kezdődött!

(A szóbúvárkodás unokámmal sorozatból)

Egyszer úgyis agyonütöm – mondja Alida apja és nagyszülője szinte egyszerre, amikor kétévesen, tanulva a szavakat, az élet dolgait, a jelzőkre specializálódva, anyja után mindenre rákérdez. – Egyszerű, én azt hittem, kétszerű – volt egyik kedvence anyjának is, bosszantva a körülötte lévőket.

Közben anyám riadt arcára gondoltam, amikor kissé eltolódó szótanuláson, kincskeresésem s beszédbe elegyedésem későbbi fázisában a már-már az ételek iránt mutatott közömbös és finnyás magatartásom miatt orvoshoz vitt. Ott a nagy „locsi-fecsi”, elnézve a szemüvege fölött, azt javasolta, hogy ne adjanak enni legalább egy hétig, én meg közben döntsem el, az élet mellett döntök, vagy a „megdöglést” választom. S közben ilyeneket mormolt irányomba: nagy játékos, színész, lehet, hogy költő lesz belőle. De a végső diagnózis az Elmebeteg! volt.

Ez utóbbit anyám Elmehetnek! hallotta, ezért gyorsan – abban a reményben, ösvéri makacsságomat kivéve nagyobb bajom nem lehet – a buszra sietett velem. S többet nem feszegette a témát.

A betegség újabb unokánknál – az élet „búvópatakja” ki tudja melyik ágának, a velünk született szokások és devianciák, az örökölhető gének és DNS-ek ki tudja hányféle köztes mutánsának mellékágaként – fura, tudálékos-érdeklődő voltán túl a Z nemzedék kézzel-fogható tünetegyüttesével párosul. Példának okáért: nem elég, ha a játszóteret nem labdája előrángatásával és mutogatásával jelzi, mint a sétát provokáló, a porázt a szájában hozó tacsók vagy értelmesebb pincsik és foxterrierek, hanem tisztán és érthetően a „játszóterezni akarok!” paranccsal, máskor meg az almaszörp-fogyasztás előtt új megjegyzésekkel áll elő, pl. hogy „lédús” almából készült-e.

Gyetzai Balázs

Belső növények

Csak önmagamot tehetem felelőssé,
Kétó némaságába temetkezem;
a veszélyek olvadó jéggyöngyosorok,
kezd felállni a pikkely a hátamon,
a félelmek jégsebekként véreznek át rajtam. Megriadás képzetében
mozdulatlanul áll működésben a
meghibásodott nyirokrendszer.
A belső vázak mozdulatlanságában
hamuszürkére üszkösödik porhüvelyem.
Idehallani a széttört idő fájdalmát –
a rések szűkösségében nyílok ki;
hol kinövöm a kinőhetetlen magamat.

A helikopter, a frizura, a brokkoli és a narancssárga már régi ismerősök nála, s minekutána választ kap a kérdéseire, kezdi el fogyasztani az eléje rakott ételt, italt. Visszakérdez akkor is, ha nem kap kielégítő választ, vagy netán füllentésre gyanakszik: ajaj, Badoya, ajaj – a Badoya személyem feletti aggodásának szól, közös találmány, s a nevek többségéhez hasonlatosan, ritka kivétellel, jelentése máig ismeretlen, – ilyenkor arcocskájába borulva hosszasan sopánkodik fölöttem.

Persze van olyan is, hogy a máris kialakulófélben lévő gyerekkori-serdülőkori kóros megnyilvánulások új változatánál maradjunk, s jobb híján Windows-betegségnek nevezhetnénk, amolyan „szó fönnakad, lehelet megszegik” szitu, tekintet a távolba réved, szóval elfárad, s „lefagy”. De nála ez csak néhány másodpercig tartó tevékenységkiesés, aztán a rövid relax után ismét le-, illetve „feltölt”.

Múltkor ismét játszásra, ugratásra alkalmas időt fogtunk ki. – Ali, gyere gyorsan, szólítom, s nézd, nézd, egy baszk bácsi, s nézd, mi van rajta?! jön, s már érzi a beugrató: – Egy baszk bácsi? – kérdezi. – És mi van rajta? – próbálok árnyalni. – Maszk – mondja, szinte hibátlanul, s mintha minden szavát értené, az összes mögöttes tartalmakkal, melyek közül a leglényegesebbet, a nyelvtörőt kapja ki: „Egy baszk, maszkban” – ismétli utánam, majd megszakítván a diskurzust, míg szobácskájáig nem ér, sopánkodva, szinte sírós hangon nyöszörgi „a refrént”, amolyan diagnózisként: ajaj, Badoya, ajaj Badoya...

Léphaft Pál

sánta angyal

.....
némán hulló
almáriumgomb
a fáradtan
szikrázó
öreg tejúton
.....

sánta
porcelán-
angyal egy
kopott óarany
házi oltáron
.....

tintafolt egy
áttetsző hideg
vízjel alatt
a zergeszín
papíron
.....

zurgó vizek
ezüst partján
márványcsík
egy megkopott
szürke kavicson
.....

hajózva és
partra vetetten
általad
minden és
semmi lehettem

Katonaágy

Szögi Klaudia

helyi érzéstelenítés

nyitott lengőajtó. a csempékről párolog a harmat. a beteg gondot visel magára. már képes egyedül mosakodni. felmerülni. szalagot kötök a derekamra ha ugrok. megpusztilom a kezem miután a konnektorba dugtam. Felkészületlenül nem maradnék. gazdátlanul. a tulipánokat nem nekem hozták de a gazdájuk meghalt. nem szégyellem hogy elhoztam most úgyis tulipánszezon van. azt mondják valami begyulladt de nem súlyos. hogy is mondjam. hogy is mondanám másnak. halmozott problémák. furcsa szokások. ritkábbak és rövidebbek a kódok. egy név jön a számra ha sikítani akarok. meg kell ilyenkor csípnem magam ez az előírás. próbababa lenni. ki szeretném nevelni magamból az esetlenséget. összegyűrni érted. rutinvizsgálat közeli távozás. ha kapaszkodnék kilöknék. nincs csak tagadható

torzulások. egymással szemben vagy egymásnak háttal bevallható üregesség és a kézzel támasztott plafon. bennünk elfeleződött de ki firtatja hogy egyenlő-e a leosztás. legközelebb nem kapargatom kiskanállal a szemem. bemeszelem a házat vagy kicserélem a ruhatáram. sétálgatok délután. szólok ha kezdődik. nem engedhetem meg magamnak a zsebkezdőséget. megtanulok egészségesen élni ma vettem három gránátalmát. egyenesen járni a szokásos. lógó villanykörték súrolják a hátam néha csíp. zizegve magyaráznak. ma éjjelre kicsukhatom. kihunyhathat nem nekem kell vigyáznom. milyen mélyre tudom szűrni azt a faágot a fülembé. belém beszélted magad. nem vagyok ideges nem ez az első alkalom. gyöngyház-sivatag idegenül barátságos. ne gondolj rá és ne fejezd be.

regény

KILÉGZÉS

(részlet egy íródo regényből)

Amikor Csekti Áron éjjel az üldözői elől a városi park bokrai közé menekült, kisvártatva rádöbbsent, hogy egy végtelen erdő mélyére keveredett, amelynek még így a nyár közepén is teljesen kopár faóriásai némán és baljóslatúan tornyosultak föléje, és olyan feneketlen volt ez a csend, amilyen-nél ő eddigi hosszú élete folyamán még soha nem találkozott. Egy hang, egy szín, egy illat, egy szívdobbanás, még Csekti Áron saját szívének dobbanása sem törte meg ezt az idők kezdete előtti némaságot. Mindennél csak holt árnyak és száraz üresség.

Ahogy így vonszolta magát még beljebb a halott erdő mélyére, reményvesztve, gondolatok nélkül, kiüresedett lélekkel, egyszerre mégiscsak zajok ütötték meg a fülét hirtelen. Prüsszögés és kacarászás, szipogás és motyogás oda nem illő hangjai hasítottak a végtelen éjszaka csendjébe. Aztán egyszer csak még fények is! Zöld a gúnyája, zöld a bőre, zöld tán még a lelke is. Fújtat, trüsszögés és csörömpöl szüntelen, közben zöld fényt szór szét maga köré, ami az egyetlen a halott rengetegben. És akármerre fordul is, háttal neki, fehér kezeslábasban, bohókás hálósipkával a fején, néhány csókolnivaló szep-lővel az orra hegyén, aprócska kölyök kémeleli kacarászva, egy időben sírdogálva a környéket. Egyre csak keringenek, jobbra és balra, körbe-körbe, fel és lefelé, keresnek és kutatnak fáradhatatlanul, morogva és kacagva, mindig csak egymásnak háttal, amíg a világ, és talán még azon is túl.

Amikor a zölden fortyogó kobold lüktető fénye valamivel több látást tett lehetővé, Csekti Áron még két halvány alakot is észrevett a közelükben, külön-külön, de egymástól nem túl távol. A keringőző páros-hoz közelebb lapuló igencsak toprongyos volt, látszott rajta, hogy jó messziről érkezhetett. Egyfolytában mélyeket sóhajtott, és remegett az izgalomtól. A másik, Csekti Áronhoz közelebb meghúzódó figura pedig alig hasonlított emberi lényre, vastag szőrtakaró borította a tétől talpig, és csupán egyetlen, bőrből készült ágyékkötő takarta meztelenségét. Magában makogott csendesen, fogai pedig össze-összekoccantak a rettenettől. Mindketten a párosra szegezték megbűvölt tekintetüket.

A mindezekből a hangokból és képekből kigyűrűző végtelen hiány elkezdte körkörös elárasztani a környéket, aztán amikor elérte azt a helyet, ahol Csekti Áron egy fatörzs mögött megbújt, szinte mellbe taszította őt. Amikor erre riadtan lehunyta a szemét, megdöbbenve tapasztalta, hogy miközben négy árnyat figyelt meg eddig, most abból az irányból mind-össze *egyetlen* lelket érzékelt.

– Ó, Kölyök... ó, Lámpás... – sóhajtott fel ekkor a toprongyos fennhangon. – Itt van ez a szív, Dara Bokra szíve, mely megrepd!

Ahogy ekkor a hálósipkás lányka hirtelen a rongyos vándor tekintetét elkapta, annak tükrében egyszerre megpillantotta a zöld krampusz vibráló alakját, pupillái óriásira tágultak, a fény fölérősödött, a kép megfagyott. De csak egy pillanatra, mert akkor a kobold

fújta egy nagyot, arca szörnyű viczorba torzult, és a fény azon nyomban visszaözönlött a kölyök szemébe. Minden világosság kihunyott.

A rongyos magába roskadt, a szőrös nyüszítve ellillant.

Csekti Áron is azonnal sarkon fordult, de alig ért a következő faóriásig, amikor a bokája körül puha mozgást érzékelt. Lehajolva rájött, hogy egy apró macskakölyök dörgölőzik hozzá erősen dorombolva. Óvatosan felemelte, és valamivel odébb vitte. Letelepedett egy padra, majd ölében dédelgetve simogatni kezdte a bájos kis szőrmókot. Az továbbra is dorombolt, olykor fel is nyaúkolt, nedves orrocskáját Csekti Áron torkához bökölte. Így folyt ez egy ideig, ám aztán váratlanul keményen beleharapott a bal tenyerébe, pontosan a hüvelyk- és mutatóujj közötti lágyszövetbe. Csekti Áron az éles fájdalomtól felüvöltött, megpróbálta szétfeszíteni a túhegyes fogaktól hemzsegő állkapcsot, de azok egyre mélyebbre hatoltak a húsába. Nem maradt más választása, visszaharapott. Foggal és körömmel széjjelmorzsolta az apró koponyát, aztán köpködve távolította el a kezéből a csontmorzsalékat, miközben még hangosabban vonított az iszonyattól és a fájdalomtól.

– Cs-sss... Nyugodj meg! Itt biztonságban vagy. – Csekti Áron arra eszmélt, hogy az arcát Ölrún simogatja éjfekete evezőtollai az ágyban, súlyos keblei pedig az ő ziháló és verejtékező mellkasához lapulnak. A szoba mennyezete és falai a zuhanás óta visszarendeződtek, de valahogyan mégis áttetszővé váltak. – Minden, minden a legnagyobb rendben van.

Ó, azok a káprázatos csecsek! Mint egy óriás anyabolygó két féltékéje, mely felett Ölrún szemének ikerholdjai ragyogtak sűrű hajzuhatagának fekete éjszakájában. Csekti Áronnak nemegyszer akadt már dolga dús keblű hölgyekkel, de aki most feltárulkozva várt reá, az első pillantásra is messze feleslegessé tett mindenféle összehasonlítást. Ölrún magától szétnyíló dekoltázsú fehér selyemkimonóban fogadta őt a hatalmas franciaágyon, alatta csupán egy bivalyhergelően vérvörös csipkemelltartót viselt hozzá illő bugyival. Csekti Áron hímtagja már a látványtól is azonnal hasához csapódott. Az első közös éjszakájukon nem túl sokat beszélgettek...

Az erkélyen ajkai közé fújom az édeskés, puha füstöt, közben bal kézzel finoman átfogom remekbe szabott csípőjét, és gyengéden magamhoz vonom. Máris teljesen átadja magát, a nadrágon keresztül is éreznie kell, mi kezd belülről széjjeltépni az alsómat. Elernyed, szeme csak rénsnyire van nyitva, szinte csak én tartom őt fél karral. Képtelen vagyok eldönteni, ha elereszteném, a következtetésekre roskadna, vagy inkább felemelkedne onnan, ellebegve a folyó felé.

Keblei a mellkasomnak feszülnek, aztán amikor lassan visszavezetem őt a szobába, szinte maguktól pattintják ki a melltartó kapcsait. Mintha nem hatna rájuk a gravitáció! Megbabonáz a látvány, most kissé keményebben csókolom az ajkait, de aztán visszafogom magam, és hosszasan cirógatom ujjbeggyel a hegyeit és völgyeit, amit ő busásan vi-

szonoz, miközben már is szaporán nyögdecsel, amikor pedig a combja lágy belsőjéhez érek, a torka mélyéből bocsát ki erősen doromboló rezgéseket.

Na jó, ebben a helyzetben már egy kőbálvány sem volna képes tovább türtőztetni magát, az hétszentség! Eddigre én már valami rejtélyes módon pőrere vetkőztetve meredezek ott, és rajta is csupán a csipkebugyogó, combjait átkarolva először ezen keresztül kezdem felfalni éretten duzzadó, zamatos szeméremdombját. Hogy ez a gyümölcs belülről mennyire lédús, azt csak akkor tapasztalom meg, miután éles sikolyokat hallatva letépi magáról az utolsó ruhadarabot is, és bő gejjírrel jutalmazza kényeztetésemet. Ámulva felpillantok, mire vállat vonva kuncogni kezd, aztán két kézzel visszanyomja a fejemet csodálatos kékbarlangjának bejáratához.

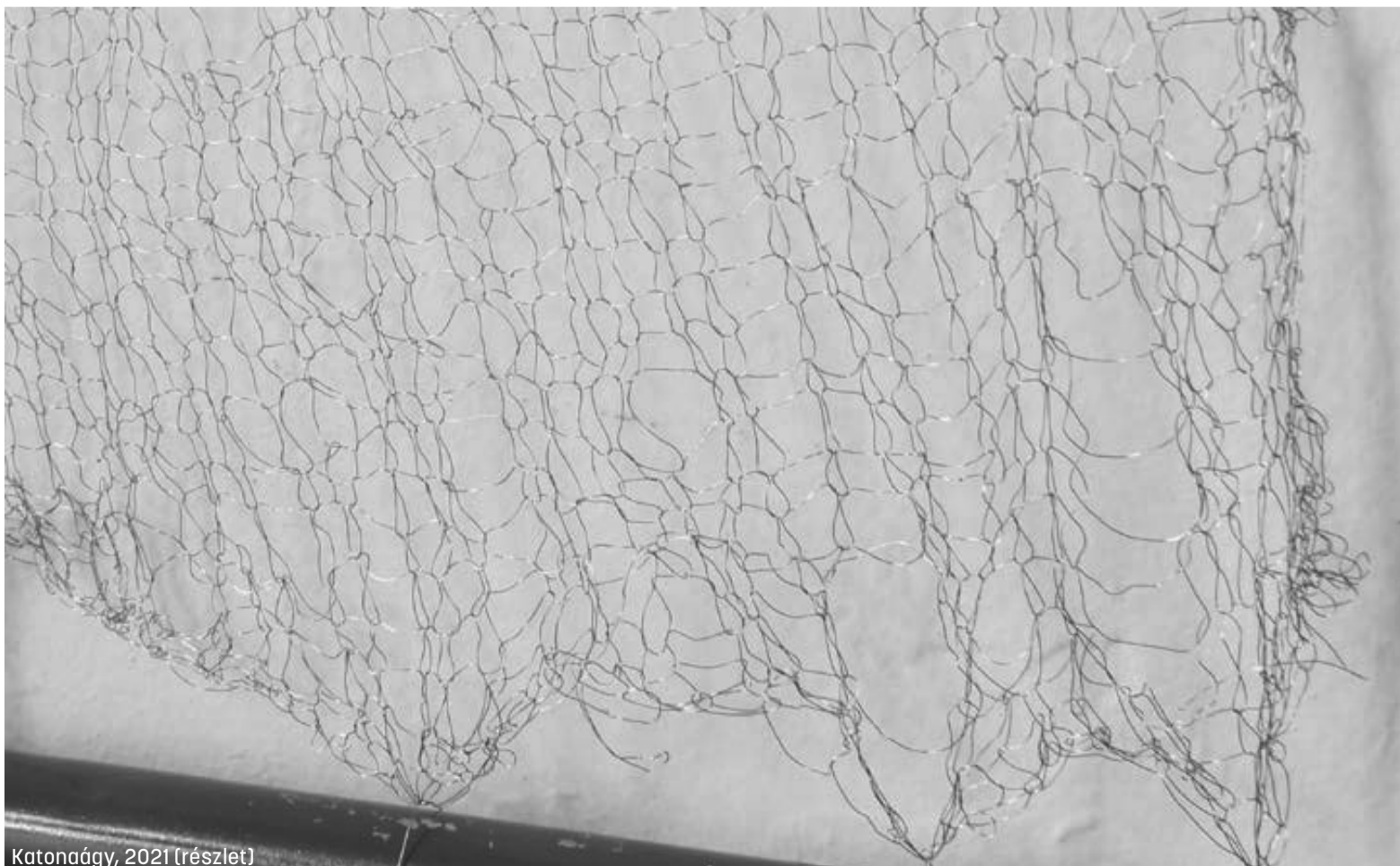
Pompás nyitánya volt ez egy eseménydús, különböző ízű, illatú és állagú gejzirekben bővelkedő éjszakának, mely közben a számos kalandot megélt Csekti Áronnak olyan élvezetekben volt része, amelyeket eddigi élete folyamán még biztosan soha nem tapasztalt.

Hajnál felé, amikor mindketten kimerülten pihegve nyúltak el az ágyon, a nőt magához ölelő, széttárt lábbal hanyatt fekvő Csekti Áron félálomban valami furcsa, reszelős csiklandozást érzékelt ágyéktáján. Ez hamar magához térítette, és amikor kipattant a szeme, fojtott kiáltást hallatott, de aztán jobbnak látta egészen csendben maradni. Egy kifejtett kardfogú tigris nyalogatta a herezacskóját jámbor pofával.

– Durga! Viselkedj! – csattant fel Ölrún. – Ez itt az én harcсом – tette hozzá édesen mosolyogva. – Te meg aludj tovább nyugodtan – fordult vissza hozzám. – Ez csak a szobacímám.

Összeszedem magam. Nem halok meg ma. Nem is születek meg. Vagyok. Itt és most. Önmagam körül. A fájdalom és az örööm körül keringek. Ugyanúgy, mint ezek a gömbök. Itt vagyok. Jó. Minden jó.

Továbbra is ébren feküdt az ágyban, miközben Ölrún egy ideje már csendesen horkolt mellette. Micsoda egy pompás nőstény, gondolta ismét. Aki így tud szerelmeskedni, az mire lehet képes a csatamezőn? Elképesztő energiák áramlottak felőle még álmában is. Talán még a falakat is ő teszi átláthatóvá valahogyan. Csekti Áron a naprendszer bolygóit figyelte maga körül, a plafonon, a falakon, a padlón keresztül. Itt vannak mind. De valahogy szokatlannak tűnik az elrendezésük... ami meg a leg-

Katonaúgy, 2021 [részlet]

különösebb, hogy mögöttük nem látni semmit. Sehol egy csillag.

– Csak ez a néma és süket és üres ég – suttogta bele az éjszakába.

– Hát nem te mondtad az imént, hogy minden jó? – szólalt meg váratlanul Ölrún.

– Te nem alszol? És különben is, nem mondtam ki, csak gondoltam – hökkent meg Csekti Áron.

– Az alvás is pusztán illúzió, sok más mellett. Az meg, hogy mondtad vagy gondoltad, teljesen egyre megy, butuska vitézem – mondta Ölrún, miközben ujjaival Csekti Áron puha szakállába túrt. – Én nem őrésnek látom az eget, hanem egyszerűen csak közömbösnek. Ami szerintem így is van rendjén. Képzeld csak el, milyen káosz következne abból, ha az összes teremtménye kívánságának próbálna megfelelni egy időben. Amennyiben harmóniába szeretnél vele kerülni, legelőször magadnak is közömbössé kell válnod. Önmagad, az egyén, az ember és egyáltalán minden földi dolog iránt.

– És mi van akkor, ha én erre képtelen vagyok? Magam iránt még csak-csak. De „minden földi dolog iránt”? Hát akkor mi a fészkes fenére volt jó neki ez az egész?

– Az égnek? A föld? Természetesen tükrö gyanánt – kurrogott fel vigyorogva Ölrún a gyomra mélyéből. – Ugyan mi különbség van közted és a többi dolog között? Ha nem vagy képes a teljes közönyre, akkor persze szét fogsz hullani. Nem érzed úgy máris, mintha ez megtörténne?

– Hogy érzem-e? – fakadt ki Csekti Áron. – Mást sem érzek! Darabokban köpöm ki a tüdőmet, vért vizelek, a csontjaim mintha undorral taszítanak el egymást az ízületeknél, a szívem fel akarja robbantani az ereimet és az agyamat, a beleim lassan a visszájukra fordulnak, a bőrömet valami agresszív gomba zabálja, az idegeim pedig mérgezett nyílveszők módjára csapódnak ki a testemből... Soroljam még?

– Ne sorold, csillagom, ne sorold... De ha úgy esik jól, akkor sorolhatod is akár – válaszolta mosolyogva. – Bosszant a dolog, ugye? Mert érzed, hogy az elkövetkező harcokban nem csupán az elmédre, de a törékeny testedre is szükséged lesz még. No, ne aggódj, majd én összeraklak, meggyógyítalak. Láttam, hogy az imént az égiteketek fixíroztad...

– Igen, mert mintha valahogyan...

– Szokatlanul helyezkednek, tudom. Olyan most a bolygók együttállása, amilyen soha nem volt még, és ezután sem lesz sosem. Ez egy példátlan konstelláció, ami első pillantásra riasztónak tűnik, de igazából szép reményekre ad okot. Legalábbis ami a te további céljaidat illeti.

– Miért, mik az én további céljaim?

– Tudod te azt nagyon jól – simított végig a hőse mellkasán

a hollóasszony. – Csak tekints mélyen önmagadba. De most már tényleg aludj egy keveset, addig én majd elkészítem a reggelit.

Csekti Áron engedelmesen lehunyta fáradt szemét, Ölrún pedig betakarta a derekát, és elilant a konyha irányába.

Az ég tükörvászán ugyanabban a pillanatban a Merkúr kézbe vette vándorbotját, a Vénusz csókot dobott hőseink felé, a Mars bőszen pajzsához ütötte a kardját, a Jupiter dideregve a másik oldalára fordult, a Szaturnusz töltött magának még egy kupával az ürmösből, az Uránusz onnantól a markába ásitott, a Neptunusz a villájára tűzött egy jól megfűszerezett haltekeresetet, a Plútó eltöprengve vakarászta kecskeszakállát.

– Mmm..., ez milyen tojásból készült? – kérdeztem később a konyhaasztalnál a különösen ízletes, kaporral bőven meghintett rántottát kóstolgatva.

– Hm..., madártojásból... Vagy valamilyen hullóból?... – találgatta a hollóasszony, majd kacagva hozzátette: – Nyugi, a tieid még a helyükön vannak, ha gondolod, aztán le is ellenőrizhetjük!

– Részemről jöhet a menet! Csak nehogy megint ezzel a fenevaddal ellenőriztesd le – vihogtam, és szórakozottan felnyitottam egy üveg sört a tövemben nyáladzó fekete tigris agyarán.

– Ne félj, Durga teljesen ártalmatlan. Legalábbis amíg engem valaki fel nem bosszant... – Ölrún sötét szeme egy futó pillanatra kékes szikrát vetett, de napmeleg mosolya azonnal ki is simította ragyogó arcát.

– Azt el tudom képzelni – nevettem el magamat, azzal mohón habzsolni kezdtem a mennyei kosztot, és nagyokat kortyoltam mellé a hidegen gyöngyöző italból. – Uh, imádom befolni az életszimbólumokat!

– Ha jól sejtem, nem csupán a szimbólumokat. Te nyilván magát az életet is két marékra zabálsz – mondta erre Ölrún, miközben feltette a vizet a teának.

– Mhm... lehet... – válaszoltam két falat között lélegzetet véve. – De csakis a sajátomat!

– Gondolod? – kérdezte évődve.

– Hát, asszem... De végül is mi a különbség?

– Egyre ügyesebben kérdezel – kacsintott rám, és meglazította a kimonója övét. – Nos, a füvek áznak, ha befejezted az evést, kicsit visszaheveredhetünk.

Amikor néhány órára rá kiléptem a szokatlanul hűvös kora délutánba, elhülve észleltem, hogy a felhők és a madarak mind a talajra hullottak élettelenül, a kék égbolt egyre táguló sötét repedéseiben pedig kíváncsian lesnek át a naprendszer bolygói. Maga a nap viszont sehol. Ahogy lépkedni kezdtem a folyó irányába, bakancsom talpa alatt ropogott a törékeny angyalcson.

GYORSPOSTA ODA FÖL

Bakos Réka

Egy szó, mint száz, egy ideje azon morfondírozom, hogy hol vagy. Illetőleg vagy-e egyáltalán?

Hát könyörgök, nem látod, hogy elvesztünk? Itt ülök a házad előtt, és te sehol sem vagy. Pedig nem kicsi ez a ház.

Bocsánat, magázlak? Egy szót se! Ne haragudj, most már nem megy. Ennyi év után már nem megy. Meg ugye a pertut is megittuk... még oho-hó mikor. Emlékszel, igaz? Bevallom, én nem igazán. Homályosan él bennem ez az emlék.

Hogy finoman fogalmazzak, kissé szétestünk most. Tulajdonképpen, ha belegondolok, nem most, hanem már egy ideje eseketünk, csak a kérdés az, hogy má' hova... Tudod, hogy van-e még hova? Ekkor mondd azt (tegyük hozzá, te gerjesztetted): „Halljátok, innén már nincs lejebb!” No, aztán másnap kiderül, hogy mégis. Hát álljon már meg a menet!

Annyi mindent adtál nekünk. A fejedelmi, aromás szőlőt vagy a mézédés, elsőrendű barackot. Tudod te, milyen volna ezek nélkül indítani a vasárnapi ebédet? Látod te, hogy mivé tettél bennünket? Tükröt tettél a világmindenségünkbe (ezt már Eliade is megmondta) – a házukba: hogy mindennap lássuk, melyik faj a legnagyobb állat a világon. Ennél már csak az a rosszabb, ha a hálószobánkba teszed. Fegyvert adtál a kezünkbe. Minket tettél fegyver-

ré. Ki gondolta volna, hogy ide jutunk. Te sem láttad ezt előre. Miért akarod, hogy egymás ellen forduljunk? Mondd meg őszintén: kellett neked azt az almát felkínálni? Hiányzott ez neked?

S most meg előzmény nélkül, váratlanul köddé válsz. Nekünk pedig arra kell ráeszmélnünk, hogy közben veled együtt szép lassan mi is eltűnünk. Azt akarod, hogy fordítsuk meg a szerepeket? Hogy mi kérjünk téged számon? Kissé önző dolog volna, de ha nem hagysz nekünk más választást, nincs mit tennünk. Legalább annyit mondd meg, hogy merre keressünk, hátha még valami jó kisül belőle a végén. No, hogy sül-e... mert-hogy hetente legalább egyszer az áramot is sajnálok tőlünk. Nemcsak a méltóságunk és az önbecsülésünk kell, hanem az áramunk is. Jó, tudom. Nem a te hibád, nem te csinálod. Vagy te csináltatod? Ne adj' isten, utasítod?

Az alázatról nem is beszélve. Azt mostanában egyre jobban kifejezted többünkben.

Aztán az is megfordult a fejemben, hogy az igazat megvallva, neked sem lehet ám olyan könnyű dolgod. Úgy értem velünk, emberekkel. Meggyőződéselem, hogy olykor-olykor már a könyöködön jövünk ki. No, elismerem, egyetértetek veled. Nem fogom most ezt is rád, hogy a te hibád, de azért lett ez a vége, mert túl sok mindent megen-

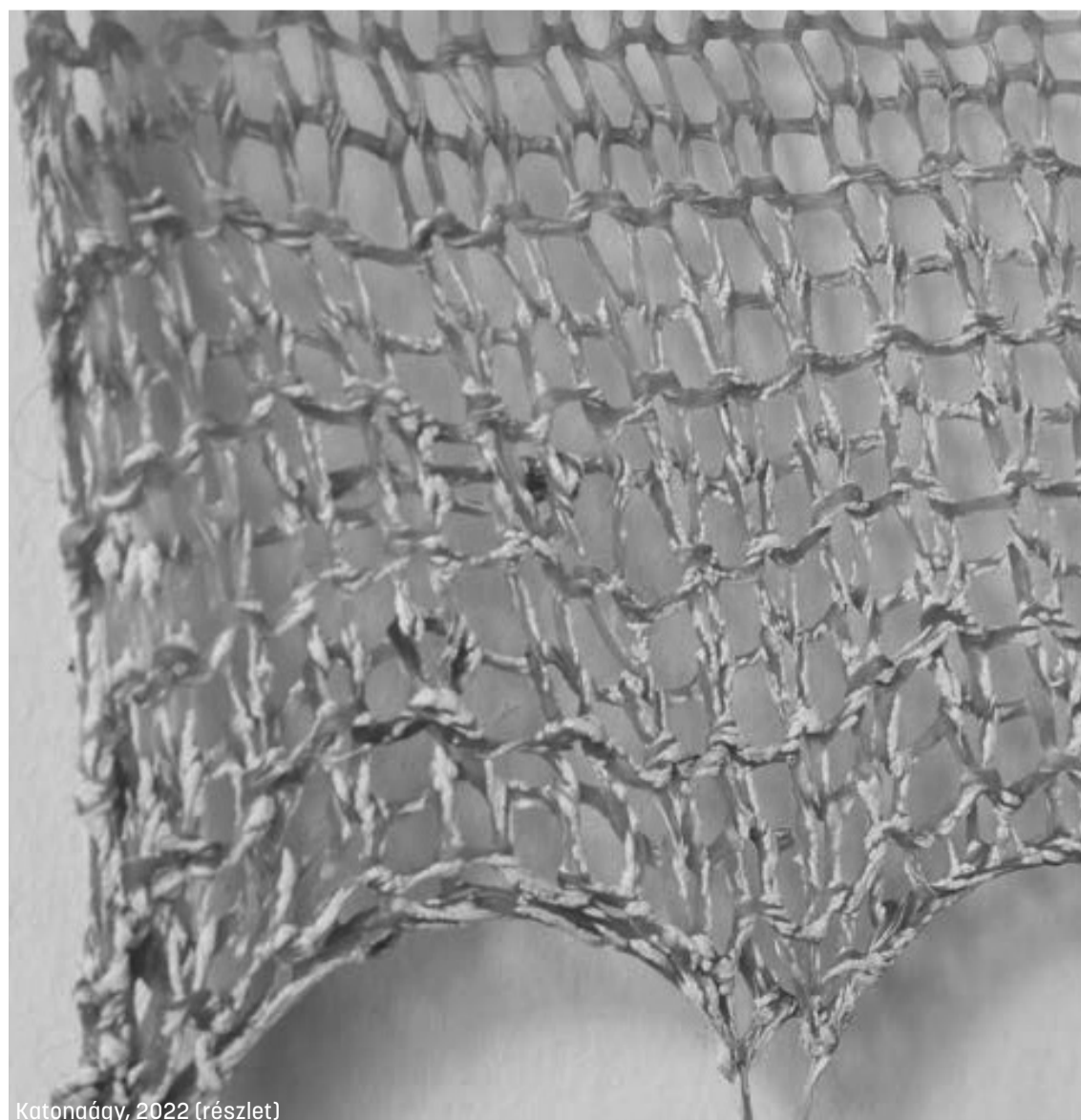
gedtél nekünk. Eltűntek a hātárok. A tisztelet és vele együtt még sok minden. Igazad van: pokolian gonoszok tudunk lenni ebben a mennyei világban. Ha már a mennynél tartunk. Mégis milyen ott fenn? Úgy istenigazából, valóban mindent látsz? Gondolom, te magad is néha felhúzódsz ám a szemöldököd. Jókat kacagsz, mi? Hacsak nem vihorászol már rajtunk. Mondd! Mit látsz, amikor leskelődsz onnan fentről le reánk, sokat sírsz? Jaj, tudod mi érdekel még? Csupán a magad szórakoztatására, fogadsz néha valakire? Mindenesetre nem hinném, hogy unatkozol.

Biztosan hallhattad már a következőt, ami 1987 vége felé fogalmazódott meg: „ó istenem csak ennyit érek”. Nem mondom meg, ki volt, majd rájössz, annyit viszont segítetek, hogy muzslyai születésű. Így már tudnod kell, kiről beszélek. Őt is te adtad nekünk, és milyen jól tetted. Csupán túl hamar elvetted. Az biztos, hogy szívósak vagyunk, mert ezt már mindannyian tudjuk, de ne hagyd, könyörgök, ne hagyd, hogy darabokra hulljunk.

Egy idős néni, akihez járok, és akinek az életét próbálom rekonstruálni, mindig úgy búcsúzik tőlem: „Isten megáldjon, kislányom!” Hát, várom.

Istenem, nézzél már le reánk! „...és bocsásd meg vétkeinket...”

Ui.: Várom vissza a leveled (gyorspostával)!

Katonaágy, 2022 (részlet)

A FERENCSEK JELENLÉTE SZABADKA VÁROSÁBAN

Pálfi Anita

III.

A szabadkai Ferencesek templomának könyvtárában

A régi és ritka könyvek gyűjteménye mellett, melyről előző írásomban volt szó, a szabadkai Ferencesek templomának könyvtára gazdag helytörténeti gyűjteményt, időszaki kiadványokat, kisnyomtatványokat, valamint felbecsülhetetlen levéltári anyagot is őriz. A Szabadkai Ferences Rendház különleges értékes könyvgyűjteményéről legutóbb 2000. október 23-án készült kiállítás a Szabadkai Városi Könyvtár és a Szabadkai Városi Múzeum munkatársainak együttműködésével. Bemutatásra kerültek a szabadkai Ferencesek temploma könyvtárában megtalálható könyvek, melyek egy-egy század nyomdtermékeit képviselték. Továbbá megtekinthető volt a ferencesek által megőrzött, gyöngyszemként nevezett ősnymtatvány is (incunabula), melyet 1489-ben adtak ki Rosenhaimban vagy más néven Haganóban. Az említett ősnymtatvány Temesvári Pelbart Ferenc-rendi egyházi szónok prédikációit és egyházi munkáját tartalmazza. A legrégibbi kiadványok mellett 18. és 19. századi, latin, magyar és horvát nyelven írt könyveket, imakönyveket is bemutatnak, amiről kiállítási katalógus is készült.¹

Pénzes János megyés püspök a 2000-ben megrendezett jubileumi ünnepségen szentbeszédében így szólt a szabadkai barátokhoz: „Kedves ferences testvéreim, a ti rendtartományotoknak nemcsak dicső múltja van, amelyre emlékezni kell, és amelyről sokat lehet beszélni, hanem olyan múltja, amelyre építenetek kell.” A megyés püspök által kiemelt gazdag múlt, örökségre ekkor figyeltek fel a Zágrábból érkező kutatók, tanárok, akik a szabadkai ferences templom könyvtárában állományával kezdtek el szakmailag foglalkozni 2015-ben. A zágrábi kutatók természetesen a lehetőségeikhez mérten végezték el munkájukat, ezzel is hozzá-

járulva Szabadka városa kulturális örökségének gyarapodásához és átörökítéséhez. Lokmer Juraj zágrábi kutató így fogalmaz: a szabadkai Ferencesek temploma a horvát és a magyar kultúra részét egyenlő arányban színesíti, ugyanis e szerzetesrend a magyar és a horvát rendtartományhoz is ugyanúgy tartozott az elmúlt években. Éppen ezért elmondható, hogy a magyar ferences rendtartomány könyvtárában található könyvkincsek, kulturális örökség a horvát ferencesek közös öröksége is, amire rendkívül jó bizonyíték a szabadkai Ferencesek templomának könyvtára. A szakmailag feldolgozott és rendszerezett anyagot éppen ezért mindkét országban érdemes és ajánlott is közzétenni, hiszen az itt feltárt érték mindkét nemzetnek közös szellemi örökségét képviseli.²

A szabadkai Ferencesek temploma jelenleg a Szent Cirill és Metód horvát ferences rendtartományhoz tartozik, melyet a feldolgozott horvát, valamint magyar nyelvű könyvek száma is igazol. A 2015-ben megvalósult projekt, amely a határokon keresztül átnyúló együttműködés keretében Szabadka (Szerbia, Vajdaság Autonóm Tartomány) és Eszék között jött létre, lehetővé tette az eszéki Kulturologia Kar könyvtáros szakának hallgatói számára, hogy talán életükben először régi és ritka könyvekkel ismerkedjenek meg, úgy, ahogy azt a különféle tantárgyak keretében tették elméleti szinten. A Szabadkán végzett szakmai gyakorlat során a könyvtárban megtalálható 19. és 20. századi könyvek leltározását sajátították el a diákok, főleg horvát nyelven, emellett Anka Glavan, a trsati ferences templom könyvtárosa a régi és ritka könyvtáráról katalógizálásával foglalkozott (latin, magyar, horvát nyelven), aminek során az immár rendszerezett könyveket a Crolist információs adatbázisába töltötte fel. A projekt során a feldolgozott könyvekről szakmai jegyzeteket készítettek, felállítottak egy pontos ütemtervet, és kiválasztották a „fontosabb” műveket, digitalizálásuk pedig

feltehetőleg a közeljövőben meg is valósul.

A folyamatnak köszönhetően a jegyzékbe vett régi és ritka könyvek mellett helyi könyvtárlományt is kialakítottak horvát és magyar nyelven, ehhez főként olyan jelentős szabadkai szerzők és műveik tartoznak, akiknek könyveit Szabadkán vagy ezen a vidéken nyomtatták ki, illetve erről a vidékről szólnak. A szabadkai Ferencesek temploma helytörténeti gyűjteménye éppen ezért a Szabadkai Városi Könyvtár helytörténeti osztályának a működéséhez hasonlítható, ahol több mint 7500 szerb, valamint horvát monográfiai kiadás és több mint 3400 magyar nyelven megjelent könyv található.³

A szabadkai Ferencesek temploma helyi könyvtárlományának gyűjteményébe 760 könyv tartozik. Külön említést kell tennünk Matija Evetović, B. Farkas, Lazar Francišković, Ante Sekulić és nem utolsósorban Paškal Cvekan szerzőkről, akik munkásságukkal hozzájárultak a templom kulturális értékének a megőrzéséhez, a templomról szóló műveik pedig két nyelven is megjelentek: horvátul és magyarul. Az említett írók művei a templom könyvtárán kívül a Szabadkai Városi Könyvtár helytörténeti részlegében helyben olvashatóak.

Jelen tanulmány a szabadkai Ferencesek temploma könyvtárában felépítésével is foglalkozik, összehasonlítva és kiindulópontként használva a Szabadkai Városi Könyvtár jelenlegi működését és felépítését. Természetesen a ferencesek könyvtára tartalmi mennyiségében, példányszámban nem hasonlítható össze a városi könyvtárral. Éppen ezért a következő felsorolás csupán a könyvtár felépítésére vonatkozik.

A 2015-ben szakmai gyakorlatot végző diákok a könyveket nyelvek szerint csoportosították. Külön polcokon tárolják a horvát, illetve magyar nyelvű könyveket. A nyelv szerinti csoportosítást a városi könyvtárhoz képest végezték el, ahol az állomány három nyelvre osztódik: magyar, szerb és horvát. A ferencesek könyvtárá-

ban az időszaki kiadványokat és monográfiai kiadványokat is különválasztották. Ezek külön helyiségben találhatóak, ahol a polcokon bekötött és évfolyam szerint elrendezett időszaki kiadványokkal találkozhatunk, melyek között sajnos még igen sok a rendezetlen példány. A folyóiratok főleg horvát, német és magyar nyelvűek. Az újonnan bekötött periodikák közül kiemeljük a Glas koncila, a Kana, a Živo vrelo, a Vjesnik, a Veritas és a Brat Franjo kiadványt.

A diákoknak és tanáruknak köszönhető, hogy a kisnyomtatványok gyűjteményét úgyszintén a feldolgozás során különválasztották, az időszaki kiadványokhoz hasonlóan hely szerint válogatták. Kisnyomtatványokon mindenekelőtt a szentek képeit, rövid tartalmú, zsebméretű imakönyveket, meghívókat értjük, valamint barátokról készült fényképeket is találunk a gyűjteményben. A feldolgozás és katalógizálás közben tömredék kisnyomtatványra is rátaláltak, melyek a könyvek lapjai közé rejtőztek el. Különösen érdekesek a kis papírokon lévő kéziratok, amelyek általában könyvdedikálásokról jelennek meg. Az említett imakönyvek többnyire zsebméretűek, közülük igen sok megsérült a nedvességtől és a férgektől, számos példány mégis kitűnő állapotban őrződött meg. Az imakönyvek általában díszesebb kötésűek, fémkapcsokkal és kirajzolt díszítésekkel ellátottak.

A könyvtár felépítését tekintve fontos kiemelni az úgynevezett könyvtár széfje szobát, helyiséget, ahol az ősnymtatványokat őrzik. Kinézetre és használati célra azonos a régi és ritka könyvek gyűjteményével a Szabadkai Városi Könyvtárban. Az itt található nyomtatványok főleg a 15., 16. és 17. századból valók. Hozzáférésük korlátozott.

A régi és ritka könyvek gyűjteménye mellett az újabb könyveket 2015-ben univerzális decimális klasszifikáció (UDK) szerint csoportosították. A gyűjtemény része főleg magyar nyelvű, a magyar kutatók (diákok) hiánya miatt sajnos nem került rendszerezésre. A jövőben ter-

mészetesen ennek nagyobb figyelmet kell szentelni, olyan szakember, könyvtáros segítségét kell kérni, aki megfelelő szinten beszéli a magyar nyelvet, és tudásának köszönhetően szakmailag fel tudja dolgozni tudományágak szerint az ott található magyar nyelvű könyveket. Éppen ezért fontos kiemelni, hogy a magyar könyvekkel ellentétben a horvát könyveket már az említett UDK-számozás alapján csoportosították, feldolgozták: általános tematika, vallás, földrajz, irodalom, természettudományok és egyéb témában íródott kategóriába sorolva a feldolgozott példányokat.

Dukai Zoltán gvárdián vezetése alatt a gyűjteményt irodalmi klasszikusokkal is bővítették, mint például a középiskola felsőbb osztályainak szánt házi olvasmányokkal (*Anna Karenina*, *Bűn és bűnhődés* vagy August Šenoa horvát író összegyűjtött művei). A könyvespolcokon kortárs írók, J. K. Rowling, Stephen King és R. L. Stine könyvei is megtalálhatók.

A könyvtár felépítésének át tanulmányozása során összegzett tények arra a következtetésre mutatnak rá, mely szerint a szabadkai ferencesek könyvtára felépítésében és kulturális értékében is összehasonlítható Szabadka városának egyik legrégebbi kulturális intézményével, a Szabadkai Városi Könyvtárral, melyet 1890-ben alapítottak. Hasonlóságuk pillérjét nem más alkotja, mint a kulturális örökség megőrzése és áthagyományozása. Éppen ezért a két intézmény együttműködése a közeljövőben újabb kutatásokat és értékes kincseket tárhat fel, gyarapítva Szabadka városának szellemi kulturális örökségét.

A kulturális örökség védelme és értéke mélyen beépült a ferences rend hagyományába már a középkor óta, így az iránta érzett felelősség, illetve kötelesség és kötődés a ferencesek közösségformáló erejébe is belefonódott. A ferencesek mindig is gondosan őrizték a könyveket, amelyeket prédikációkra és az egész lakosság tanítására használtak, a könyvek iránti szükséglet növekedésével pedig párhuzamosan nőtt az állomány is. A kulturális örökség iránt érzett felelősség azonban nem csak a lelkészekre és a szerzetesekre vonatkozik, ezek védelme a nemzeti kulturális örökséget védő intézmények feladata is. A szabadkai ferences templomnak, Szabadka városa első és folyamatos közösséget szolgáló épületének a története, ahogyan azt a tanulmány elején kifejtettük, az utóbbi években keltette csak fel a kutatni vágyó szakemberek figyelmét, amikor is a szabadkai ferencesek gvárdiánja, frater Zdenko közösségépítő erejének köszönhetően a

A feledés darabjai - eseményalapú installáció

város lakói, valamint az irántuk érdeklődő kutatók betekintést nyerhettek a ferencesek közösségalkotó erejébe, megtörve így irányukban a hosszan tartó érdektelenséget. Az itt tevékenykedő barátok munkája valós példaértéket képvisel máig is, amit jelen tanulmány is igyekszik alátámasztani.

A felhasznált irodalomból megállapítható, hogy a templom történetével foglalkozó források főleg építészettörténeti szempontúak. Filológiai, valamint könyvtártörténeti elemzése e kutatási területnek újabb kihívásokkal és eredményekkel teli kutatómunkát jelentene a szakemberek számára. A ferences templom kutatásával nemcsak Szabadka város kulturális örökségét színesítjük, hanem történetük feltárásával és értékeik bemutatásával a török uralom alatt missziós tevékenységet ellátó barátok múltjáról is párhuzamosan megbizonyosodhatunk, és a hódoltság alatt élő katolikusok helyzetét is újra feltérképezhetjük.

A szabadkai Ferencesek temploma könyvtárájának megőrzése és feldolgozása természetesen további anyagi támogatásokat, együttműködéseket igényel, viszont anyagi segítség nélkül is megtehető az első lépések annak érdekében, hogy a bemutatott gazdag könyvtárat népszerűsítsük, ezzel együtt erősítsük helytörténeti örökségünk tudatát. A könyvtárak az emberiség történetében mindig is meghatározó kulturális gócpontok, úgynevezett *locus scientiae* vagy *locus doctrinae* voltak. Ebből kifolyólag elsődleges elemüket jelentette/jelenti a kulturális örökség gyarapítása és átörökítése. Ha figyelembe vesszük, hogy a ferencesek a történelmi korokon keresztül önzetlenül és bátran segítettek a lakosságot úgy, hogy nem kértek ellenszolgáltatást, és párhuzamosan nagy lépéseket tettek a szellemi és kulturális fejlődés érdekében, megállapíthatjuk, hogy immáron rajtunk van a sor, hogy támogatásukat megháláljuk, felfigyeljünk az általuk képviselt értékekre, és helytörténeti kulturális örökségünket mi magunk ápoljuk, amely ma már nemcsak nekünk, hanem minden ember közösségének fontos részét képezi.

¹ *Franjevačka prisutnost u Subotici = Ferencesek Szabadkán* (2001). ur. Anišić, A. & Čeliković, K. Franjevački samostan: Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“, 40–41.

² Lokmer, J. (2015). *Knjižnižno blago Hrvata – franjevača u samostanima Franjevačke provincije Magnae Dominae Hungarorum u Mađarskoj i drugim susjednim zemljama*. Promemoriya, Zagreb, 1.

³ A felsorolt adatok 2023-ból valók.

HEGYI NŐVÉREK

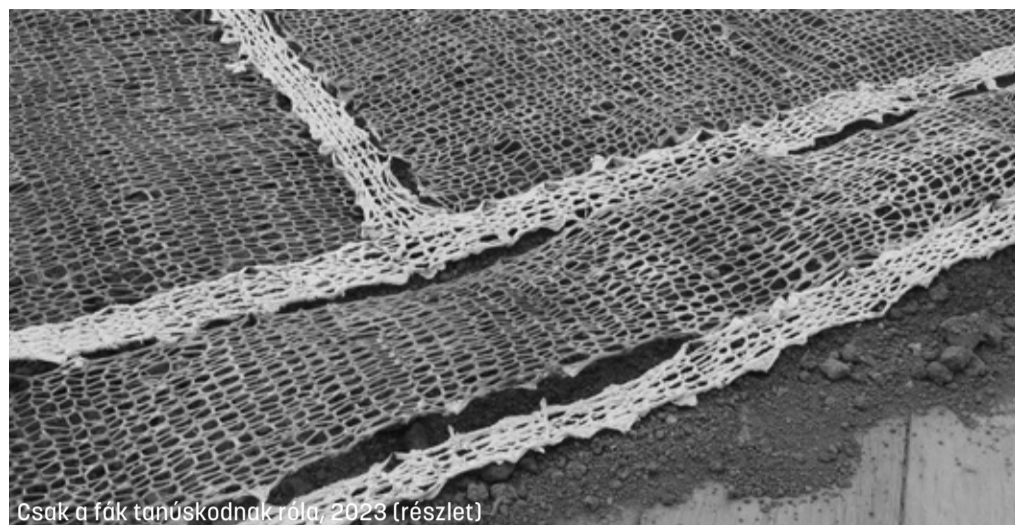
Ne sírj, Katica, főztem gyengebablevest, tehetsz rá tejföltre is, ha hoztál!, tolta beljebb a házba hűgát a két hegyi nővér közül az idősebbik, Mariska, miután a kerékpárt is kivette a kezéből, nem hagyta, hogy a húga tolja be a fészkerbe, ahol nyáron tárolják. Egész fönt, az erdő szélén laknak, ott már szőlők sincsenek, az utolsó ház az övék. Lentről nem is látni, még télen sem, amikor lehullanak a falevelek, takarja az a hat erdeifenyő ott előtte, mintha körbenötte volna az erdő a kis fehér házukat ott a hegytetőn.

Katica lent járt a faluban. Mindennap lemegy, a boltba. Nem sok mindent kell hozni egyszerre, elfér a kerékpár csomagtartóján. A nehezebb dolgokat meghozza a messzi szomszéd a városból, aki télen is kijár a szőlőjébe. Kecskét ugyan tartanak, de ha ellés után van elég tejük, Mariska abból sajtot csinál. Az egyik unokatestvérük intézi az eladást. Jóval fiatalabb náluk, még Katicához képest is fiatal ember, de nagyon szereti őket, nyaralt is náluk egyszer-kétszer, még amikor az anyjuk élt. Szívességből csinálja, cserébe nem kér semmit, azt mondja, ha többet nem is tud segíteni, ennyit megtehet értük. Mariska ilyenkor elmosolyodik, megrázza a fejét, és indul a spájzba, összeszedt ezt-azt, lekvárt, tojást, mogyorót, diót, mikor mit, azt legalább elfogadja.

Mariska egyáltalán nem jár le. A napját sem tudja, mikor volt utoljára a faluban. Nincs miért lemennie, Katica mindent elintéz. A könyvtárból meghozza neki az olvasnivalót, nem csak könyvet, képeslapot is, a könyvtáros tudja, a következő hétre biztos visszakerül, ha Katica megígéri. Télen-nyáron nyitva vannak, minden hétfőn és csütörtökön délután. A kiskertben Mariska megtermeli, amire szükségük van, ennivalóra alig költenek, a liszt, amit egyszerre meg kell venni, élesztő, só, cukor, ilyesmi. A kenyeret Mariska süti, van egy kemencéjük is, de azt csak ritkán fűti be, kettőjüknek nem érdemes. Amíg az apjuk élt, addig a kenyeret is abban sütötték, harmad-negyednaponként, mikor hogy. Az apjuk nagyon sok kenyeret evett, igaz, sokat is dolgozott, még nyolcvanhét éves korában is kaszált, a szőlőt meg végig egyedül gondozta. Hús évvel élte túl a feleségét, az anyjukat, mondta is Mariskának, amikor az betöltötte a hatvanötödik évét, Na, lányom, most már te is elkerülted anyádat! Mariska akkor is csak a fejét rázta, visszagondolt az anyjára, el sem hitte, hogy ő már hatvanöt éves, nem érezte magát annyinak.

Tavaly tavasszal halt meg az apjuk, ketten maradtak a házban. Katica olyan Mariskának, mintha a lánya lenne, tizenkét évvel fiatalabb, egész más természet. Nem edzette meg a hegyi élet, minden elszívja magát, egy legyet sem lehet agyonütödni előtte, azt is sajnálja. Összefogdossa a hosszú lábú pókokat a partvissal, amikor takarít, beszél hozzájuk, most szépen kiteszlek benneteket, még nincsen hideg, nem fogtok megfázni. A kiskutyákat is sajnálja, de nem tudnak mit csinálni annyi kölyökkel, minden falásból csak egyet hagyunk meg, arra mindig akad gazda, Mariska a többi elintézi. A macskákat ugyanígy, feltéve, ha megtalálja, hogy hová kölykedzik az anyamacska, mert az öregebbek már rafináltak, tudják, hogy Mariska szeme előtt nincsenek biztonságban.

Nem sokan járnak hozzájuk. Amióta az apjuk meghalt, jóformán csak a messzi

Csak a fák tanúskodnak róla, 2023 (részlet)

szomszéd, amikor a lisztet hozza, tíz kiló majd egy hónapra elég nekik. A macskáknak kell a legtöbb, sokan vannak, tíz-tizenöt, mikor hogy, a kutya nem nagyétkű, elég neki a maradék, a tyúkoknak is meghozza az eleséget a messzi szomszéd, letesz egy zsák szemes kukoricát, amikor viszi föl az erdőbe a vadaknak. Meg van beszélve, lent tudnak róla, Mariska megfizeti, nem vár el ingyen senkitől semmit. A messzi szomszédot is mindig leülteti, megkínálja egy pohár borral, mert boruk is van, a maradék szőlőt is Mariska műveli egyedül, amióta az apjuk nincsen. Csak annyit hagytak, ami kettőjüknek kell, a nagyhordókat is eladták, két kis akós meg egy százhusz literes maradt.

Mariska elpakolja a konyhában, amit Katica vásárolt, aztán leül a lugas alá a hintaszékre, ahol olvasni szoktak, arrább tolja a könyveket, és int hűgának, hogy jöjjen, üljön oda mellé, amíg elharangozzák a delet. Nyújtja felé a kezét. Katica odasimul hozzá, és sokáig csak ülnek így, nem szólalnak meg. Mariska behunyja a szemét, elhelyezkedik, majd amikor kinyitja, a kismacskákat figyeli. Nehezebbre esne fölállni, pedig észrevette, hogy leszakadt a fáról a játékkuk, amelyet még akkor kötött fel nekik, amikor az anyjuk előhozta őket. Összegyűrt sztaniolpapírból lett egy kis labda. Imádják pofozgatni, ő meg innen a hintaszékből gyönyörködik bennük. Sokszor még a könyvről is elvonják a figyelmét, ha éppen nem köti le túlságosan az olvasmánya.

Ki bántott, kérdezi Mariska olyan hangon, mintha azt kérdezné, milyen volt ma reggel az időjárás, amit maga is pontosan tudhat. Nem a hűgára néz, úgy kérdezi, valahol a diófa meg a mogyoróbokor közötti résen keresztül figyel valamit a szőlőben. Egy pillanatra átvillan az agyában, hogy nem árt még egyszer végigmenni rajta lemosó permettel. Katica nem szól, a fejét ingatja. Mariska érzi a vállán, nem is kérdez többet. Mariskának eszébe jut az a múltkori eset, amikor Katica azért sírt el magát, mert valaki azt találta mondani a háta mögött a boltban, hogy ezek hiába vannak ketten, ketten sem érnek egyet. Egyik falubeli asszony mondta a másiknak, de szándékosan olyan hangosan, hogy Katica is meghallja, erről Mariska meg volt győződve. Ököibe szorult a keze, amikor Katica könnyek között elmesélte neki, aztán elmosolyodott, bolond lyukból bolond szél fú.

Mariskának nincs szüksége rá, hogy lemenjen a faluba, anélkül is pontosan tud mindent. Katica félszavakkal elmeséli, hogy mit látott, és abból ő levonja a következtetést. Igen ritkán téved. Időnként turisták tévednek be hozzájuk, szinte az évnek minden szakában járnak az erdőt,

Patak Márta

mert mellettük vezet a turistaút. Aki beköszön, azt Mariska le is ülteti, megkínálja azzal, ami éppen van, pogácsával, ezzel-azzal, ha mással nem is, legalább egy pohár friss vízzel. Ő maga nem szeretett menni senkihez, de bárkit szívesen lát. A falubeliek nem járnak föl hozzájuk kecskesajtért, kinevetik őket, a kecskés Maris, Katicát pedig nem a nevében, hanem hogy a kecskés Maris húga.

Mariska tudta, hogy bolondnak tartják odalent, de csak mosolyog rajta. Egyedül Katicát sajnálja, amiért szeret lejárni közejük. Nem beszél le róla, hadd menjen. Pedig legtöbbször sírás a vége, mint ma is. Biztos megint mondták, na, megjött a bolond kecskés Maris húga! Ki tudja, mit művelnek ezek ketten ott fönn az erdő szélén! Két szerencsétlen, férfi nélkül! Katica háta mögött mondják, de mindig úgy, hogy meg is hallja. Képes órák hosszat a kecskéivel meg a macskáival beszélgetni.

Mariska Katicát nézi, a fekete harakályt figyeli, ahogy a fenyőfa kérgét hántja. Mostanában rendszeresen megjelenik, biztos nem sokáig bírja ez a fenyőfa. Ez mind megfordul Mariska fejében. Katica mindent megcsinál, amit rábíz, csak mondani kell neki, mit hogyan, és időnként rá kell nézni, egyébként ott lehet hagyni, a tűzhely mellett is akár. Az egyszerűbb ételeket meg tudja főzni, ha minden össze van készítve hozzá. Csak hát magától nem fogna hozzá semmihez. Mariska nem is szeret belegondolni, mi lesz Katicával, ha ő hal meg előbb. Ő az idősebb, ráadásul nem is kevéssel. Sőhajt, behunyja a szemét, próbálja elterelni a gondolatait másfelé. Nem akar borongós hangulatba kerülni.

Korábban elkészült az ebéddel, ritka alkalom, hogy ő a hintaszékben ennyit üldögéljen. Olvasni is mindig csak vasárnap délután ül ki, mert vasárnap délután sosem dolgozik. Reggel ellátja az állatokat, délelőtt hamar megfőz, Katica segít. Ha csirkét vág, meg is kopasztja, fel is bontja, mert Katica azt nem szereti, addig ő meghámozza a krumplit, megpucolja a hagymát, a húslevesbe való zöldséget, ha pedig kalácsot vagy buktát süt, megdarálja hozzá a diót, a mákot. Ebéd után kiülnek olvasni, télen meg benn a szobában, a kályha mellett olvasnak a fotelban. Katica sokszor el is alszik, de Mariskának is gyakran félrebillen a feje.

Megszólal a faluban a kis templom hangja. Egész halkán, Mariska már készült rá, különben meg sem hallaná. Széliden félretolja a hűgát, föláll, ahogy körül néz, úgy érzi, övé minden, ameddig csak a szeme ellát. A falu házaira esik a tekintete, elmosolyodik, nyújtja a kezét Katicának, nehogy a végén kihűljön az a gyöngebableves.

ELFEDNI, MEGKÖTNI, EMLÉKEZNI

Úri Szűcs Luca

Milinszki Boglárka installációi egy topolyai tömegsír-ról

1944 novemberében egy központilag elrendelt tisztogatás során több mint kétszáz ember tűnt el Topolya-szerte. Közülük hatvannégy áldozatot sikerült beazonosítani, a többi holttest Topolya hét ismert tömegsírjában fekszik valahol a város területén.

2018-ban a Topolya központjában található parkban munkálatok kezdődtek, melyek során a volt városi stadion helyét átvette egy új, modern aréna, illetve a közeli tenispályát is felújították. A tenispálya helyén évtizedekig egy alapok nélküli, gyorsan elhasználódott pálya állt, azelőtt pedig egy tó, amelybe legalább negyven áldozatot dobtak az 1944-es kivégzések során.

Milinszki Boglárka *Csak a fák tanúskodnak róla* (2023) című installációja ezen eseményekre, különösen a tömegsír elfeledésére és elfedésére reflektál. Milinszki a Magyar Képzőművészeti Egyetem 2023-as diplomakiállításán installálta festő szakos hallgatói éveinek diplomamunkáját. A mű alapja a topolyai tömegsír helyszínéről hozott föld volt. A kiállítóterbe szórt talajmintát a tenispálya 1 : 9,5 arányú másával fedte be, amelynek részeit sertésbélből kötötte meg. Az installáció mellett Milinszki egy videóban a tenispálya közepén ülve meséli el a tömegsír múltját és jelenét, miközben ketten teniszeznek körülötte, a labdával pedig többször is eltalálják őt.

Milinszki konceptuális munkásságának egy családi titok adott indító löketet. Nagypapa halála után kiderült, hogy a család férfi felmenői mind áldozatai voltak az 1942-es újvidéki vérengzéseknek. Az eltitkolt és feldolgozatlan családi trauma kutatásra ösztönözte, ezért belekezdett szülővárosa nehéz múltjának feltárába. A tenispálya alatt fekvő tömegsírről addig főként elejtett mondatokból – „*ott valami rossz van, és ne menj oda játszani*” – és szóbeszédéből szerzett tudomást. A téma és a kutatás még nagyobb aktualitást nyert, amikor munkálatok kezdődtek a parkban, és a szocialista rezsim által épített, alapok nélküli pályát felszedték. Egy helyi közösség kérelme ellenére pedig nem emlékmű került a betemetett tó helyére, hanem a felújított tenispálya.

Milinszki ezen munkájával a Jan Assmann által bevezetett *sodródó szakadék* kifejezés hozható párhuzamba, amely azt az időszakot írja le, amikor a kommunikatív emlékezet kulturális emlékezzé alakul, viszont ehhez a folyamathoz elengedhetetlen egy hordozó – például egy emlékmű. A *Csak a fák tanúskodnak róla* ily módon kísérlet ennek a szakadéknak az áthidalására, amely esetlegesen továbbviszi azoknak a történetét, akikről már senki nem tud majd mesélni. Ennek az üzenetnek a hordozójaként a föld nemcsak a szülőföld szimbólumaként jelenik meg, hanem a ténylegesen betakaró földként, amellyel a testeket fedték el. Az elfedés második rétegeként kerül rá a disznóbél-

Tenispálya mint takaró

ből kötött háló, amely az ábrázolt tenispályával ellentétben könnyű, törekeny és áttetsző. A sertésbél a legbelsőbb dolgok felszínre hozása, a sebezhetőség kontextusában is olvasható, ugyanakkor a hagyományok szempontjából az étel bősége és a gazdagság szimbóluma is, így a háborús időszakban a sertés

birtoklása sokszor a sebezhetőséggel volt egyenlő.

A sertésbél szimbolikáján túl a megmunkálás talán még jelentősebb. A disznóbél megtisztítása és feldolgozása tradicionálisan női munka, ugyanis a kötés is. Ezeket a meditatív jellegű munkákat Milinszki a *process art*tal he-

lyezi párhuzamba, ahol – ebben az esetben – a hosszadalmas ismétlődő mozdulatok sora alakítja át az anyagot, középpontba állítva a testet és a folyamatot. A disznóbéllel való munkát vezeklésnek írja le, hiszen a só és a víz nem kíméli a kezét, ráadásul kellemetlen szagot is áraszt.

Csak a fák tanúskodnak róla, 2023

Teniszpálya mint takaró

Az anyag és a folyamat ötvözésével a „feldolgozás” fogalma a puszta megmunkálásból átértékelődik: már nemcsak tisztán az anyag fizikai átváltozásáról van szó, hanem trauma feldolgozásáról is.

A kötés jelensége Milinszki több munkájában szerepel, mégis a legegyszerűbb alkotásában van a legnagyobb transzformáló ereje. A *Teniszpálya mint takaró* (2019) című mű a *Csak a fák tanúskodnak róla* installáció előzménye. Egy kötött takaróról van szó, amely a tenispálya 1 : 120-as mása, és egyszerű fonalból készült, egyszerű kötötéssel. Itt a *process art* jelensége egy generációs közös munkában csúcspontot ér el, mivel a család női tagjai, három generáció együtt kötötte meg a takarót. A fentebb említett „feldolgozás” fogalma még nagyobb jelentőséget kap, emlékművévé válik. A családi titkokból és a férfi családtagok elszünetelt sorsából fakadó traumák fizikai valójukban is feldolgozásra kerülnek a női családtagok által. Mindez egy olyan tárgy létrehozásával, amely a gondoskodást és a biztonságot hordozza magában.

A takaró kettőssége abban áll, hogy a női munkának a férfitraumákkal való szembeállításán túl felfedi a családi titkok és a mindenkor hatalmak által eltakart események

párhuzamát is. Míg a legkisebb közösségi egységben, a családban a traumatikus élmények „betakarása” akár gondoskodó célú is lehetett, társadalmi és rendszerszinten a történelem „eltakarása” már emlékeztetőpolitikai jelentőséggel bír. A tenispályát ábrázoló munkák mindkétszer ugyanazt az emlékeztetőpolitikai kérdést vetik fel: *miért egy pálya áll itt, és nem egy emlékmű?*

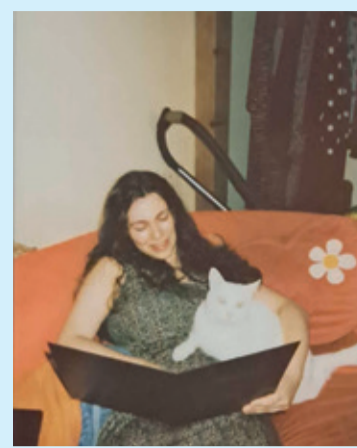
Mélyi József definíciója szerint az emlékmű hatalmi reprezentáció: lehet a politikai-ideológiai tartalmak hordozója, válhat többek között a politikai propaganda médiumává vagy a hatalom megtartásának, kiterjesztésének eszközévé is. Ennek fényében felmerül a kérdés: amennyiben készülne a tömegsírnál emlékmű, az milyen hatalmi reprezentációs céllal állítódna? Milinszki munkái ugyanakkor azt a kérdést is felteszik: annak ellenére, hogy a köztudatban már szerepel a tömegsírok létezése, maga az emlékmű hiánya is reprezentatív-e?

Erre a kérdéskörre Milinszki saját munkásságának fényében felhossa az *ellenemlékmű* fogalmát mint képzőművészeti megoldást. James E. Young a II. világháború utáni Németország generációinak tevékenységére használta először az *ellenemlékmű* kifejezést, mert

ezek a nemzedékek konfrontatív módon emlékeznek, elismerve és párbeszédbe állítva a nép és a múlt barbár tetteit, megkülönböztetve magukat emlékezés módjukban az előző, „gyilkos” generációtól.

Young úgy véli, hogy ezek az ellenemlékművek szembemennek az emlékművek hagyományos elveivel, megkérdőjelezik a dicsőséget és az időtállóságot, nemcsak erkölcsi, hanem esztétikai szinten is. A képzőművészeti szcénában ez a műfaj mára kinőtte magát, a megnőtt igény is versenyt szül, hogy ki tud még nagyobb és fájdalmasabb történéseknek emléket állítani, a publicitás és az anyagi források azonban nagy szerepet játszanak ezen munkák érvényesülésében. Bár Milinszki munkáit nem feltétlenül sorolom az ellenemlékművek fogalmába, jó kísérlet az asszmanni szakadék átívelésére, hiszen anyagivá formálja a „titkot”, így a helyi öregek meséiből az újabb generációk között is párbeszédet szülhet.

Egy kis topolyai közösség emlékmű hiányában is minden év novemberében megkoszorúzza a park fáit. Azt mondják, ők az egyetlen szemtanúi az itt törtéteknek, de ki tudja, talán jövőre kosárlabdapálya is kerül a tenispálya mellé... Ha így is lesz, az áldozatok emlékművét Milinszki már az alkotásába kötötte.

Középiskolai tanulmányait a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnáziumban végezte el 2018-ban, majd a Magyar Képzőművészeti Egyetemen folytatta, festőművészet szakon. 2019 és 2020 között a Fittal Képzőművészek Stúdiója Egyesület gyakornoka volt. Több díj és ösztöndíj nyertese, az Országos Művészeti Diákköri Konferencián 2019-ben második helyezést ért el a Térbeli installáció szekcióban.

KIÁLLÍTÁSOK

- 2022 - Fundamenta-Amadeus Ösztöndíjpályázat, MKE Barcsay terem, Budapest
- 2022 - A Ludwig Alapítvány ösztöndíjpályázatának kiállítása, MKE Barcsay terem, Budapest
- 2022 - Év végi kiállítás, MKE Főépület, Budapest
- 2021 - Fundamenta-Amadeus Ösztöndíjpályázat (online)
- 2021 - Felejtjük el az egészet?!, a Skurc Group műterme, Budapest
- 2021 - Szín-Biózis III., Kepes Intézet, Eger
- 2021 - Art Market: MKE-stand, Bálna, Budapest
- 2021 - A feledés darabjai, Epreskert (Kálvária), Budapest
- 2021 - 314 - A falanszter emlékezete, az MKE Főépület 314-es terme, Budapest
- 2021 - A falanszter emlékezete, MKE - PROFIL, Budapest
- 2020 - A távolság közelsége (online)
- 2020 - Év végi kiállítás (online)
- 2019 - OMDK-kiállítás, Rippl-Rónai Művészeti Kar, Kaposvár
- 2019 - Év végi kiállítás, Epreskert, Budapest
- 2018 - Szén/Ugalj, TAKT, Temerin
- 2018 - VIII. Forma Feszt, Párkány, Szlovákia
- 2018 - Diploma, Zentai Városi Múzeum, Zenta

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Antalovics Péter** (1993) költő, újságíró (Kupuszina)
- Bakos Réka** (1996) néprajzkutató (Csantavér)
- Bence Lajos** (1956) költő, publicista (Lendva)
- Bordás Győző** (1948) író, kritikus, szerkesztő (Újvidék)
- Fekete J. József** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Fodor István** (1953) ny. újságíró, szerkesztő (Felsőhegy)
- Gyetvai Balázs** (2004), a Szegedi Tudományegyetem hallgatója (Zentagunaras)
- Horváth-Militics Viola** (2007), a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium tanulója (Szabadka)
- Jódal Rózsa** (1939) író (Újvidék)
- Jovánovity Patyrek Réka** (1996) kritikus, tanár (Óbecse-Szabadka)
- Klamár Zoltán** (1955) néprajzkutató, ny. egyetemi oktató (Magyar-kanizsa-Kartal)
- Kovács Jolánka** (1958) író, műfordító (Muzslya)
- Lackfi János** (1971) költő, író, műfordító (Budapest)
- Léphaft Pál** (1952) karikaturista, újságíró (Újvidék)
- L. Móger Tímea** (1981) költő, újságíró (Doroszló)
- Lódi Gabriella** (1978) tanár (Topolya)
- Mák Ferenc** (1956) irodalomtörténész, kritikus (Óbecse-Budapest)
- Mirnic Zsuzsa** (1940) író (Szabadka-Budapest)
- Oroszi Armand** (2005), a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium tanulója (Tóthfalu)
- Pálfői Anita** (1995) könyvtáros (Szabadka)
- Patak Márta** (1960) író, műfordító (Leányfalu)
- Szögi Csaba** (1975) költő, író (Zenta)
- Szögi Klaudia** (2002), a szabadkai Kosztolányi Dezső Gimnázium végzett tanulója (Horgos)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Úri Szűcs Luca** (1998) képzőművészeti teoretikus (Szabadka)
- Verebes Ernő** (1962) író, zeneszerző (Zenta)

Teniszpálya mint takaró - fotódokumentáció, 2019

Lapszámunkat **Milinszki Boglárka** alkotásaival illusztráltuk.

szenteleky kornél 1893–1933

A Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság október 14-én rendezte meg Szivácon a Szenteleky-emléknapot. A rendezvényen a 130 éve született és 90 éve elhunyt Szenteleky Kornél munkássága, emléke előtt tanácskozással is tiszteltünk: dr. Mák Ferenc irodalomtörténész, Fekete J. József irodalomtörténész, Kovács Jolánka műfordító, L. Móger Tímea költő, Jovánovity Patyerek Réka tanár, kritikus és Antalovics Péter költő értekezését e lapszámunkban közöljük.

HÁROM CSONKA VÁRMEGYE ÖSSZETÖRT MAGYARSÁGÁÉRT

Mák Ferenc

Szenteleky Kornél emléke

Szenteleky Kornél irodalmi, irodalom-szervezői és folyóirat-szerkesztői munkássága mára ugyan kibomlott a halálát követő kilenc évtizedes homályból, írói tevékenységének, gondolkodói magatartásának morális értékei azonban mind ez idáig nem lelték meg helyüket a délvidéki magyarság önmagáról kialakított társadalmi-politikai összképében. A közösségéről mondott ítéletei túl súlyosnak és túllontul pontosnak bizonyultak ahhoz, hogy elfogadottaká váljanak, hogy alapját képezzék a máig késlekedő társadalmi katarzisznak. Szenteleky Kornél a közössége sorsával azonosuló, a közössége jövője iránt mélyen elkötelezett, cselekvő írástudó küldetésének nagyszerű példáját mutatta meg – s ezzel a maga korában követetlenségül vakmerőnek, később pedig, a titói Jugoszláviában nemzeti elkötelezettségével idegen érdekeket és idegen ideológiákat sértő módon szektásnak minősült. Azzal, hogy szellemi programot hirdetett a királyi Jugoszláviában

kisebbségi sorsba került magyarság számára, egyszerre vált elfogadhatatlanná az uralomra jutott nemzet politikuma és az aktuálpolitikát kiszolgáló lakájok számára. A délszláv állam különböző történelmi változatai során az érvényesülni vágyók széles körében nem illett magyar nemzeti programról beszélni, holott egy kellően megfontolt közösségteremtő és közösségépítő gondolat minden bizonnyal határt szabott volna a délvidéki magyarság erodálódásának, s ha a vagyonszétválást, a kifosztást nem is, de a lelki-szellemi sorvadást mindenképpen kordában tarthatta volna.

Az egykori Jugoszláviában a kánonná merevedett hivatalos irodalompolitika polgárinak, s mint ilyen, a szocializmus tekintetében meghaladottnak minősítette Szenteleky irodalmi (egyben közösség- és kultúraépítő) elképzeléseit, miközben igyekezett megfelelni irodalomértelmezésének társadalmi alapjairól és feltételezettségéről. A Babits Mihály által legtisztább formában megmutatott individuális szellem

közösségi elhivatottságának erejét és létjogosultságát a pártállam idején fél évszázadra felülírta az osztályelkötelezettség kollektívizmusa hamis történelmi képzetek – s ez elegendő ok volt az író életművének a mellőzésére.

Pedig a Szenteleky-jelenségen belül eredendően másutt volt a hangsúly: ő a kimondhatóság megszgyénjén egyensúlyozva mindvégig a szerb sovinizmus terrorjával szemben a magyar érdekérvényesítés és érdekvédelem programjáról beszélt. Pályája csúcán a Mi Irodalmunk szerkesztőjeként az időközben Budapestre települt költőtárhoz, Fekete Lajoshoz intézett 1931. április 28-i keltezésű levelében az elmaradt külföldi útja helyett Szerbiában tett utazása nyomán szerzett benyomásairól így számolt be: Franciaországba, a Provence-ba készült menni, de a hatóságoktól nem kapott engedélyt a külföldre való utazásra, ezért egy kisebb, alkalmi társasággal Szerbiába ment. Útja során érdekes, fájdalmas élményekben volt része. „Mégsem sajnálom, hogy elmentem – írta levelében –, most tisztábban látom a dolgokat, az alulról jövő törekvéseket, vadságokat és terveket. De bizonyos vagyok benne, hogyha Cassandra-jóslatokba bocsátkoznék, senki sem figyelne rám, legkevésbé azok, akiknek kötelességük lenne népünk holnapjával törődni. Belgrádban felkerestem Petrovity Velykót és hosszú órákon át vitatkoztam vele a magyar problémáról, a kisebbségi jogokról, a politikai ellentétekről. Sajnos semmiféle közeledés nem támadt közöttünk, noha mindegyikünkben meg volt a jószándék egy lépéssel közelebb lépni, de nem tudtuk feladni eredeti és életet jelentő álláspontunkat: a nemzeti eszmét és igazságot. [...] Ezek a józan bizonyosságok kissé kellemetlenül hatottak, de most legalább eléje vágtam a fájdalommasabb és megrázóbb csalódásoknak. A holnap-terveim is átformálódtak, ez a józan, tiszta tekintet reális utakat keres. [...] *Mi megyünk a magunk útján egyedül, segítség, biztatás, bátorítás nélkül. Talán mégis eljutunk valahová* [kiemelés tőlem – M. F.]”²¹ Hogy hová jutott kisebbségi sorsában a délvidéki magyarság, arról mindmáig nem készült megbízható, megközelítően pontos számítás. „Együgyű nemtörődőség vastag levegője” övezte a korabeli és az azt követő magyar gondokat – ahogyan Herceg János fogalmazott az 1942-ben megjelent *A diófa árnyékában* című, délvidéki elbeszélők műveit bemutató kötetéhez írt előszavában. „Csak később, már a halál kapujában világosodott meg Szenteleky előtt, hogy a nemzet tragédiájának egy magva ebbe a talajba esett, amikor lázas vízióban úgy látta küzdeni egymással ezen területen több nép erőit, mint roppant bivalyokat a roskadásig telt gyümölcsfák alatt, míg bent a házban dagadt pofával, mosolyogva alszik a gazda.”²²

Szenteleky Kornélnak, a kisebbségi magyar íróknak, a Vajdasági Írás, a Mi Irodalmunk és a Kalangya szerkesztő-

jének mégsem igazán a hatalommal voltak kibékíthetetlen ellentétei, hanem a közössége megalkuvó tagjaival, azokkal, akik önös érdekből hajlamosak voltak a meghasonlásra és a kiszolgáltatott magyarság érdekeinek elárulására. Azokkal a lapszerkesztőkkel és politikusokkal voltak állandó vitái, akik a maguk mindennapi előnyeikért készek voltak bármikor cserben hagyni a közösséget. Nemegyszer érezte, egyszerűbb lenne „feledni kicsit a nyűgöt, a sarat, a szürke és ráncosarcú hétköznapiakat”,³ a valóságban azonban hajthatatlan volt. 1928 tavaszán Csuka Zoltán a tervezett Vajdasági Írás (1928–1929) szerkesztésére kérte fel Szentelekyt, aki május 14-én megfogalmazott válaszlevelében még azt írta: „Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melyről mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt. Nem tudok megalkudni, kompromisszumokat kötni, legalábbis nem olyan mértékben, amilyent a közönség, de főleg az írók megkívánának tőlem. [...] Félek, hogy elsősorban Ön lenne elégedetlen az új szerkesztővel. Ismétlem: nem vagyok a valóság embere, nem tudom kitapintani a közönség óhaját, és ha tudnám is, nem tudnám őket honorálni, azért meg nem akarok tért és dobogót adni a tehetségtelenségnek, ha mindjárt a nagytólke ajánlólevelével is jön.”²⁴ És mégis vállalta a feladatot, s életének utolsó fél évtizede – 1933-ban bekövetkezett, tragikusan korai haláláig – az irodalomszervezés és a folyóirat-szerkesztés szakadatlan küzdelmében folyt.

Herceg János *A diófa árnyékában* című könyvében a már idézett *A szerkesztő előszava* című tanulmányában a következőket írta az 1920-as évek délvidéki magyar irodalmáról: „Az irodalmi élet eléggé mozgalmas volt ezekben az években. Itt is, ott is akadtak elszánt fiatalok, akik rövid életű folyóiratokba fektették a kölcsönkapott pénzt. Voltak futuristák, konstruktivisták, aktivisták, zenitisták, kubisták – a mindössze nyolc-tíz, magát íróknak valló fiatal ember mindegyike egy-egy irányzatot képviselt. Minden kávéház az irodalomtól volt hangos, mivel a forradalmi irányzatok nem túrták meg a csendes, mérsékelt egyéniségeket.” Olyan politikai kalandorok igyekeztek szellemi programot adni a szülőföldjén megmaradt magyarságnak, „akiknek ehhez a területhez nem volt egyéb közük, mint hogy átmenetileg a vendégszeretetét élvezték. Nem tudtak és nem is akartak gyökeret verni itt, világpolgárok voltak, s megszokott »széles horizontjukba« jobban illett Európa, mint három csonka megye kevert népességével és letört magyarságával.”²⁵ 1920 után Szenteleky Kornél és a magyar közösségért elkötelezett társai teremtettek új életet a Bácska, a Bánát és a Drávaszög rémült és kétségbeesett otthonai környékén.

vers

Horváth-Militicsi Viola

Szeretni a szerethetlent

Kiabálni kezdesz,
Ahogy én a kanapén ülök.
Fel s alá járkálsz,
Százat káromkodások hagyják el.
Szinte látom, hogyan nyel el
Haragod a világ iránt.
Engem is megsértesz egy-egy szóval,
De ahogy megállsz,
Hogy dühödre vesztegetett levegődet összeszedd,
Én felnézek.
Szeretlek, mondom.
Mintha nem hallottad volna, folytatod.
Megismétlem.
Szeretlek.
Most már fenn-fennakadnak
Torkodban a mérges szavak,
A hangod sem magabiztos már.
Igyekszel nem összetörni a rád helyezett nyomás alatt,
De én megfogadtam, hogy mindig összeillesztelek majd,
Még ha meg is vág engem egy-egy szilánk.
Mert szeretni téged soha nem volt kényelmes.
Otthonra emlékeztetett:
Menekülni akartam tőled,
Csak hogy aztán a sarokról visszanezzek.
S ahogy a szellő a szeretet érzésével keringett a levegőben,
Visszacsalogatva engem, ahonnan oly nehezen eljöttem,
Elkövetem a hibát, melybe sokszor beleestem,
Csupán azért, hogy még egyszer magamhoz öleljelek.
Valahogy mindig mintha megérné.
Mintha adnék egy esélyt,
Nem neked, hanem a világnak,
Hátha akkor nem bánik veled ily pokoliul,
Mert én tudom, mennyire nagy is a te szíved.
Szóval hiába gyözköd engem mindenki,
Hiába mondják, milyen szörnyű is vagy te,
Mindig visszajövök majd, hogy emlékeztesselek,
Hogy igenis van, aki teljes lényével szeret téged.

szenteleky kornél 1893–1933

Álom az elérhetetlen szépségről

Pedig semmi sem állt távolabb az ifjú Szenteleky Kornéltól, mint az idegen állam hatalmi arroganciájával szembeni küzdelem mindennapi megpróbáltatásainak a vállalása, a magyar írásért való szakadatlan küzdelem politikumtól sem mentes viaskodása. A budapesti orvos első írásai az 1910-es években A Hétben és az Új Időkben jelentek meg, ifjúkori versei, színes karcolatai és kritikái a szépségkultusz jegyében születtek. „Hiszed-e drága / hogy eljön a dél, a zenit, a csúcs / hogy eljön egyszer a magasztos csend, / amikor anygálokkal és istenekkel / társaloghatok?” – kérdezte egyik korai versében (*Hiszed-e drága*). Szüntelenül a nagy útról, a végtelen utazásról álmódott, melynek során megszerezhet magának minden szépséget, és birtokába vehet minden kellemet. „Mint tiszta tengerbe hullajtott drágakő” – néz vissza határtalan derűvel a világra (*Giorno dei morti*), holdas éjszakák titokzatos lagúnáinak csábításáról dalol (*Bárkaút az éjszakában*), s mindig-mindig az istenekkel társalog (*Az Olimposz alatt*), akkor is, ha Éváról álmodik a paradicsomban, s akkor is, ha Leopardit szólítja meg évszázados messzeségből. Mintha az ifjú Szenteleky csak a lelki magaslatokon tudna élni, mintha semmi köze nem lenne a köréje szerveződő világhoz; képzeletében a vízhold számár is a Királyok völgyében cipeli a terhét (*Barátom a számár*).

Rettenetes lehetett a számára a világháborút követő változások okozta új körülmények felismerése nyomán született kijózanodás – írói és emberi lehetőségeinek az átértékelése. Az 1920-as évek közepén tekintett először szét maga körül, évekre tellett, mire számba vette élete drasztikusan leszűkülő határait. A szépség imádatát ugyan továbbra sem adta föl, de ettől kezdve világlátása határozottan képtelenségévé vált: továbbra is csábították őt a szépség misztériumai, de érzésvilágának eredendő meghatározója lett a röghözkötöttség kényszere s a kényszer nyomán született fájdalom. A szépség varázsa ettől kezdve összeforrta a menekülés képzetével: „riadt patkány módjára / kisonok a házból, / és a kék ködben kilopózzom az állomásra” – írta oly jellemzően az *Éjjeli menekvés* című, 1928-ban született versében. S hogy ez nem csak a költői látomás egyszerű kivetítése volt, arról az íróársaihoz küldött levelei is tanúskodnak. „Végre írhatom a boldog és biztos szót: utazom. Holnap hajnalban indulok, csütörtökön Rómában leszek,

szombaton Taorminában” – írta 1929. március 18-án Csuka Zoltánnak címzett levelében. Ez volt az utazás, amelynek nyomán megszületett az *Isola Bella* című regénye. Szicíliai útját követően 1929. május 14-i levelében Draskóczy Edének írta Óbecsére: „Szeretném megírni ezt a káprázatos Izola Bellát mely boldogan ragyog a szürke élettengeren s valószínűleg meg is fogom írni, csak felszabaduljak az első depresszió alól, mely itthon ráborult és megbénította hívó, alkotó és élnivágyó kedvemem.”⁶

Szenteleky Kornél *Isola Bella* című regénye a világban helyét kereső ember nagy számvetése, a valósággal való őszinte és kíméletlen szembenézés pillanata, egyben az illúziókkal való leszámolása ideje is, ahogyan Thomas Mann tette azt *Varázshegy* című regényében. A költő által mindig eszményített antik tájban, az Etna lábánál a regény hőse, Szabó Szabolcs számot vet a való világ nyújtotta lehetőségekkel – a menekülés vállalható létformáival –, és a nagy szerelem katarzisában látszólag megleli lelki egyensúlyát. Vagy ha ő nem leli meg, megmutatja a hozzá hasonló módon tévelygőknek, hol kell keresni a megbékélés terrénját.

Szenteleky Kornél szimbólumvilágában különös szerepet kapott az ákác, amely satnya ugyan, és nyiszlett, de szívós és elpusztíthatatlan, nem magasodik ugyan az égig, de daccal néz szembe minden megpróbáltatással. Erdő nem védi az ákácot, s tündért sem látott még soha, magánya a megtévesztül árvaság. Röviddel halála előtt, 1933-ban született *Ákácok az őszben* című versében a csenevész fa a sorsa jelképévé nőtt:

*Állnak az ákácok, bús bácskai őszben
kopaszul, szegényen, s türelmesen állnak,
szél rázza fejüket, fejsze csap húsukba.
Nincs épp jó sora az ákácoknak.*

*Állnak csendben, árván a csatorna mentén,
állnak szertesórva a Tisza vidékén,
ákác-bánatokról sír zörgő harasztjuk...
Fanyar ákácfüstöt fúj a zsellér kémény.*

Ugyanabban az esztendőben, 1933-ban huszonhat délvidéki író elbeszéléseit gyűjtötte kötetbe *Ákácok alatt* címmel. „A tájkép alig változik – írta a mielőrről, ahol az elbeszélések születtek. – Egyik helyen erősebb a búza, másutt silányabb, de mindenütt búza, kukorica, a lankásokon, a homokos területen szőlő, az országutak mellett nyiszlett eperfák, a csatornák és folyók mentén szegényes, szomorú ákácok.” Egy történelmi távlatoktól, legendáktól mentes, végsőkig ra-

cionalizált világ kellékei és jelképei ezek a satnya fák, egy világe, amely látszólag elveszítette varázsát, elveszítette erejét és hitét, már annyira sem becsüli magát, hogy vigasztalanságában jövőt álmódjon. Ezen a talajon kell a bácskai írónak megkapaszkodnia, az ákához hasonlóan „gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva”.⁷ Szenteleky szerint az írónak rá kell mutatnia a társadalom fekélyeire, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek lehetetlenné teszik a jobb, a tökéletesebb élet kiteljesedését. Az író már nem lehet többé a közönség pusztá szórakoztatója. Az írástudó a holnap elhivatott építője. S aki közösségének jövőt épít, az nem tagadhatja meg a földet, az időt, amelyen és amelyben építeni kötelessége. Lám, ama siracusai „építő szellem”, az értelmes célt kereső lélek végre hazatalált; Szenteleky Kornél a helyi adottságok és színek irodalmi és művészeti megjelenítésében az egész délvidéki magyar író-társadalom számára kínált programot, megszólalásuk fórumának pedig felajánlotta folyóiratát, a Kalangyát.

Az író azonban ekkor már új tervek emelték: a délvidéki magyar írás lelkes szervezőjeként kévébe szeretne volna kötni és kalangyába gyűjteni az irodalmi termést – fórumot szeretett volna teremteni a mostoha sorsra jutott kisebbségi magyar irodalomnak. 1929-ben közzölt *Tilike már tízéves múltott* című elbeszélésében erőteljes allegóriába burkolva szólt arról, hogy eljött a közösség megszervezésének az ideje. Egy téli falusi mulatságon Somorjai tiszteletes úr a bácskai hétköznapok alakjainak társaságában, Török Pista, a fiatal kispap, Kovácsfy, a sírköves, a nyúlánk Szabó ügyvéd, Zsóka, a fonnyadt vénlány, Csontos tanítónő, a molett patikusné, a végrehajtóé szelíd szemű Zsuzsikája, az aglegény Lőrinczi és Búzás, a kéményseprő előtt megjegyezte: „Tenni kellene már valamit!” És tenni is fogunk valamit – bizonygatta határozott hangon a plébános –, „annyi terv vár megvalósításra, hogy magunk se tudjuk, melyikbe fogjunk előbb”. Itt van elsőknek a kultúrövetség terve, a nagy takarékpénztár ötlete és egy részvénytársaság létrehozásának lehetősége, mely függetlenítené a kultúreletet az önző tőkétől. „Mi egyszerűen a kultúránkat akarjuk megőrizni, és semmi más. Ez jogunk és kötelességünk.”⁸ Az ebédlőben egyre izzóbb lett a hangulat, mindenki tervezett, lelkesedett, és sokaknak eszébe jutott Széchenyi meg a Magyar Tudományos Akadémia alapítása. Somorjai hangja szikrázott a lelkesedéstől: „Nekünk új életet kell élnünk – mondta –, a magunk életét. Eddig még csak a múltat próbáltuk folytatni gyáván, ügyetlenül, de most már kisebbségi életet kell élnünk, új életet. Mi nem konzerválhatjuk emlékeinket, tradícióinkat, nekünk haladnunk kell a korról, és számolnunk kell a többség mentalitásával, különben elveszünk.”⁹ Mire Török Pista is elkialtotta magát: mi bizony ragaszkodunk a kultúránkhoz! Zsiga bácsi pedig hosszasán fejtegette, hogy az új helyzetben nincs helye a széthúzásnak, hogy a zsellért és az ötszáz holdas gazdát ugyanazok a célok vezérik: „Élni akarunk, új életformát keresünk. És közben rájövünk arra, hogy köztünk nincs is különbség, hogy a feudális világ osztályel-

lentéte ostoba, hazug, elavult, és nem is szükséges a magyarságunkhoz. Rájövünk arra, hogy csak a demokráciában van jövőnk és létjogosultságunk.”¹⁰ Közben odakünn már hajnalodott, s a virradat reményében Szenteleky így kezdte éppen aktuális levelét: Nem tudom, mi szállt írónkba, de olyan harcias kedvben vannak, s ha engedném, a Mi Irodalmunk hasábjai a legcsúnyább harcok színhelye lenne. A szerkesztő, az irodalom-szervező persze okkal volt óvatos. „Az is keserít, hogy Becsén és Becske-reken a fellángolt türelmetlen [szerb – M. F.] sovinizmus miatt egyelőre semiféle kultúrestét sem lehet tartani – írta 1932. október 9-én kelt levelében Szirmai Károlynak. Majd így folytatta: Meddig lehet a magyar kisebbség jogait ennyire ignorálni és sárba taposni? Mégis, azt tartaná a legnagyobb hibának, ha a délvidéki magyarság passzivitásba vonulna, ha feladná a nyilvánosság fórumait.”¹¹

1929-ben, a *Tilike*-elbeszélés keletkezésekor indult útjára Szenteleky folyóirata, a Vajdasági Írás, nyilvánvaló volt, hogy elképzelései alapján vállalni kellett az irodalom-szervező szerepét. Küzdelme a maga összetettségében jelenik meg a leveleit egybegyűjtő kötetében. „Én sohasem törekedtem vezéri szerepre, az események, a körülmények állítottak élére annak a mozgalomnak, mely az irodalom önálló életéért folyik lankadatlan lelkesedéssel – olvasható az 1932. november 4-én kelt levelében. – Az én irodalompolitikám az volt, hogy minden értéket összefogjak és az irodalomnak egy közös alapot teremtsék.”¹² Úgy ítélte meg, hogy a tagozódás, a táborokra szakadás csak a többségi nemzetek irodalmában engedhető meg, a tökecsoportok szerinti tagozódás a kisebbségi irodalomnak csak kárt okozhat. „A helyes és becsületos irodalompolitika nálunk okvetlenül és csakis szintetikus, kollektív irányú lehet. Minden kisebbség politikai helyzeténél fogva nemzeti, következőleg irodalma is nemzeti jellegű. A mi esetünkben első-sorban a magyar nyelv, a magyar kultúra, a magyar nép szeretete determinálja irodalmunkat. De ezt a nemzeti jelleget teljesen friss, mai szociális tartalommal kell kitölteni. Az én irodalompolitikám mindig ebben az irányban haladt.”¹³

Szenteleky szerkesztői, irodalom-szervezői munkája

1928. december 4-én Óbecsére, Draskóczy Edének címzett levelében Szenteleky Kornél a közöny és a rosszindulat között vont párhuzamot, az utóbbit tekintve szinte legyőzhetetlennek, néhány nappal később, december 16-i, Strelitzky Dénesnek írt levelében pedig már az ártó szándékok legfőbb forrását, a Tanácsköztársaság menekültjeinek otthont és fórumot biztosító szabadkai Bács megyei Napló tulajdonosát is megnevezte. „Megdöbbenve értesültem arról az új irodalmi lapalapításról, amely egyszerre sürgős és szükséges dolog lett azoknál, akik eddig nyíltan azt hirdették, hogy a B. N. vasárnapi melléklete teljesen feleslegessé teszi a különálló irodalmi szemlét. Ennek a lapnak elindítása tehát nem lehet belső szükségesség, vagy régen vallott eszmények megvalósítása; ennek a lapnak a megalapítása nagyon is átlátszó.”

Katonaúgy, 2022 (részlet)

szenteleky kornél 1893–1933

Mák Ferenc

Nemcsak a V. I. [Vajdasági Írás] megfojtása itt a cél. Ha jobb lapot tudnának adni a V. I.-nál, úgy még örülnék is neki, hiszen nekem nem a V. I. a szívügyem, hanem a nivós, független magyar folyóirat. Én azonban úgy érzem, hogy itt a vajdasági magyar folyóirat végleges eltemetése a végső és az igazi cél.¹⁴ Fenyves Ferenc ellenséges szándékával szemben ekkor még úgy látta, „tovább kell menni és nem törődni többé vele, tovább kell kínlódnunk, küszködnünk rossz ekénnel, de legalább az ugartörőknek tisztább és biztosabb a hite. Mert most már senki másban nem bízhatunk, csak önmagunkban s így van ez rendjén.”¹⁵

Szenteleky szerkesztői, irodalomszervezői munkája során keserűen tapasztalta, hogy Fenyves Ferencet nem érdekelték a kisebbségi sorsra jutott magyarság társadalmi problémái. Úgy látta, hogy a Bács megyei Napló szerkesztőjének irodalmi elgondolása elég egyszerű volt: ami a Naplóban van, az irodalom, ami a Naplón kívül van, az nem irodalom. Meglátásait 1932. november 4-én Kende Ferenchez intézett levelében így foglalta össze: „Semmi tehetsége, kedve és érzéke sem volt ahhoz, hogy új tehetségek után kutasson és az új tehetségeknek új utakat mutasson. Tagadta az önálló életű kisebbségi irodalmak létjogosultságát és diktatori korlátoltsággal irodalomnak minősítette azt a riportos, lagymatag, ollózott, szirupos zagyvaságot, amit a Napló vasárnapi mellékletein hoz. [...] nagyon, nagyon kételkedem abban, hogy Fenyves, aki eddig a vajdasági magyar irodalom heroikus küzdelmeit piszkos, alattomos módon gáncsolta, aki az önálló kisebbségi irodalom jogosultságát mindig tagadta, aki minden más magyar kulturális kérdést szemtelen zsidó fintorral a sub species aethernitatis fölényeskedő és a mi esetünkben teljesen jogosulatlan szemszögből próbálta kivégezni [...], hogy ez a Fenyves őszintén elismerje a Kalangya értékét és szükségét. Én Fenyvest [...] gerinctelen embernek tartom.”¹⁶

A kicsinyes áskálódás, a mecénások körében tapasztalt közöny és a Vajdasági Írás iránt megnyilvánuló szakadatlan rosszindulat arra készítette Szenteleky Kornélt, hogy 1929. december 27-én visszaadja a szerkesztői megbízását. „Én nem tarthattam többé nevemmel ezt a piszkos, hányaveti, kegyetlen játékot, melynek kifejezett célja volt lerombolni minden tekintélyt, eljátszani minden rokonszenvet” – írta Kristály Istvánnak Pádera küldött levelében.¹⁷ Egy korábbi levelében író társának azt is kifejtette, tisztán látja a kisebbségi sorsra jutott magyarság égető gondjait, ugyanakkor azt is felismerte, hogy a Délvidéken nincs író, aki ezeket az életet jelentő problémákat nemcsak megértené, de meg is fogalmazná. Sokan elfordultak a nyomasztó gondoktól, közönyös idegenek maradnak, mint az amerikaiak, akik végiggázolják a földgömböt, de nem látnak meg semmit, nem lépnek ki nyelvük, mentalitásuk, szokásviláguk búvköréből. Vannak ugyan néhányan, akik megértéssel néznek szíjjel, „meglátják az életet”, de nem tudnak a nyomasztó régi helyett új életet alkotni. Ilyen körülmények közepette pedig lehetetlen kitérni a feladatok elől, lehetetlen rezignáltnan félreállni.

1931. június 23-án Fekete Lajosnak írt levelében Szenteleky a német tanítóképző megnyitását apópóján számba vette a délvidéki magyarság égető gondjait. Rámutatott: alig van már magyar tanító, a magyar analfabéták száma egyre nő, s a

magyar tanítóképző felállítása immár az első feltétele az életnek. „Ugyan minden késő bánat és beismerés, de talán mégsem hiábavaló a magyar lelkiismeret nyugtalanzkodása. Rokonszenves és biztató jelenség néhány diák tenniakarása, a magyar egyetemi diákegylet megteremtésére irányuló tervek és próbálkozások. Biztos vagyok benne, hogy ennek az egyetemen a megalakítása lehetetlen, ez a kormány semmiesetre sem fogja megengedni, de a harc mégsem lesz eredménytelen, a sok írás, tanácskozás, beszéd és összefogás az együttműködés szükségességét teszi tudatossá.”¹⁸ És mert a Délvidék vezető lapja, a politikai kényszer hatására Naplónak vedlett Bács megyei Napló részéről a közösségi gondok iránti megértés leghalványabb hajlandóságát sem tapasztalta, ismét lapszerkesztésre vállalkozott; engedett a felkérésnek, és az akkor induló Mi Irodalmunk (1930–1933) élére állt. Döntésének okát Fekete Lajoshoz intézett 1931. július 31-i levelében hosszas fejtette: a Napló „erkölcsileg és anyagilag nagyon leromlott, vasárnapi mellékletében semmi de semmi irodalom nincsen, csak ollózott színes riport. Azonkívül ez a lap az utóbbi időben olyan hallatlan módon árulta el a magyar ügyet, a magyar gondolatot, hogy éppen azok nem veszik a kezükbe, akikre Te gondolsz, akik a Te írásaidat várják és szeretik. A Naplót tudtommal nem olvassa: Borsodi, Várady, Marton Andor, Draskóczy, Farkas Geiza. Példányszáma felére esett. Fenyves oly piszkos ügyeket csinált a szabadkai zsidó hitközségben, hogy a vezetőségéből kidobták s a jobbérzésű és magyarul érző zsidók megtagadták. Nem tagadam, hogy még mindig a legjobban szerkesztett magyarul írott lap, de ma már semmi köze sincs az irodalomhoz és a magyarsághoz.”¹⁹

Szenteleky Kornél irodalomszervezői munkássága teljes pompájában, elkötelezettségének teljes mélységében a Kalangya (1932–1944) megindulásával 1932 tavaszán bontakozott ki. Nem teljes két évfolyamát szerkesztette a folyóiratnak, 1933. augusztus 20-án bekövetkezett korai halála megakadályozta abban, hogy az irodalmi program megfogalmazásán túl a termés beérésének tanúja és a betakarításnak részese legyen. „Mi minden értéket össze akarunk gyűjteni – olvasható a folyóirat első számának bevezetőjében –, mint ahogyan a gazda minden életet, minden kalászt kalangyába gyűjt. A jugoszláviai magyar irodalom minden olyan alkotását, amely egy irodalmi szemlébe illik és kívánczik, a Kalangya szerkesztéssel összegyűjti és bemutatja.” A bácskai és a bánáti rétek kaszálóinak virágait igéri a (feltételezése szerint) kétkedő olvasónak. „Élet, munka indul meg a földeken, hogy érjen a kalász, a fénylő, gyönyörű törökébúza és a tarka veteményes.”²⁰ Szándékában maga mellett tudta egyebek mellett Bencz Boldizsár, Börcsök Erzsébet, Csuka János, Cziráky Imre, Dudás Kálmán, Farkas Geiza, Fekete Lajos, Kristály István, Markovics (Majtényi) Mihály és Szirmai Károly támogatását is, valamint közölt műveket Kosztolányi Dezsőtől, Németh Lászlótól, Remenyik Sándortól, Weöres Sándortól és Franyó Zoltántól is. Igazán jelentős vállalkozása pedig az 1933-ban megjelent *Ákácok alatt I–II.* című, „dél-szlávországi magyar írók novelláinak” gyűjteménye volt.

Türelmét és erejét gyakran próbára tették a méltánytalanságok, azok a támadások, melyek egyfelől a „nagyotke”, másfelől a politikai hatalom irányából érték.

1932. február 24-én kelt levelében Kiss Vilmosnak így számolt be a helyzetéről: „Senkitől sem várok elismerést, hiszen alig van valaki, aki munkámat áttekinteni és értékelni tudja. Még megértést sem várok.” Határozottan sértették viszont a megértést és jóindulatot nélkülöző, alapvetően bírálókat. Nemegyszer elmondta, nagyon szeretné, ha valaki más venné át ezt a „rettenetes és egyre súlyosbodó felelősséggel járó munkát: egy új írói nemzedék megteremtését, nevelését és irányítását”. Vállalt feladatával mindvégig egyedül érezte magát, s félve gondolt arra az időre, mikor ő ki fog dőlni a sorból. (Szenteleky orvos volt, betegségét maga diagnosztizálta, s tisztán látta fogyatkozó erejét végén a tragédiát.) „Nagyon elkomorít a gondolat, hogy ha én kidőlök, ki jön a helyemre? Kitérdekel ez a probléma, és ki dolgozna a nagyon is problematikus megoldás érdekében? A foghegyről fitymalók valószínűleg sohasem látják meg ennek a kérdésnek vitális fontosságát és égető szükségességét. A harcos kedvűek pedig betegesen érzékeny önértékük miatt gyilkoló harckocok vívni majd építő és teremtő munka helyett. Sokszor magam is elgondolom: mennyivel szebb lenne az életem, ha esténként a zongorához ülhetnék, azután szép francia könyveket olvasnék, néha talán egy regényt is írnék és semmit se törődnék az itteni irodalommal! De lelkiismeretem nem enged ilyen bűnös szépségeket. Az elhivatottság érzése nagy kötelességeket rajzol elém. Nem lehet meghátrálni. S talán rossz tudómmal addig fogok élni, ameddig azt hiszem, hogy szükség van rám. Ha ezt az érzést elveszítem, nemcsak lelkileg, de testileg is összeomlok, mint Franz Werfel polgára.”²¹

Szenteleky Kornél 1933. augusztus 20-án halt meg. Két nappal később a délvidéki magyar író társadalom hoz-

zá hú csoportja kísérte utolsó útjára az ósziváci temetőbe. Sírjánál Cziráky Imre búcsúzott tőle, gyászbeszédében elmondta: ő volt az, aki „lelket tudott lehelni a nehézmozgású vajdasági rögbe és ma, hogy vagyunk, hogy már ennyire vagyunk, azt elsősorban neki köszönhetjük”. Talán éppen az *Isola Bella* című regénye jutott az eszébe, amikor hozzáfűzte: Szenteleky a maga életével mutatta meg: „Mégiscsak a szeretet az egyedüli, mely megmarad túl a harcon, túl az életen, mégiscsak a szeretet mozgatja a Napot és a többi csillagokat. [...] Mi pedig bús bácskai ákácok legszebb, legillatosabb virágunk lehulltán boruljunk össze sírva.” S mert sem a királyi, sem a titói Jugoszláviában semmilyen ürüggyel sem lehetett Szent István napjáról megemlékezni, tisztelői hosszú évtizedeken át alkalmi őszi rendezvények keretében emlékeztek a nagy irodalomszervezőre, a délvidéki magyarság sorsa felett merengő íróra, aki a határtalan szépségek világából érkezett a feltöretlen ugar satnya ákácai közé.

Irodalom

Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Zombor–Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943.

Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt I–II.* Noviszád, Uránia nyomdai műintézet, é. n. [1933].

Szenteleky Kornél: *Nyári délelőtt.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1993.

A diófa árnyékában. Délvidéki elbeszélők. Szerkesztette Herceg János. A szerkesztő előszava. Budapest, A magyar könyvbarátok részére kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1942].

¹ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Zombor–Budapest, kiadja a Szenteleky Társaság, 1943, 207–209. p.

² Herceg János: A szerkesztő előszava. In: *A diófa árnyékában. Délvidéki elbeszélők.* Szerkesztette Herceg János. Budapest, A magyar könyvbarátok részére kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1942], 11–12. p.

³ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* I. m.: 1927. február 9. Leszkóvácz Mladennek, 38. p.

⁴ Uo. 69–70. p.

⁵ Herceg János i. m. 8–9. p.

⁶ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* I. m. 127. p.

⁷ Szenteleky Kornél: *Ákácok alatt I.* Noviszád, Uránia nyomdai műintézet, é. n. [1933], 9. p.

⁸ Szenteleky Kornél: Tilike már tízéves múltott. In: *Nyári délelőtt.* Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1993, 74. p.

⁹ Uo. 79. p.

¹⁰ Uo. 85. p.

¹¹ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* I. m. 280. p.

¹² Uo. Levél Kende Ferencknek, 289. p.

¹³ Uo.

¹⁴ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933.* I. m. 109. p.

¹⁵ Uo. Draskóczy Edének, Óbecsére, 1929. február 5. 119. p.

¹⁶ Uo. 288–290. p.

¹⁷ Uo. 159–160. p.

¹⁸ Uo. 213. p.

¹⁹ Uo. 219. p. – Amikor pedig a Kalangya megalapítását követően ugyancsak a Napló ellenséges magatartását tapasztalta, 1932. november 4-én kelt levelében így fogalmazott: „Fenyvesnek az volt a felfogása, hogy ezen a földön csak a Napló csinálhat irodalmat. Ezért az összes önálló, tisztaszándékú kísérleteket, amelyek itt a megalapítás, a kiteljesedés felé indultak, vagy csírájában elfojtotta, vagy agyonhallgatta őket, vagy pedig apró, mocskos és alattomos kis gáncsokkal igyekezett életüket keseríteni.” Uo. 288. p.

²⁰ Köszöntjük az olvasót. *Kalangya*, 1932. I. évf. 1. sz. (május), 3. p.

²¹ Uo. 247. p.

CÍM-NÉLKÜL

Az a kérdés, hogy létezik-e vajdasági magyar irodalom, mindig is felborzolta a kedélyeket, és indulatos válaszok születtek a témával kapcsolatban. Egyetemista éveim alatt sajnos nem jutottunk el túl messzire, ami ezt a kérdéskört illeti. Úgy érzem, hogy a generációnak sok-sok hiányossággal, vakfolttal kell megbirkóznia. Ezeket minél előbb tisztázni kell, mert a sok összekuszálódott szál magával ránthatja az embert, így tudatlanságból meggondolatlanul cselekedhet, beszélhet, ami igen kártékony tud lenni.

Egységes vajdasági magyar irodalomról nem beszélhetünk; hogyan is tehetnénk, amikor világszerte a polaritás jellemmez mindent? Itt sincs ez másként. Harcolunk azért, hogy identitásunkat megőrizve értékeket mentsünk, hogy mi önmagunk lehessünk, és ne keveredjünk bele sárdobálásba, személyes elmentések kivetítésébe, hiszen ezek a minőségi munka rovására mennek. Ha az elmúlt időszak eseményeit sorra vesszük, akkor azt láthatjuk (sajnos), hogy a két legmeghatározóbb esemény (a Kanizsai Írótabor, a Szenteleky-napok) egyre kevesebb lelket számlálnak. Ehelyett vannak kontrarendezvények, amelyek ugyan a „diológus szorgalmazása érdekében” jönnek létre, mégis egészen egyoldalúra sikerednek, sőt kirekesztők is. Egy picit.

Valahogyan elsiklottunk a vezérgondolat felett („Gyűjtsd a termést kalangyába”). Miért is történhetett ez? Igyekszem most kicsit tanári perspektívából felfejteni ezt a történetet. A vajdasági magyar irodalom tanítása akár az általános, akár a középiskolában nem túl mélyreható. Sőt. Egy-két verseckén kívül nem igazán szeretnek belemélyedni a jugoszláviai magyar érásban létrejött folyóiratok múltjába, meghatározó személyiségek cselekedeteibe, arról meg ne is ejtsünk szót, hogy a kortárs irodalom felé sokszor lépéseket sem tesznek (sok

helyen). Mindez elszomorító, és ez maga az értékvesztés. Generációk hagyják el úgy az iskolákat, hogy mit sem tudnak Szentelekyről, Lovas Ildikóról, Antalovics Péterről, Sziveri Jánosról, és még sorolhatnám.

Miért probléma ez? Egyrészt azért, mert nélkül valahogy nem lehet teljes a négyéves (ha középiskolai oktatásról van szó) irodalmi nevelés. Lehet Kafkát, Proustot tanítani, de kihagyni nem lehet (nem szabad!) a térségünkben alkotókat. Nem emeljük be. Nem tudunk hozzányúlni? Nincs megfelelő könyv? Magára van hagyva a pedagógus? Meglehet.

Ha kihagyjuk az *Amikor Isten hasba rúg*-ot, ha kihagyjuk a *Távolí pólusokat*, ha nem tudjuk, hogy honnan indult az újságírás, ha nem tudjuk, hogy milyen irodalmi harcok folytak azért, hogy ma ilyen színes legyen a paletta, akkor hova tovább? Lehet valóban rólunk beszélni?

A vajdasági irodalom is szerves és meghatározó része az egyetemes magyar irodalomnak. Mindeközben, ahogy ezt az esszét írom, az jár a fejemben, hogy olyan beszélgetéseket generálnak bizonyos platformokon, amelyeken arról értekeznek, hogy tetszhalott állapotban van-e. Netalán már halott? Ezt továbbgondolva olyan félelmetesen agresszív, megsemmisítő, megalázó gondolatokat és hadjáratokat folytatnak, amelyeket a kerekasztalnál ülve nagy egyetértésben kitervelnek, majd ha a Jóisten nehezebb feladatokat gördít eléjük, akkor minden eszközt eldobva, a személyeskedésen túl más érvük, módszerük nem marad, pusztán a támadás, az értelmetlen támadás. Destruktív hozzáállás.

Hogyan tovább? Hívó szó lehet-e a közösen, a dialóguskezdeménnyezés, a bármi hasonló? Van egy olyan érzésem, hogy nem. Mindenki a maga útján megy, nem az az érdek, hogy ha valaki valamit jól csinál, akkor elismerem, ha-

nem az, hogy keringek körülötte mint légy a... Olyan komoly munka folyik azért is, hogy a Létünk fennmaradjon, hogy a Híd működőképes legyen, de persze mindenki tudja a ketrecet rázni, hogy valami nem jó, csak a valós okot nem sejtí senki. A háttérben lezajló, kicsinyes és öncélú döntéssorozatok nem kerülnek a nyilvánosság elé.

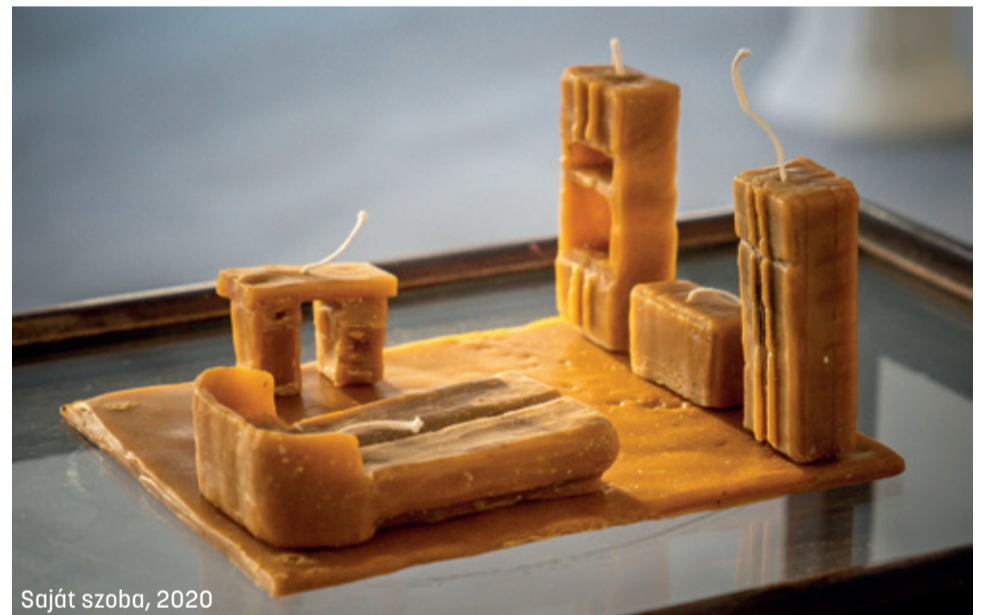
Az Előretolt Helyőrség folyamatosan új, fiatal szerzők (gimnazisták) írásait közli, teret enged a szárnybontogatásnak, sőt párbeszédre is nyitott. Hoppá, velük nem akarnak beszélgetni. Az más. Semmiképpen sem ment a rovására a többinek, nem tett tönkre senkit, sőt igyekszik beemelni újabb arcokat. Folyamatosan alakul, ösztönöz és lehetőséget biztosít, ami egy pályakezdőnek hatalmas támaszt és biztonságot jelent.

Azért nem funkcióképes az irodalmunk, mert nem jut el a befogadóhoz? Összetett választ igényel. Számos rendezvény mutatja ennek az ellenkezőjét. Nem vitathatjuk el azt sem, hogy a közöny, amely ráül a mellkasokra, igen nagy. Sőt, a könyv lassan-lassan luxus-cikké válik. Azt gondolom azonban, ha

Jovánovity Patyterek Réka

onnan kezdjük, hogy olvasóvá neveljük a gyerekeinket, akkor talán fényesebben mutat majd a helyzet. Nehéz feladat, hiszen a könyvtárakat fel kell pezsdíteni, be kell vezetni őket abba a térbe, amelyet nem csak a dohos könyvszag tölt meg. Iskolában oktatási térként használhatjuk, rendben kell tartani, programokkal kell felpezsdítenünk ahhoz, hogy eljuttassuk oda az egyént, hogy olvasni akarjon, hogy olvasóvá váljon. Ha tudjuk azt, irodalmárok, hogy mennyi és milyen minőségű feladatunk van, akkor nem lehet baj. De nem pusztán anynyiról szól a tevékenységünk, hogy beírjuk az esszére az ötöst... Időigényes, sok munkával jár, biztos, de el kell vinnünk a diákjainkat múzeumba, konferenciára, színházba, találkozniuk kell a kulturális élet alakítóival. Ha ezek a találkozási pontok nincsenek meg, akkor meddő az egész folyamat. Értelmetlené válik.

Sok a feladat. Megfogalmazhatatlanul nagy a teher és a felelősség, de ha a megmaradás és az értékteremtés a cél, nem pedig az öncélú lakomaparty, akkor bele kell állnunk.

Saját szoba, 2020

(JELEN) LENNI, ÍRNI, TENNI

Lét-szakok közötti ingadozó vérkeringés meg évszakok, főleg az őszi, amelyet a spleen ural... Mégis és mégsem, a szellem, értelem hangjait, a teendő, a leendő szólítgatását nem lehet lecsendesíteni...

„Az íróra a természet, a társadalom, a kulturális környezet sajátos hatást gyakorol, az írónak pedig az a feladata, hogy ezeket a hatásokat is figyelve keresse a Vajdaság életében »az általános emberit«. Az írónak meg kell kapaszkodnia valami pozitívumban. A határtalanságba, a szintelenségbe, a talajtalanúságba nem lehet gyökeret eresztetni” – vallja a lírai alkatú prózaíró, Szenteleky Kornél. Az orvosi hivatás és praxis az emberi test bajaira, míg az írói, szerkesztői, irodalomszervezői életmű a lélek, a szellem állapotára próbált gyógyírt nyújtani.

Szenteleky ösztönösen tudta, hogy térségünkben, ahogy egy ifjú, kortárs poéta fogalmazott, „minden minden-nel össze...”.

Ezen a tájon, ezek között a bele- születések és vállalások között pedig

hatványozottan összefüggő a viszonyrendszer profánnak és a szférák zenéjének.

Szenteleky Kornél nálamnál avatottabb méltatói egy helyütt így fogalmaznak: „A szép álmok és a sivár jelen, álom és valóság ellentéteivel dolgozik, prózájából az el nem ért élet utáni fájdalom zeng.”

„Szent koldus”, aki a lét-súlyozás közepette minden mást talál, csak az egyensúlyt nem.

Talán mert ezt is zsigerileg érti: éppen a keresés, a teremtés folyamata során lehet rátalálni azokra a kérdésekre, amelyek felelet nélkül adnak választ a megélt (felélt?) élet igazából jelentős felvetéseire.

Mindeközben jelen van az időben is, és figyelő tekintetét az ígéretes, feltörekvő nemzedék tagjaira veti. Számmra izgalmas és sokatmondó, hogy Szenteleky előszavát olvashatom Herceg János *Viharban* című első novelláskötetében. Egyebek mellett a következő áll ebben a méltatásban:

„Nem akarok jósolgatni, de rá kell mutatnom arra, hogy Herceg János

írói felkészültségével, írásainak belső, formát feszítő erejével szokatlanul gazdag jelenség a mi írói tehetségekben szűkölködő Bácskánkban (...) Van egy flamand mese, amelyben a napba induló vándor távolodó, hegyre kúszó alakja egyre nagyobb lesz. Erős a meggyőződésünk, hogy Herceg János is hamarosan kiemelkedik a rónák poros síkjából és szélesebb horizontok nyílnak meg előtte.”

A költő, az író keresi helyet, abban a térben és tájban, amelyet irodalomszervezőként (is!) alakít, formál. A testben földhöz, e térben ragadt, szárnyaló lélekkel élő és ható kapaszkodik a megteremthetőbe, a szellem magányába, melynek produktumai által összeköt centrumot és perifériát, zsíros bácskai földet a (v)égi fellegek határtalan mélységeivel.

Kihívást jelent példát venni, tanulságot tenni a nagy előd(ök)ről...

Jelenünk vonatkozásában, ha személyes megélésemet akarom ecsetelni, vagy azt megválaszolni, amiről oly gyakran kérdeznak: kicsiny, nyugat-bácskai faluban élve, nem hi-

L. Móger Tímea

ányzik-e a kulturális pezsgés? – azt mondhatom, ami hiányzik, azt rendszerint megteremtjük, megszervezzük magunknak. Ez a képesség pedig a közösség alulról szerveződő jellegét őrzi meg, ami szintén nagyon lényeges körülmény a fennmaradáshoz. Merthogy a fennmaradás kulcsfogalom, közösségi és alkotói szempontból egyaránt: termékenyen egyensúlyozni egy határmezsgyén, ahol a belső érzések és a külső történések csatateret produkálnak, az ingerek folytán szöveg-lövedékek durranak el a lét-térben. Aztán elül a zaj, és csend borul a belső tájra.

Termékeny és tevékeny csend. A mindig újra- és újjászülető mondanivaló(1)ó összebékíti földet az éggel: *Ég a földdel / Összefér / Kéz kezét / Ér- / Falon / Fehér galamb / Élete jel / Ha néma vagy / Az élet tettekkel / Jelel / Felel / Felél / (Há)borúnak / Vége-dal / Születik ve-lünk / A világra / Szíve / Augusztusi éj / Színe / Galambfehér / Táj-lélek / Nem ismer / Más dalt / Belül szól / Szembeszél / Ha elhallgattatod / (Besz)él.* (L. Móger Tímea: *Tájzeneszo* – részlet)

szenteleky kornél 1893–1933

BAZSALIKOMVIRÁG ÉS MŰFORDÍTÁS

Kovács Jolánka

Szenteleky Kornélt már diákkorában is érdekelte a műfordítás, ám fordítói tevékenysége csak 1922-ben kezdődött el, két Baudelaire-prózavers magyarra való átültetésével (az akkoriban a magyar irodalmat is átható Baudelaire-kultusz hatására). Ezek a versfordítások a Bács megyei Napló hasábjain jelentek meg.

Szerb nyelvről először novellistákat fordított, a modern irányokat követő alkotókat, akiknek műveiben a maga életérzésével hasonló érzésvilággal találkozott, mint például Veljko Petrović – valójában a szerb nyelvvel eléggé hadilábon álló vajdasági magyar olvasókkal szerette volna ily módon felfedeztetni a szerb irodalom szépségeit.

1925-ben kezdte el fordítani a szerb költők verseit, először vajdaságiakat (Žarko Vasiljevićtel kezdte, akit személyesen is ismert), és csak két évvel később lép ki a vajdasági keretekből, és fordítja Rakić, Šantić, Svetislav Stefanović, Jovan Dučić és mások költeményeit – természetesen, hogy évek kellett neki ahhoz, hogy úgy mond „beletanuljon” a versfordítás minőségi szinten való művelésébe. Ezzel kapcsolatban nagy igénye volt arra is, hogy személyesen ismerje a szerzőt, akinek a verseit fordítja – ennek egyik példája, hogy Dučićot Egyiptomban kereste fel, aki ott nagykövet volt. Szenteleky akkoriban egy szerb elbeszélő antológia elkészítését tervezte, de Dučić hatására lírai antológia mellett döntött, „mert a líra a legerősebb oldala a szerb irodalomnak” – írja meg Dučić szavait Veljko Petrovićnek írt levelében. S ugyanitt: „Ez mindenesetre

igaz is, de a fordításban sok elvész, és átformálódik a kötött formák visszaváltásában, míg a prózában való átültetés sokkal hübb és tökéletesebb lenne.”

Így született meg 1928-ban a *Bazsalikom*, a modern szerb költészet antológiája (a társfordító Debreczeni József volt, az előszót Szenteleky Kornél írta), és látott napvilágot a szabadkai Minerva nyomdában (majd 2010-ben az Életjel Könyvek 138. címszavaként, a Hasonmás sorozat 2. darabjaként, Beszédes Valéria szerkesztésében, a szabadkai Grafoprodukt Nyomdában). Szenteleky a *Bazsalikom* megjelenése után is folytatta műfordítói tevékenységét, ám egyre kisebb lendülettel.

Mladen Leskovac jelentősen segítette Szentelekyt az 1920-as évek végén abban, hogy eligazodjék a kortárs szerb költészetben, kiket fordítson – különösen Andrića, Rade Draicra hívta fel a figyelmét –, Szenteleky pedig tanácsokkal, magyar költők verseskönyveivel látta el Leskovacot, abban ösztönözve őt, hogy minél több Ady- és más fordítása szülessen. Leskovacnak ugyanakkor Szenteleky révén volt betekintése az akkor még szárnybontogató vajdasági magyar irodalom alakulásába. S hogy erről a szerbek és a horvátok is olvashattak, Mladen Leskovacnak köszönhető, hisz az újvidéki Szerb Matica irodalmi folyóiratában, a Letopisban ő írt a jugoszláviai magyar irodalom kibontakozásáról.

Szenteleky számára a műfordítással kapcsolatban nemcsak a szerző megismerése volt fontos, hanem nemzetisége, népe sajátosságai, jel-

legzetességei, szokásai is. Az 1928-ban megjelent *Bazsalikom* előszavában írja: „A bazsalikom, ez a szerény, szagos, szomorú virág nagy szerepet játszik a szerb nép életében. Bazsalikomból készül a boszilykacsa, mellyel a szenteltvizet szórják széjjel, bazsalikom kerül a ládafiába, a fehérenemű közé, az ikon alá, az ünnepi kalács búbjára, az ételekbe fűszer gyanánt, és a bazsalikom bevonul a hasonlatokba, a dalokba, az álmok és szimbólumok világába. Mikor ezt a finom, szerény, apró ajku virágot a kezembe veszem, valami mélyebb szimbólumot érzek. A hasonlatok hosszú láncra kínálkozik egy ilyen nyájas, szomorú virágszál szemlélésekor. A finomság, az eredeti illat, az egyszerűség, a szomorúság éppúgy ráillik a virágra, mint a poézisre.”

A Fekete Hegyek népének biográfiája – Tíz kötet történetben című, Mićun M. Pavičević *Crnogorci u pričama i anegdota* című műveiről írt kritikájában lelkesen fedezi fel a szálás termetű, „hős, munkás, bölcs és gentleman” férfiak jellemzőit, a Crna Gora-i lélek keménységét, férfiaságát és tisztaságát, ahol „a nyugati civilizáció apró, langyos fondorlatai és lágy ravaszkodásai” nem találnak talajra.

Számos tanulmányt írt többek között Danica Markovićról, az első modern szerb költőnőről, Veljko Petrovićről, Ivo Čipikórol, Branko Čopićról, Borisav Stankovićról, valamint Anatole France-ról, Romain Rolland-ról, Ibsenről, Ada Negri-ről, Baudelaire-ről, a szláv nevek magyar szövegben való helyesírásáról, a nyelv nem-

zetköziségéről, mely írásában Goethe „A művészet az igaz közvetítő” mondatát is idézi.

Szenteleky Kornélt két elv vezette a fordításnál: a lényegesnek és az egyéninek az átmentése. A versfordítás nehéz folyamatáról ezt írja: „...vagy a forma, vagy a tartalom szépségén esik csorba, de minden esetben megbomlik az a titkos, belső kapcsolat, az a mély, rejtett harmónia, mely sok vers szépségét okozza. Egy Ducsy-vers fordítása époly nehéz, mint egy Hérédia szonetté, vagy egy Stefan George versé. Ujevity szimbólumokban borongó finomságait époly nehéz átmenteni a fordításba, mint Rimbaud viharos rejtelmait, vagy Ady váteszi szépségeit.”

Szerb, olasz, német és francia nyelvből fordított műveket, melyek a *Bazsalikom*on kívül a következő kötetekben jelentek meg: *Napjaink éneke* I. és II. kötet, Tin Ujević: *Szelek játékszere*, Veljko Petrović: *Ének délben*, valamint a Szenteleky Kornél: *Szerelmem Rómában* című gyűjteményes kötetben.

Ernst Blass német költő *Márciusi este* című, Szenteleky által magyarra fordított versének befejező sorai mint ha a százharminc évvel ezelőtt született költő, író, szerkesztő, műfordító, orvos ösziváci, árván maradt házát idéznék:

*Résztét
Jön ilyenkor ismét
A kis szobákba. Fehér, nyomott
Szekrények állnak ott,
És ott ácsorog az emberi egyedüllét,
Mely hidegrázósan folyik szét
Az ürbe, a légüres ürbe.*

SZENTELEKY HÍMZETT PAPUCSBAN

Fekete J. József

Kopogtak. Mit kopogtak? Egyenesen zörgettek a bejárati ajtón. Sürgős eset lehet, villant át Kornél doktor agyán, mert a kevés magyar és sváb, többségében protestáns hitű lakos kereste fel az egyébként szerb származású, Zomborból a faluba költözött fiatal orvost, a szerbek is inkább Verbászra, szükség esetén Zomborba jártak egészségügyi ellátás ügyében. Nem bíztak a habókos magyar (pedig szerb) doktorban. Megbízhatatlannak tartották, mert a jószerevel írástudatlan faluban verseket, novellákat, sőt regényeket írkált, szépen muzsikált, festegetett, zenekart szervezett, és a kevés, de hálás közönség számára színházi előadásokat is rendezett. Rádásul azt is sejtették róla, hogy gyógyíthatatlan beteg. Ki bízna meg egy beteg, önmagát meggyógyítani nem tudó orvosban?

Kornél doktor ajtót nyitott a türelmetlen dörömbölésre, a zombori Grünfeld szabó varrta öltönyben és a kishegyesi Hagymás cipész készítette hímezett papucsban. Illetlen öltözékéről úgy gondolta, mégis jobb, mintha klottgatyában fogadná a páciensét, aki rádásul rendelési időn túl érkezett.

Az ajtóban a templomi kórusban éneklő Rózsafalvi asszonyosság topogott nyolc-kilenc éves fiával, akinek

az arca kivehetetlen volt a rászikkadt, sőt még mindig csorgó vértől.

– Mi történt? – kérdezte a doktor.

– A kis hülye lefutott a dombról, képtelen volt megállni, ezért lefejtette az első, útjába eső akácot.

– Áhá, vagyis Ákácok alatt – ötlött a doktor eszébe, aki jól tudta, hogy a környék a szülőhelyéhez, Pécshez képest sivatagi rónaság, ám a helyiek a Telecskai-dombok nyúlványai alá borospincéket ástak, ezek egyikének tetejéről száguldhattott le a gravitációval még nem számoló gyermek. Az ivóvízzel bekészített kancsóból megnedvesített gézzel megtisztította a gyermek arcát, majd megkérdezte, mi a neve.

– Ignác – szólta a válasz.

– Meglátja, anyuka, nemhogy helyreporozom a gyereket, hanem még tanító vagy akár iskolaigazgató is lesz Ignác – jósolta az ösziváci, öltönyös, papucsos doktor. És lón igazza.

Az orvosdoktor összefoltozta a fiú arcát, elbúcsúzott a hálás anyukától, majd öltönyben, papucsban visszaült a Remington írógépéhez. A masina szinte újdonságszámba ment, de tulajdonosa számára felbecsülhetetlen értékkel bírt. A nyomdai betűszedők után nem kellett ötvenszer átolvasni a szöveget – ha az ólomszedés során a kiolvashatatlan kézírás miatt elron-

tott bárki is valamit, a hibák tömege követte a javító szándékot –, másfelől a leveleit is úgy írhatta, magyarul, szerbül egyaránt, hogy a címzett nyomban megérthette.

A konyhában a petróleummal és benzinnel működtethető gyorsforralón vizet melegített, hogy a tüdőbaját a meggyőződése szerint enyhítő hársfateát készítsen magának. Közben át-futott az eszén, hogy miért is nevezik hársfateának ezt az italt, amikor nem is fából, hanem annak virágjából készítik, sőt a hársfának van egy ivartalan változata is, amely virágzik ugyan, de illata nincs, nem is szaporodik, a méhek is elkerülik. Az orvosdoktornak ilyesmi járt a fejében, amikor a teájával visszaült az írógépe elé. Az Adriáról képzelgett, a Szépség szigetéről, voltaképpen elmerült az egy évszázaddal korábban divatos szentimentalizmus árjában. Csakhogy a 20. század lenullázta az efféle képzelgéseit. Miként öltönyviseletének eleganciáját a papucs. Újfent hálát adott mind az ortodox, mind a katolikus hitével megtisztelt Teremtőnek, hogy megúsza a proletárdiktatúra tombolását, és nem volt jelen a Baranya-bajai Szerb–Magyar Köztársaság nyolcnapos fennállása során szülővárosában, de új hazájában úgyszintén el kellett gondolkodnia a körülmények fölött.

A szülei által választott lakóhelyén, Zomborban híres volt a gimnázium, működött a magyar és a szerb olvasóköri, az iparosok létrehozták saját kaszinójukat, neves, tudós elmék tartottak ismeretterjesztő előadásokat, a Vajdaságban elsők közt itt indult be a szervezett zenei élet.

Csakhogy Zombor már nem volt vármegyeközpont, Ószivácon meg a parasztok zöme félig írástudó volt, legtöbben olvasni ugyan tudtak – noha nem olvastak –, de írni már nem. Közöttük vette a fejébe Kornél doktor, hogy színházat csinál. A romantikus lelkületű orvos által megírt darabot az általa kiválasztott szereplőkre formázta, zenét is szerzett hozzá, amelyet a lakodalmi muzsikusok hallás után el tudtak játszani, csakhogy a hatóság beleköpött a nagy elszántsággal készített levesbe. A díszletül szolgáló fák leveleit át kellett festeni kékre. A zöld levél ugyanis túlon túl magyar volt szemükben.

A tenger meg az álmokban látott óceán kéksége vigasztalta az ösziváci orvosdoktor. Ezeknek a vizeknek a tágasságát az írógépe nyitotta meg számára. Szinte mindenkivel levelezett a Vajdaságban meg az anyaországban, és a postaszolgáltatnak hála, magyar irodalmat teremtett Ószivácon, öltönyben és esetlen, hímezett papucsában.

DANYI MAGDOLNA KÖLTÉSZETÉRŐL ÉS TÁJAIRÓL

Antalovics Péter

A 2012-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt Danyi Magdolna a ritkán megszólaló költők közé tartozott, ám a mintegy négy évtized alatt született opusa bonyolult, sokszínű és sokmélységű költői pályáit megrajzolását teszi lehetővé. Összesen három önálló verseskötettel jelentkezett életében: *Sötéttszta* (1975, Forum), *Rigólesen* (1988, Forum) és *Palicsi versek* (1995, Forum), illetve 2013-ban *Enyhület és felröppenés* címmel a Forum és az Életjel együttműködésének köszönhetően jelentek meg összegyűjtött versei.

Danyi költői indulását a nyelvi fegyelmesség, a közlés határokat feszegető lecsupaszítása, a fogalmazás mármár kíméletlenségbe hajló pontossága és – az esetek többségében – a megszólalónak a vers belső működő világától való hideg eltávolodása jellemzi; olyan objektivitás, amely izzik az immanens feszültség(ek)től, ám ezek a „zárt csodák” – ahogyan a kortárs kritikák által sokat tárgyalt mű mondja – a „kéreg alatt” maradnak. A *Sötéttszta* verseinek jelentős része kódolt, allegorikus, nemritkán megfeszített értelmezési munkát megkövetelő mű, mondataik az elsőtől az utolsó szótagig megfontoltak, kimunkáltak, gyakran tömönatok, esetleg hiányos mondatok. Danyi korai költészetében

gyakran nincs jelen világosan körülhatárolható lírai beszélő, vagy ha mégis, az egy jelképes történetbe ágyazódik be. A gazdag képzelőerővel megalkotott, ám minden sallangtól lecsupaszított, feszes mondatok Danyinál szükségszerűen vezetnek el a meglepő, váratlan képzetársításokhoz, amelyeket nemegyszer a nyelvi logika felszín alatt marad, ám annál látványosabb ugrása eredményez. Ezek a képek a morbid, a groteszk határán is mozoghatnak, vagy egyszerűen csak hirtelen fordulattal felülírják a befogadói elvárás horizontját, esetenként akár egy misztikus-mitologikus világba emelve a verset.

Danyi második kötete, a *Rigólesen* következetesen viszi és gondolja tovább a *Sötéttszta* versvilágát, nem véletlen, hogy a költő az 1988-as könyvben több olyan szöveget is elhelyezett, amely már az előzőben is megjelent. Ez a szerves kapcsolódás több szinten is tetten érhető: nyelvében és nyelvtanában, képalkotási technikájában, témáiban, hangnemében, megszólalási pozíciójában és módjában, valamint vizsgálódási fókuszában egyaránt érezhető a világos ív, amely a korábbi és későbbi verseket összeköti. Utóbbi kategóriát helyénvalónak érzem annak ellenére, hogy líráról beszélünk: Danyi precíz, sokszor szenttelen vagy

szenttelennek tűnő versnarációja nagyban idéz egy tudományos vizsgálódást, elemzést, tárgyilagos összegzést és dokumentálást valamely jelenség kapcsán. A *Rigólesen* új verseiben azonban megjelenik valami, helyesebben szólva valaki, aki a korai szövegek túlnyomó többségében a háttérben maradt, sőt olykor szinte nem is létezett. Itt ugyanis sokkal többször és erőteljesebben jelenik meg, körvonalazódik a személy, az egyéniség, legyen az akár a lírai beszélővel azonos vagy ritkábban a verstörténés harmadik személyű szereplője: a megszólaló objektív megközelítése időről időre személyes reflexiókkal, szubjektív szempontokkal egészül ki.

Danyi harmadik lírai kötete, az életében utolsó ilyen könyvként kiadott *Palicsi versek* kitér a *Rigólesen* azon tendenciáját, amelyben a hangvétele egyre személyesebbé válik; olyannyira, hogy ezek a szövegek szinte kivétel nélkül – a szó legnemesebb értelmében – intím megszólalásoknak, mármár naplóbejegyzéseknek vagy más esetben, ahogyan a kötet utolsó fejezetének címe konkrétan rá is mutat, leveleknek tekinthetők. Nem csak a *Levélfélék Nemes Nagy Ágneshez* cikluscím miatt indokolt ez a megállapítás, hiszen a további szövegeknek is konkrét címzettjei vannak (Ladányi István, Juhász Erzsébet és a sympósok, Mészöly Miklós), a versekben rendre felbukkannak az irodalmi elődökre való hivatkozások (Radnóti, Rilke, Goethe, Petőfi stb.), máskor pedig a legbizalmasabb emberi viszonyok megváltásáról olvashatunk, legyen szó szerelmes férfi és nő kapcsolatáról, valamely mély érzelmi megrendültség állapotáról vagy az emberi és a megmagyarázhatatlan isteni lényeg rejtélyes összefonódásáról.

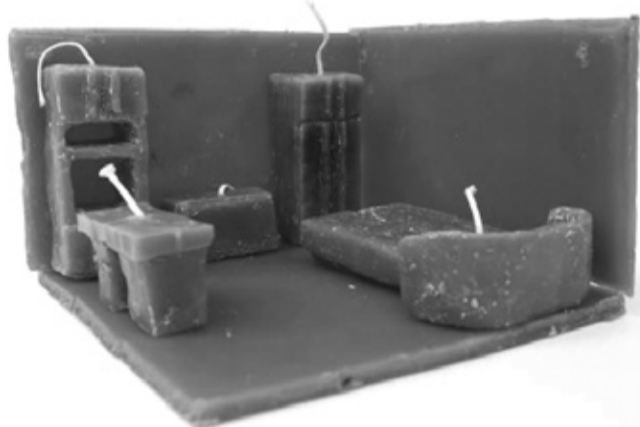
Danyi lírájának állandó és meghatározó eleme a táj, amely

a vizsgált költészet alakulási tendenciáinak megfelelően folyamatosan változik. A korai versek ilyenfajta képeinek jellegzetes példája a „maroknyi kékek az örömeért” felütése, amely érzékletes metonimikus tájfestéssel működik: „Felkelt a kék a hegygerinc mögött. A fűből kikelt a harmatos ösvény. Hallom hatalmas zúgását a szikláknak.” Hasonló képalkotással indul az *egy vad szőlő kinyjában* („lekopott a kék a hegyek csúcsáról”), míg a *karcolás üvegre* című négyesoros a kötet egyik legkisebb tájképét rajzolja meg: „Hideg ég, valahol messze. / Szél, valahol fenakadt. / Két ág között hintázó / üvegdarab. Török-e?” Ezzel rokonítható az *északi lovas* leírása: „Éggel befedett semmi, kemény anyag, mint vas, kő és jég”, míg a *Dante* bravúrosan plasztikus lezárása az idő dimenziójával téridővé alakítja a térképet: „Időből, időből hány bugyor? Üreget mar az út.”

A *Rigólesen* legszembeötlőbb váltása a környezetleírások szempontjából az, hogy a terek személyes reflexiókkal telnek meg, voltaképp ezzel teremődnek igazán tájjá: hiszen mi más lenne a különbség a tér és a táj között, ha nem az a szubjektív szempont, amely összeköti ezt a teret és a benne élő, az a reflexió, amely beazonosítható, viszonyulható élettel tölti meg, sőt, történetek és emlékek vidékévé változtatja. Ennek a váltásnak a mintaképe a kötet címadó szövegének expozíciója: „A szilvásból lassan egy szilvafa marad, / s ha megjövünk, mégis szilvásnak mondjuk, / s már trappolunk is a forró homokon”, miközben a lezárása Danyi legharmonikusabb, legidillikusabb kimerevített pillanatai közé tartozik: „Lapulunk a szilvásban, / földön szétgurult diók. / Lessük, nézzük a zsbongásban, / parittyá nélkül, a rigót.”

Kevésbé derűs hangulatot fest ugyanakkor a *Kis halott tájképek* ciklus két darabja: „Szél kavarta lomb / a szikesből / elkerített udvaron. / Hazavezényelt, haza- / vezérelt lélek. / Gyámoltalan és sugárzó. / Elképzelt törzs, / köti a földhöz. / Kerítések emléknymoi. És: „Kivakult / júliusvégi koradélután / halálraszántan merülök alá / a homokban, céltalanul / kimeredve, mint a / gyümmölcssújtotta fák”.

A *Palicsi versek* költeményeiben a táj ismét más módon jelenik meg: a 90-es évek háborúinak tragikus helyszínévé. Otthonként, amely a trauma hatására elemelkedik a *Rigólesen* tájaitól, helyszíneitől, és az eszmei térbe kerül – Ilylyessel szólva: Haza, a magasban. Mindennél jobban mutat rá erre a jelenségre a *Nosztalgia* című vers felütése: „Honvágyam van, elvagyódom innen, / visszatérni vágyok egy országba, / melynek neve sincsen. // Én éltem ott! Az nem lehet, / hogy üresbe fut a képzelt, / s a hiányból teremt sziget / magának. Hogy ébren álmodik!” Természetesen Danyi ezen szövegeiben is felbukkannak konkrét tájak, helyek, mint a *szabadkai korzó*, az érdi emlék kapcsán a *beteg, boros, bús, lomha Bácska* és települései vagy a *Nemes Nagynak* adresszált hosszú szabadversek ilyen jellegű utalásai, mindennél erőteljesebben fejezi ki azonban a fent taglalt jelenséget a Radnóti parafrazáló, Juhász Erzsinek és a mindenkorai sympósoknak címzett *Ja-jongj csak, halálraitélt!* című antologikus vers néhány sora: „bizony-bizony / nem oldhatjuk fel minden ellenérzésünk // égig érő nevetésekkel s elcsavargásokkal / a tetthelyről, vagyis a helyszínről, / ami nem egyenlő a couleur locale-lal, / s nincs érzékünk a panaszkodáshoz, / ám nincs erőnk a leszámolásra sem...”

Saját szoba, 2020

könyv

KÖZÖS MÚLTUNK SÚLYA

Silling István: *Bácskai emlékezések*. Grafoprodukt, 2023

A történelemfilozófia egyik sarokpont jellegű kérdése, hogy mekkora szerepük van az egyes embereknek, az egyén(iség)eknek az őket érintő események alakulásában, és ugyanők mennyire állnak tetteiketől és a (nagy horderejű) társadalmi folyamatok örvénylésével szemben; másképp fogalmazva – és így már teológiai dimenziót kap a dilemma – milyen viszonyban áll a személy szabad akarata életének fejleményeivel, elválasztható-e a bejárat út milyensége a körülötte minden pillanatban változó világ aktuális állapotától, még egyszerűbben: mekko-

ra hatása lehet az embernek saját sorsára? Mindebből a felvetésből, illetve a szemlélet megfordításából következik az a kérdés is, hogy mennyire ismerhetjük meg egy letűnt kor, korszak egészét a benne élő személyek életútjainak vizsgálatával.

Silling István *Bácskai emlékezések* című elbeszélőkötetét olvasva nem feltétlenül kapunk egyértelmű választ (léteznek egyáltalán ilyenek?!) a felvázolt kérdésekre, ám a könyvnek épp ez az egyik fő erénye. Az író a levéltári adatokat (innen a kreatív, nyelvújító alcím: *Levéltáriadák*) gazdag, de a múlthoz hű képzelettel varázsolta ke- rek történetekké, amelyek egyes embe-

rek boldogulását követik végig, mégis többről szólnak ennél, hiszen az orvos, a cseléd, a lezüllött patikusfiú, a korán megözvegyült polgárosszony stb. során keresztül egy múltbéli miliót ismerünk meg, annak embereivel, tereivel, szokásaival, felfogásával, magas- és közkultúrájával, erkölcsével, hatalmi változásaival együtt. „A jó levéltáros életet varázsol a levéltár által megőrzött, holt anyagba” – írja recenziójában Fekete J. József, rámutatva Silling művészi eljárásának lényegére, bonyolult belső egyensúlyára: a fókuszban mindig az egyes ember és szűkebb-tágabb családja áll, míg a könyv összkepe egy részletgazdag korszakot fest meg, rá-

mutatva az egyén és a társadalom életének szétválaszthatatlan, elementáris összefonódására.

Ezeknek az egyéni és családtörténeteknek a helyszíne a címben is vállalt módon Bácska, szűkebben a sokszínű, soknemzetiségű és sokvallású Nyugat-Bácska és túlnyomórészt annak néhány – az avatott és helyismerettel rendelkező olvasó számára meglehetősen könnyen beazonosítható – települése. A narrátori intenció azonban túlmutat ezen a helyábrázoláson, Silling István felváltva használ háromféle megjelölési módot.

A *Bácskai emlékezések*ben egyfelől és leggyakrabban felbukkannak konkrét városnevek (Zombor, Apatin, Palics, Zágráb, Fiume stb.); egyes helyszínek neve nem minden esetben jelenik meg kimondva, csak közvetve, mert könnyen felismerhetővé válnak a bennük található jellegzetes épületek, utcák, intézmények stb. (Bajai úti magán-díszkert, Duna menti sörgyár, a környék első magánzenedéje...) révén; a harmadik típusú helymegjelölés az író nyelvi kreativitásának eredményeként egyfajta elemelt, mitologikus térbe helyezi a történeteket, így jelenik meg Szilfás, Kéményes, Nádasd stb. A háromféle helymegjelölés többnyire párhuzamosan működik a szövegekben, ám utóbbi módszer folyamatosan arra hívja fel a figyelmet: a történet szimbolikusan is olvasható, abban az értelemben, hogy nem a pontos hely és a megtörtént, konkrét eset a fontos, hanem annak jelképes ereje, önmagán való túlmutatása, emberi (sors)mintázata. Szorosan kapcsolódik ehhez az el-emeltséghez az időbeliség művészi elmosása, ugyanis, bár a cselekmények ideje – ugyancsak könnyen beazonosítható módon – csekély kivétellel a huszadik század első felére tehető, az író nem hangsúlyozza túl ezt a vonatkozást, és a precíz datálásnál sokkal nagyobb hangsúlyt fektet az eseményre – az emberi cselekvésre vagy történetre mint jelenségre.

Az időbeliség szempontjából fontos kiemelni a könyv azon vonula-

tát, amelyből bevezető gondolataim is származnak. Az egyes elbeszéléseknek egyfajta félig-meddig elhallgatott, jobban mondva fel-felillantott háttértörténetét képezi a zavaros, olykor vérzivataros huszadik század, amely akár a cselekmény előterébe is kerülhet, annak közvetlen formálójává válhat, mint például a *Bácskai változások* vagy *Az orvos* expozíciójában. Ha nem is minden szöveghely esetében ennyire erőteljesen, de Silling finom írói eszközközzel az egész könyvön át végigviszi annak a kettősségnek a sejtetését, hogy az esendő (nyugat-bácskai?!) ember egyszerre van kiszolgáltatva saját jó vagy rossz belső természetének és tőle független, nála nagyobb, élő vagy holt testén átlépő erőknél. „Vékony hajszálon himbálóztam sokáig. Kötél-táncosként egyensúlyoztam a semmi-ben” – áll a könyvet lezáró, megrendítő hangvételi *Vissza* című szövegben, és a gondolatot úgy is olvashatjuk, mint annak az embernek az esszenciális vívódását, aki a társadalmi kitettség árnyékában próbálja kézben tartani saját sorsát.

Silling István könyvétől elválaszthatatlan a művészet- és kultúrtörténeti szempont, az egyes elbeszélésekben felbukkannak művészek és alkotások, illetve tudományágak pártolói – festők és festmények, építészek és épületek, színészek, zenészek, könyv- és levéltári dolgozók, numizmatikusok stb. –, jelezve egyrészt az író művészetéhez és kultúrához ragaszkodó

szemléletét, másrészt az ábrázolt kor, különösképp az abban megjelenő polgári világ iránti értékrendjét. Nem véletlen, hogy a *Bácskai emlékezések* borítóját és belveit a zombori származású Juhász Árpád festőművész alkotásai díszítik, a festmények és grafikák a szövegekkel összeolvasva gazdag jelentéstartalmat kölcsönöznek a könyvnek, miközben önálló műként való megcsodálásuk is értéket képvisel – a remek érzékkel válogatott Juhász-képek összességében művészeti élménnyé teszik a kötetet.

Mindeközben a *Bácskai emlékezések* izig-végig *levéltáriada* marad. A történeteket az ebből az újonnan megalkotott formátumból fakadó feszültség működteti, amely az elbeszélői mód és az elbeszélő történet, a *kollektív emlékezés tárgyának* drámaisága között izzik. Silling ugyanis szépírói szerepe mellett megmaradt tudós is, aki nem érzélgősködik vagy lamentál egy-egy eset felett: szinte tudományosan precíz, leíró, dokumentarista prózával jegyzi le a megtörténtet – jellemzően tragikumot –, azzal a művészi felismeréssel, hogy

Silling István

Bácskai emlékezések

a világnak ezen a szegletén maguk a megörökített életutak, a levéltári adatokból kirajzolódó szövevényes, ritkán derűs, sokkal gyakrabban fájdalmas és többnyire végzetes események jelentik a mindennapok velünk élő, túlterhelt, túltermelt történelmét – és katarzist.

GION NÁNDOR ÖRÖKSÉGE

Emberi módon. Gion Nándor Novellapályázat 2021. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2022

Gion Nándor a vajdasági magyar irodalom neoavantgárd törekvéseinek egyik szuverén tehetségévé vált a hatvanas évek elején, a ma már irodalomtörténeti jelentőségű újvidéki Új Symposium folyóirat alkotói körében. Kísérletező kedve azonban nem korlátozódott az újszerű formatechnikák kialakítására, hanem konfliktushelyzeteket is bátran vállalva törekedett a vajdasági magyar élet történelmi múltjának és mindenkori jelenének az ábrázolására, azoknak a személyes sorsokat alakító társadalmi folyamatoknak a kegyetlen valóságúsággal való megjelenítésére, melyek az élet útját alakítják. A Gion Nándor Emlékház, neves vajdasági írók hagyatékának őrzőjeként és hagyományának ápolójaként, 2013 óta novellapályázatot hirdet meg, melynek célja a magyar irodalom gazdagítása, új művek írásának serkentése, a gioni diskurzusok továbbéltetése. A díj eredetileg magyar nyelven írt pályamű szerzőjének ítélt oda.

A Forum Könyvkiadó gondozásában jelent meg a 2021. évi Gion Nándor Novellapályázat antológiája, amely a díjnyertes írásokat tartalmazza. A szakmai zsűri – Becsy András, Benedek Szabolcs, Beszédes István – által legjobbnak ítélt novellák szerzői a gioni hagyomány útját követik.

Romoda István bevallása szerint novelláírással a Gion-pályázat hatására kezdett el foglalkozni, ezért munká-

it ennek jegyében írja. Témáit családja igaz történeteiből meríti, a cselekményei nagyon apró módosításokkal valós, megtörtént eseményeket írnak le. „Nem szerettem a hétfőket, talán, mert ekkor volt a heti feladatok kiosztása. Egy kis munkaközösségben dolgoztam, szakpolitikai előadóként. Nem szerettem a munkám, sem a politikát vagy a politikázást. De nem tehettem mást, ezért fizettek.” (*A fontos tanú*)

Riegel Zoltánnak élete nehéz időszakában sokat segítettek Gion Nándor írásai. Számára ezért nagy öröm és megtiszteltetés, hogy a szellemiségét követő, ápoló antológiában szerepelhet írásával. „A birkapörkölt ízét nem felejtjük azóta sem. A juhász az egész társaságot meghívta, voltunk vagy húszan. Jó kis mulatság, lakoma kerekedett, de az már egy másik történet.” (*A birkapörkölt*)

A kötet első három írása a dobogós novellák közül kerül ki: Pollmann Teréz *A szabadság hídja* című novellája, Balázs István *A szoknyavadászat művésze* című elbeszélése és Bíró Tímea *Kiürült égbolt* című rövidtörténete, amely Gion ifjúsági regényeinek hangulatát nagy fokú intenzitással adja vissza. A kertben rejtőzködő gyerekek akár a Keglovics utca bokrai közt is bujkálhatnak, az eget fürkészve: „Tudtam, hogy hiába várom már a károkatonákat, ide nem fognak visszatérni, nem érdemeljük meg, hogy az udvarunk fölé szálljanak el. Mintha forró szén lenne tele a kertünk, aminek a feketesége lerántja a mélybe az arra tévedőt. De hogy hány éven át bolyongtunk mi eb-

ben a pusztaságban, hogy milyen ráncosra zokogta és reszkette magát a szív, azt csak a csillagok tudnák megmondani, akik végigvirrasztották velünk az éjszakákat, és hagyták, hogy anyám ablakpárkányára bánkódja magát.” Rényi Ádám, Óczy, Gáspár Mária, Wilhelm József, Szöllőssy Tibor rövidtörténeteit tartalmazza még a kötet, amelyet Benedek Miklós szerkesztett. Az illusztrációkat Jankovics Bocskovity Éva készítette.

Amikor Gion Nándor 1994-ben nyugdíjba vonult, és áttelepült Magyarországra, már túl volt életének ötvenedik évén. Nevezetes regényeket, elbeszéléseket, színes történeteket vitt magával, valamint a történetmondás mesterének, megbízható elbeszélőjének jó hírét. A délszláv háborúk zivataros évtizedében, ha szülővárosától távol is, mégis a téma, a helyszín, a figurák mind a hátrahagyott világ, a Szenttamason elkezdődött történet szereplői, amelyet még itthon indított, és „odaát” is ez a történet került az olvasók elé, ez a novellából épülő regényfolyam, amely nem egyszerűen történelmi illusztráció, hanem az írásban újraélt és továbbélt élet magas esztétikai színvonalú ábrázolása. Ahogyan Horváth Futó Hargita megfogalmazta a Gion-évforduló kapcsán: „Egy művet akkor lehet kanonikusnak teremteni, ha produktívan hat a mai kulturális termelésre, modellként szolgál új művek létrehozására: ha kiadják,

Lódi Gabriella

Gion Nándor Novellapályázat 2021

EMBERI MÓDON

olvassák, interpretálják, tanítják, tudományos értekezések tárgyává teszik, rádióra alkalmazzák, színre viszik, filmet forgatnak belőle, kritikák jelennek meg az előadásáról, filmadaptációról.”

Gion Nándor életműve napjainkban is inspirációs forrás, és produktív erővel hat. Mindenkori követői pedig nemcsak a kultuszának megőrzésében és megerősítésében, hanem a vajdasági magyar irodalmi kánon megteremtésének folyamatában is jelentős szereppel bírnak.

A JÓ SZOLGÁLATÁBAN EGY ÉLETEN ÁT

Fodor István

Korsós Tünde: Az Úr az én őriző pásztorom. Édesapám, Kiss Antal református lelkipásztor életútja. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2023

Kockázatos lehet, az elfogultság veszélyével járhat családtrótténetet családtagként írni, különösképpen akkor, ha az mégsem csupán családtrótténet, hanem korrajz és valamelyest történelem vagy éppen egyháztörténet is. Ugyanakkor a kívülálló szerző történetmesélés alapján sohasem képes olyan pontosan vagy olyan erővel érzékelni és ezáltal érzékeltetni az évtizedek eseményeit, mint aki mindazt átélte: látta, érezte, élvezte vagy szenvedte.

Korsós Tünde négyszáz oldalnyi terjedelemben foglalta össze a családon belül szemlélődve édesapja, Kiss Antal ómoravicai (bácskossuthfalvi) református lelkész, majd bácskai esperes életútját, miközben nem is csupán megfigyelte, hanem együtt élte a család többi tagjával az életet. Rendszerint nem felhőtlen életet. Mert a szocializmusban egy lelkészcsalád kénytelen volt kemény küzdelmet vívni a vallásellenes ideológiával, gyakran pedig a belügy embereivel is.

Az *Úr az én őriző pásztorom* címet viselő kötet ugyan az egyenes gerincű, megalkuvásra képtelen, az igazságot mindig kimondó, a népéért és gyülekezetéért folyton kiálló lelkipásztor helyezi a központba, miközben láttatja a politikai nyomásgyakorlást, a társadalmi változásokat és az emberi gyarlóságokat is. Nem csupán személyes élményeire alapozva tekinti át az évtizedeket, hanem jegyzőkönyvek, jegyzetek és egyéb dokumentumok fősorakoztatásával.

Kiss Antal föltétel nélkül bízott az isteni gondviselésben, és úgy tűnik, az Úr is idejekorán kiválasztotta a küldetésre, hiszen az 1918-ban született kisgyerek másfél éves korában a földesúr birtokán

– ahol a szülők laktak és dolgoztak – kiszabadultak a versenylovak, és a játszógereket a vágatózó vezérlovak követve az egész ménés átugrotta, az ijedtségen kívül nem esett baja.

A tehetséges diák később gimnáziumba került – bár apja bakternak szánta – Lelbach földesúr támogatásának köszönhetően. Teológiai tanulmányait 1938-ban kezdte Kolozsváron, ahol nemcsak a lelkészi hivatásra készült föl, hanem a nemzeti kultúra és történelem alapos megismerése által papi munkája évtizedekre összeforrt a magyarság érdekeinek védelmével és a megmaradásáért folytatott harccal is.

Az egyházon belüli nézetkülönbségek miatt hat évbe tellett, amíg végérvényesen átvehette a lelkészi szolgálatot, miközben másfél évet Daruváron töltött, mondhatni, száműzetésben. A hajthatatlan presbitérium azonban ellenszegült az egyházi bíróság és más följebbvalók döntéseinek, mindenáron őt akarták moravicai lelkésznek. Így kevésnek bizonyult a templomban 1200 ülőhely a beiktatásakor.

Az új, szocialista rendszerben meggyűlt a baja a hatalommal, vagy vele a hatalomnak. Amellett, hogy a birtokai államosításával elszegényítették az egyházközséget, azt sem nézték jó szemmel, hogy a sok-sok programmal a gyülekezet mellé állította az ifjúságot, valójában az egész református közösséget erőssé tette. Nacionalizmussal, néplázítással, sovinizmussal vádolták, pereket kreáltak ellene, mégsem tudták meghátrálásra kényszeríteni. Időnként évekre bevonták az útlevelét, de ő töretlenül végezte a szolgálatot. Inkább győzőtörték a közösség miatti gondok, mint saját gondoljai. Lehangotha, hogy veszni látszik a szlavóniai és baranyai református szórvány, a beolvadással pedig a magyarság is.

Rendkívüli ragaszkodás nyilvánult meg a falu lakossága részéről gyülekezetük és lelkészüik iránt, miként fordít-

va is. Amikor teljesíthetetlen mennyiségű búza beszolgáltatására kötelezték az egyházközséget, a lelkész közölte, hogy ha másnap némák maradnak a harangok, tudhatják, hogy bebörtönözték, és nem teljesítheti a szolgálatot. Másnap hajnalban talicskával és tarisznyákkal sorakoztak az emberek, családjuktól vonták meg a kenyérnekvalót az általános szegénységben, de a papjukat nem adták: összehordták a búzát.

Kiss Antal az egyházának és nemzetének élt. Túl erős közösséget szervezett ahhoz, hogy a hatalom ne lásson veszélyt benne. A „mindennapos” teendők mellett – volt ilyen rengeteg a templomtatarozásoktól az anyagi gondok megoldásáig – kapcsolatot épített ki az ősi egyházakkal (a nagykunságiakkal, ahonnan betelepült Ómoravica), az erdélyiekkel Svájjal, Hollandiával, a keletnémetekkel, Ausztriával, Kanadával... Gyakran szükség is volt a támogatásukra, különösképp a háborús kilencvenes években.

Igazságtalanok lennének, ha szó nélkül hagynánk a feleségének, Máriaának a munkáját. A Bázeli Missziót leginkább az asszonyok támogatták kézimunkáikkal, hogy a befolyt pénzt fölhasználja a szervezet. A feleség rendkívüli munkát vállalt az igen gyakori vendégek ellátásában, miközben a lelki, egyházi teendőkbe is besegített. Ehhez társult a háborús időkből a sok ezer segélycsomag szétosztása. Nagykövetek és külföldi egyházi méltóságok is gyakran megfordultak a parókián. Nem is szólva az egy-kétezer résztvevőt vonzó rendezvényekről. Ezek közül talán a legnagyobb igéretkezett 1986-ban a betelepülés kétszázadik évfordulójára szervezett ünnepség. A külföldi testvéregyházak is javában készültek már az utazásra, amikor a hatalom megtiltotta a külföldi vendégek tömeges fogadását, bejelentve, hogy az autóbuszokat vissza fogják fordítani a határon... Pedig már nem volt messze a rendszerváltás, és az ál-

lammal is többé-kevésbé rendeződtek a kapcsolatok.

Tíz évvel később Kiss Antal esperest megismerhette egész Európa. A Református Magyarok Világtalálkozóját Moravicián tartották, és a holland televízió bemutatta a lelkészt és egész Európában sugározta a pünkösdi ünnepi prédikációját.

Kiss Antal ezt vallotta a lelkész hivatásáról: „Nemzedékek életét meghatározó utat kell mutatnia mindenkori. Reá tekintve érezze a közösség a helyes irányvonalat, a tisztességes életmód, a becsület, a jóakarát, a megbocsájtás, az igazi erkölcsi értékek súlyát.”

Ő ennek az elvárásnak igyekezett eleget tenni ötvenöt éven át.

Korsós Tünde könyve valóban családtrótténet is, hiszen ott állt a lelkész mellett a családja, segítve a gyülekezetet és vállalva az ezzel járó megpróbáltatásokat, amellyel, hogy a családot több csapás érte, de túléltek, mert együtt vallották: az Úr az én őriző pásztorom.

MOCSARAK HELYÉN

Bordás Győző – Bordás Attila: Csatorna született. Kiss József műve (Kétnyelvű kiadás). Miloš Crnjanski Vajdasági Művelődési Központ – Tiski cvet Kiadó, 2022

A Ferenc-csatornáról a vajdasági magyar írók közül sokan megemlékeztek műveikben. A Ferenc-csatorna szerb recepciója viszont annál szegényesebb.

Bordás Győző ezt pótolandó, a Miloš Crnjanski Vajdasági Művelődési Központ és a Tiski cvet Kiadó közös kiadásában a csatorna megnyitásának 220. évfordulóján (1802–2022) jelentette meg hiánypótló, számos tévedést tisztázó, a témát alaposan és sokrétűen körüljáró, megítárgyaló, izgalmas, olvasmányos, fontos könyvét, bátyjával, Bordás Attilával közösen megírva, *Csatorna született – Veliki kanal* címmel, *Kiss József műve* alcímmel.

A Bordás fivérek sokoldalú, mindenre kiterjedő könyve részletesen foglalja közre a Ferenc-csatorna történetével, amely építmény a maga korában Európa egyik első hajózható csatornájának

számított. A munkálatok 1793 májusában kezdődtek, s végül a csatorna 1802. május 2-án vált hajózhatóvá. A Dunát a Tiszával Monostortól Bácsföldvárig kötötte össze, és óriási jelentőséggel bírt. Hossza először 97,5 kilométer volt, az 1895-től 1901-ig tartó utómunkálatok után pedig Bezdántól Óbecséig még 18 kilométerrel bővült. A Duna és a Tisza közötti szintkülönbséget zsilipek segítségével oldották meg, amelyek száma – sokak bosszúságára, mert a munkálatok drágításával járt – a kezdeti háromról végül már ötre emelkedett. A kiadvány foglalja közre a csatorna mérnök alkotóinak, Kiss Józsefnek és Kiss Gábornak az életrajzával, fejlődéstörténetével, majd Bácska benépesítésével: 1720-ban még csak 33 000 lakosa volt, majd több ezer család betelepítésével hamarosan 18 000-re megnövekedett. Kiss kezdetben csak a felesleges víz elvezetésével foglalkozott. 1785-ben Szivác és Verbász között egy méter szélességű árkot ásott a Tisza irányába. Ennek sikere merész tervezésre sarkallta: a Dunát a Tiszával kellene mesterseges csatornával összekötni! 1789-re

már el is készült a tervezet, amelyben oroszlánrészt vállalt a matematikus és fizikus Kempelen Farkas (1734–1804) a zsilipek matematikai és statikai kiszámítása szakértőjeként.

Bécsben felcsillantak a szemek a gondolatra, hogy a víz elvezetésével mennyi termőföldhöz lehetne jutni a hajózás majdani megindulásával, ezáltal a só, az ércék és egyéb áru szállításával mekkora anyagi haszonra lehetne szert tenni. Egyre többen egyeztek meg abban, hogy a csatorna megépítésének tervét bűn volna elvetni. A bécsi udvar 1792-ben Stanislav Hepet bízta meg azzal, hogy ellenőrizze a bácskai helyzetet. Hep ezek után két kimutatással is támogatta Kiss erőfeszítéseit. Kempelen is pozitívan nyilatkozott, s Ferenc császár a beleegyezését adta a munkálatok megkezdéséhez, sőt Hep ajánlatára „nagylelkűen” azt is elfogadta, hogy a majdani csatorna az ő nevét viselje. Josef Koch a Ferenc-csatornáról leírja, hogy Kiss József, amikor a határokat járva és mérve kiosztotta a kolonizált lakosságnak a szántóföldeket, legelőket és szőlőket, alapo-

san megismerte a környéket, amelynek nagy része egészségtelenül és használhatatlanul mocsaras volt. Kiss 1785-ben először Kúlától Újverbászig egy méteres árkot ásott, amely elvezette a vizet, majd folytatta az ásást Szivácától Újverbászig. A vízszint a továbbiakban 80–100 centiméterrel csökkent, és a határ nagy része megművelhetővé vált. A nagy bácskai csatorna megépítése persze még sokáig váratott magára, mert kiderült, hogy ehhez egymillió guldenre lenne szükség. II. Ferenc trónra lépése után azonban, angliai mintára, konzorcium létesült. A Kiss fivérek kilencpontos, igen precíz, mindenre kiterjedő tervet dolgoztak ki, amelyet mindhárom fél 1793. március 27-én írt alá. Bordás részletesen közli valamennyit. A munkálatok 1793 tavaszán kezdődtek, és egy ideig zavartalanul folytatódtak. A jó kérést reményében igen sok munkavállaló akadt. Az alapkővet ünnepélyes ceremónia keretében 1794. június 9-én helyezték el Újverbászon.

folytatás a 20. oldalon

könyv

Jódal Rózsa

A Kiss fivérek tervei szerint a munkálatok három évig tartottak volna, miközben ötmillió köbméter földet ástak volna ki, három zsilipet helyeztek volna el, húsz hidat stb. Eközben azonban számos nehézséggel kellett szembesülniük. 1799 novemberében Zomborban igazgatói posztjáról Kiss Józsefet leváltották, fivérént, Gábort mint katonakötelest pedig a francia frontra küldték, ahol 1800-ban életét veszítette. Kiss helyére a lengyel származású bécsi hadmérnököt, Stanislav Hepet nevezték ki, a munkálatok azonban továbbra is Kiss tervei alapján folytatódtak. A mélyen csalódott és megalázott Kiss Zomborba, majd Szenttamásra költözött. Hep a munkát folytatva Szenttamásnál még egy zsilipet helyeztetett el, majd 1802. május 2-án az első hajó áthaladt a Ferenc-csatornán! Kissről feljegyezték, hogy munkálatai folyamán akadt néhány tévedése, köztük az, hogy egy ötödik zsilipet is alkalmazni kellett, de az is nyilvánvaló volt, hogy mindent nem lehetett előre látni, s igazságtalanul távolították őt el egyetlen tollvonással minden munkálattól. Magá-

nyában joggal jegyezte fel keserű tapasztalatát: „Fac bene delebis!” Kívánságára saját szőlejében temették el, 300 méternyi magasan a verbászi zsilip fölött.

II. Ferenc császár öt évvel a csatorna befejezése után látogatta meg a nevével viselő csatornát, amikor is ünnepélyes fogadtatásban részesítették.

A továbbiakban Bordás Győző arról ír, hogy 1802 után is folytatódott a bácskai csatornahálózat építése. 1842 és 1856 között Bezdántól Monostorig egy újabb zsilip bekalkulálásával folytatták a csatorna bővítését, majd 1871 és 1875 között Bajától Bezdánig és Kisszapártól Keresztúron át Újvidékig. Ez utóbbi csatorna már Ferenc József nevével viseli, és a tiszai zsilipet Bácsföldváról Óbecsére helyezték át 1895 és 1901 között (ez már Türr István műve volt). Mindezek a csatornák a nagy Duna–Tisza–Duna-csatorna előfutárai, amelyet 1957-től kezdődően húsz esztendeig építettek.

A csatornák létesítésével alapjaiban változott meg a környékbeliek élete. Mária Terézia és II. Ferenc Közép-Európa számos családját telepítette ide, a

termékeny tette földrészekre. Nemcsak a mezőgazdaság fejlődött, hanem az élelmiszeripar, a kézműipar stb. is. Vízimalomok épültek, majd vízi erőművek, folyt a kender, selyem, fa gyári megmunkálása, olaj- és cukorgyárak létesültek. S mindaddig, amíg a vasúthálózat ki nem épült, óriásinak bizonyult a hajóforgalom, a csatornáknak hála kifízetődő volt a szállítás.

Bordás Attila *Kiss József bácskai középületei* című tanulmánya a vajdasági magyar olvasó számára is újdonságot jelent, hiszen Kiss Józsefet elsősorban a Ferenc-csatorna alkotójaként ismeri. Bordás Attila azonban feltárja számára, hogy a sokoldalú Kiss mennyi egyebet is alkotott, tervezett: telepezházakat, lakóépületeket, iskolákat, malomokat, középületeket, sőt templomokat is. Mindezt a szerző részletekbe menően, számos eredeti rajzzal és fotóval dokumentálva teszi közzé.

Bordás Győző és Bordás Attila *Csatorna született – Veliki kanal* című könyve nagy szakértelemmel, hosszas levéltári kutatásokkal készült, és szere-

tő empátiával megírt, fontos és hasznos, hézagpótló, olvasmányos, olvasóink élményeiből kihagyhatatlan mű. Akkora iránta az érdeklődés, hogy már készül a második kiadása is.

film

BARBIE

Barbie, akció-vígjáték. Rendező: Greta Gerwig. Forgatókönyvíró: Noah Baumbach, Greta Gerwig. Zene: Alexandre Desplat. Szereplők: Margot Robbie, Ryan Gosling, Helen Mirren, Will Ferrell, Michael Cera, Emerald Fennell, America Ferrera, Kate McKinnon. Amerikai Egyesült Államok, Egyesült Királyság, 2023

Bevallom, nem teljesen erre a végkifejletre és üzenetre számítottam, mielőtt megnéztem volna a filmet. Sejtettük azonban, hogy lesz valami turpisság az új megvilágításban bemutatott Barbie-ban, mivel napjainkban igencsak szeretünk hajmeresztő „új értelmezéseket” társítani jól megszokott karakterekhez és értékekhez – jelenjenek meg ezek akár az irodalomban, akár a történelemben, illetve a mindennapjainkban.

Először is vessünk néhány pillantást Barbielandre. A hely egy külön pink univerzum a Barbie-k számára, ahol rengetegféle-fajta él belőlük. Kreatív ötletnek találok a rendezők részéről, hogy ebben a paradicsomban (nagyjából) az összes fajta legyártott baba megjelenik, még a „félresikerültek” is, azaz azok, amelyeket a vásárlók nem találtak elég impozánsnak a megvételre.

Barbieland társadalmi és politikai berendezése egyértelműen matriarchális, ahol minden nőt – vagyis Barbie-t – teljes mértékben megbecsülnék, szabadon élhetnek bármiféle korlátozás nélkül, nem mellesleg mindegyikük erős önálló személyiséggel bír. A Kenek azonban háttérbe szorulva, helyhez kötöttek csak úgy léteznek, tengetik napjaikat, a Barbie-k igéző pillantásai után epedve.

Ám mindnyájan tudjuk, hogy ez csak a Barbie-k képzeletbeli lakhelye. Kisgyermek koromban alkalomadtán mi, fiúk is „barbie-ztunk” a lányokkal, és soha nem úgy fogtuk fel a Barbieland fogalmát, mint egy helyet, amelyet vagy csak a Barbie-k, vagy csak a

Kenek irányítanak. Pusztán egy varázslatos helynek tartottuk, ahol ezek a tökéletes fiúk és tökéletes lányok tölthetik pompás és szerelemmel teli napjaikat. Ezt nyilván nagymértékben befolyásolja az a tény, hogy a kisgyerekek nem igazán gondolkodnak a nemek közötti egyenlőségen vagy a patriarchális rendszer „zsarnokságán”, hogy ezáltal ítélkezzenek a játékaikban is. Helyén is volna ez így, nem egészséges már kicsiny korban teletömni a gyerekek fejét egy mindenkiben ellenséget kereső világ eszményével. A film viszont nyilvánvalóan nem ebből indult ki, Barbie és világa csak egy eszköz arra, hogy beültetve a nemek között napjainkban zajló harc eszményét, bemutassák vele mindkét fél álláspontját. Vagy talán inkább hogy szítsák vele a háború parazsát? Nos, ennek a kérdésnek a megválaszolása megmarad a kedves közönség számára.

A nők és férfiak közötti viszonyt kétféleképpen ábrázolja a film. Az első Barbieland kifejezetten nőközpontú világa. Itt minden Barbie-nak van saját háza, autója és egyéb, a boldogsághoz és a független élethez szükséges tárgya. A hely hangulata angyalian kellemes, mindenki boldog, és kedves a másikkal. A férfiakról, vagyis a Kenekről azonban valójában nem is tudjuk, hol és hogyan élnek, csak úgy vannak, hogy legyenek. Ahogy a filmben többször is elhangzik, „ők nem is fontosak”. A másik modell pedig a számunkra is jól ismert valóságot mutatja be, amely meglehetősen távol áll a Barbie-k csodaországától. Ez az a hely, ahol a gonosz és kegyetlen férfiak uralkodnak minden és mindenki felett, a másik nemnek esélyt sem adva, hogy önmagát kifejezhesse, avagy bizonyos sztereotíp szerepeknél többre vigye.

Ken (Ryan Gosling) nem érzi jól magát Barbielandben, mert valahogyan mégis világos számára, hogy nem becsülik úgy meg, mint ahogyan azt szeretné. Mindezt nem tudja mérlegelni magában mindaddig, amíg ki nem jut a valóságba, hiszen más életformát ad-

dig nem ismert. A jelentős fordulat akkor következik be, amikor Barbie és Ken megvilágosodik a valóság láttán. Ugyanazt látják, mégis két teljesen különböző tanulságot vonnak le.

Ken a Barbielandben tapasztaltak teljes ellentétét fedezi fel, egy olyan világot, ahol nem hátrány, ha férfi, és nem is tartják kevesebbnek, hanem sokkal inkább tisztelik és felnéznek rá. A patriarchális társadalmi berendezkedésben magát a földre szállt mennyországot látja beteljesülni. Ken mégiscsak egy játék-baba, nincs teljesen tisztában azzal, hogy hogyan is kellene működtetni a rendszert, így nyilván egy kissé gyerekes dolgot hoz majd létre Barbielandben.

Barbie (Margot Robbie) szintén az otthoniaktól eltérő tapasztalatokkal gazdagodik, csakhogy kifejezetten negatív végkifejlettel. Rá kell jönnie, hogy a valóságban igenis vannak más érzelmek a boldogságon kívül, illetve hogy a tökéletesség nem létező dolog. Emellett szembesül azzal, hogy a nőknek a világot nagyban befolyásoló szerepkörökörben igazán kevés jut. A krízis akkor üt be igazán, amikor szembesítik azzal, hogy a létezése is vétek, mivel Barbie-val egy olyan nőideál született, amely a valóságban nem létezik, ezért be is kellene tiltani.

A film nem foglal határozott álláspontot a mellett, hogy ki a jó vagy ki a rossz. A rossz nyilvánvalóan mégis a férfiakra vonatkozik, és a hímsovinizista zsarnok rendszerre, amelyet működtetnek. A nők pedig a hátrányos helyzetűek, akiket még mindig korlátoznak, és „nyilván” ártatlanabbak. Minden-

Oroszi Armand

A film magyar nyelvű plakátja

esetre örülök, hogy nem lehet egyértelműen feminista propaganda-filmnek nevezni a *Barbie*-t. Már csak azért sem, mert görbe tükröt mutat mindkét nem egy-egy radikális elképzelésére. Például amikor Ken magas beosztású munkát szeretne egy vállalatnál, arra hivatkozva, hogy férfi, ezért az jár neki. Persze nem kapja meg, mivel ez a valóságban sem ilyen egyszerű. A Kenek példaként szolgálnak a hamis férfiideálra is.

Összességében nem jutottunk előrébb a nemek között egyre jobban kiéleződő ellentét kiegyenlítésében a film láttán. Abban viszont egyetérthetünk, hogy egyik eszme sem megoldás, sem a csak férfialalom, sem a csak női. Hiszen ne feledjük, egyenlőnek lettünk teremtve, a férfi a nő nélkül és a nő a férfi nélkül fabatkát sem ér. Ne egymáson uralkodjunk, hanem együtt!